

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

ՀԱՅԵՐԻՏԱԿԱՆ

ԳՐՈՂՆԵՐ

ՊԱՅԱԶԱՏ

ՄԱՆՐ ՄԱՐԴԻԿ

ՊԱՏՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

ՊԵՏՏՐԱՏ

ՅԵՐԵՎԱՆ

891.99

7-19

1931

19 NOV 2011

ԿՈՍՏԵՐԻՏ ԳՐՈՂՆԵՐ

391-99

ՊԱՅԱԶԱՏ

Պ-19

UV

== ՄԱՆՐ ՄԱՐԴԻԿ ==

ՊԱՏՄԱՆՔՆԵՐ

13314-57 14624

2890

3606407 1931 թ.

ՊԵՏՏՐԱՍԻ ՏՊԱՐԱՆ
ՊԱՏՎԵՐ 1090
ԳՐԱՌԵՊՎԱՐ 6089 (Բ)
ՊԵՏՏՐԱՏ 1508
ՏԻՐԱԹ 3000

ՄԱՆՐ ՄԱՐԴԻԿ

ՔԱՂԱՔԸ

— Ձագարածն հովտում ընկած եր այն քաղաքը, վորի մեծ կայարանում զնացքների յերկաթե ուղիները խաչվում եյին իրար:

Քաղաքը լեռներ ուներ գոտու պես կապած: Գետը հոսում եր քաղաքի միջով ու կիսում յերկու մասի:

Քաղաքի ծայրամասերը փողոցներ ունեյին, վորոնք զալարվում եյին խառնիխուռն շենքերի պատշգամբների տակ: Փողոցները միանում եյին մյուսներին, մյուսներն ավելի լայններին: Փողոցները միանում եյին այլ տեղ ու այնտեղ բացվող հրապարակներին, լայնանում և հասնում քաղաքի ավելի չքեղ ու բանուկ կենտրոնական մասերը: Քաղաքում փողոցները ճյուղավորվում եյին ամեն ուղղութեամբ: Գլխավոր փողոցներն ապակու նման հարթ եյին ու զուգահեռ ձգված, ակոսված ուլսեր կային, վորոնց վրայով սլանում եյին տուփերի պես դեղին ու կարմիր տրամվայները:

Ուետինի և բենզինի հոտով հեվում եյին ու շատապանցնում՝ ավտոները, ավտոբուսները:

Ու ինչքան կոշիկներ եյին տորրում մայթերը:

Քաղաքի ծայրամասերում գործարաններ կային:

Առավոտները, այսինքն մութուլուսին, քաղաքի փողոցները առվորականից ավելի խաղաղ եյին՝ յերբ քաղաքը քնած եր լինում: Յերբ քաղաքը քնած եր լի-

նում, գործարանների չհանները տարածվում էին քաղաքի վրա: Յեւ պարկից յելած առաջին տրամպայը սլանում եր չհանների կողմը, գործարաններից հեռու բնակվող բանվոր ուղևորներով:

Հետո գումատվում էին քաղաքի լույսերը, յերբ նրանք ել մարում էին, արևի ճառագայթների առաջին ցուլը յեկնում եր հալվող աստղերի հորիզոնին հատվող փողոցի վերջին ծայրից և պսպղում՝ ունեերի, թեւերի ու կտուրների վրա: Քաղաքի այգիների, վորոնց միջով հոսում եր գետը, ծառերի կատարները թվում եր այրվում էին բոցում:

Արթնանում եր որը՝ քաղաքի, գործարանների ու այգիների վրա: Արթնանում էին քաղաքի բնակիչներն առօրյա հոգսերով, հույզերով ու գործերով:

Շա՛տ-շատ տարիներ առաջ, յերբ մարդիկ ուղտերով էին ճանապարհորդում, քաղաքի բաղնիսների թաղում քարվանսարաններ էին շինել: Քարվանսարանները կիսակործան էին, մե՛կ-մեկ մարդիկ էին գնում այն թաղը. նրանք այնպես նախշուն ու պայծառ ներկե՛ր էին ունենում իրենց տուփերում: Հետո սպիտակ քաթանների վրա նկարում էին փողոցները, տները, վորոնց հիմքի կապարադույն ծանր ժայռերը քերելով անցնում եր Բուռը: Ու ամեն ինչ, թե ջրերի վրա կախված չայխանաների պատշգամբները և թե պարսկական կապույտ մզկիթն արտացոլվում եր նրա կապույտ ջրերում:

Մութուլուտին, յերբ քաղաքի փողոցները ջրում էին, կամ յերբ լույսերը գումատվում ու գործարանների չհանները տարածվում էին քաղաքի վրա, կա-

մուրջի կողքի պարսկական կապույտ մզկիթից դեղին միրուքավոր մարդը յերգում եր այնպե՛ս դառնաթով ու յերկար: Նրա ձայնը տարածվում եր քաղաքի յետին թաղի տների ու ծոված կտուրների վրա: Ձայնի ալիքները կաշում էին տների բարձր պատերին և հանդարտվում կամաց. նրանք չէին հասնում այդ թաղի մյուս, ավելի բարձր կողմը, վորովհետև այնտեղ փողոցներ կային բանուկ, ուր քաղաքի ավելի չքեղ մասն եր:

Կապույտ մզկիթի կամուրջից այն կողմը, ավելի վերև, ուրիշ կամուրջներ ել կային, կամարակապ ու տարբեր: Կամարակապ կամուրջից վերև, մանկական խաղալիքների պես զույգ նավակների վրա տնակներ կային ու նրանց կիսականաչ կողերին ճառագայթածև թևեր էին պտտվում:

Քաղաքի ջրաղացներն էին նրանք:

Քաղաքի հարավային բլրին, իրարից մի քանի հարյուր քայլ հեռավորության վրա, մնացել էին բերդի թափթփված պատերն ու պարիսպները: Բերդը հեռից չիկացած հսկա թոնիրի յեր նման:

Ավելի արևմուտք, քաղաքի ամենամոտ ու ամենաբարձր բլրի վրա աշխատում էին յերկու տրամվայ, վորոնցից մեկն իջնում եր, մյուսը՝ յեկնում:

Քաղաքը յեկեղեցիներ ուներ շատ: Տների տանիքներից բարձր էին նրանց զմբեթները: Յերբ արևն իջնում եր տանքների ուսերին, իրիկնամութի մեջ պըսպըղում էին յեկեղեցիների զմբեթներն ու խաչերը վոսկեզոծ: Մայրամուտին քաղաքը կարմիր-կարմիր հրով եր վառվում, պսպղում էին տների պատուհանների ապակիները վոսկեփայլ ու հետո տանիքների վրա կախվում եր խալարը դժնի: Հեռագրայան ուսերից

տեսնեա՞նք լույսերը պայծառ թափվում եյին տառա-
ռանիքների, բակերի ու փողոցների վրա:

Բաղաքի կենտրոնական հրապարակից դեպի արե-
վելք մի փողոց եր ձգվում: Այն փողոցը գալարուն եր
և յերկար, խորդուքորդ մայթեր ուներ նա, խանութներ
կային ցածրիկ ու շարեշար: Բազազի, վոսկերչի, ճոնի,
դերձակի, դոտիներ կարողի նույնանման խանութներ:
Հենց այդ շուկայում, այդ մանրավաճառների, ար-
հեստավորների խանութների շարքում, կային ցուցա-
նակներ ուրիշ, մեծ ու պետական:

Մի որ այդ փողոցով առաջին տրամվայն անցավ
փողերիկ խանութների շարքով. նեղ փողոցը հետո լայնա
ցավ, սակայն նրա մյուս մայթն ելի նեղ մնաց: Յեւ վ յեթե
այն նեղ, կոտրված մայթով իջնեյին դեպի վայր,
կբացվեր նորից մի փողերիկ հրապարակ, շուկա, մար-
դիկ-մարդիկ, յեռ ու զեռ, աղմուկ մինչև կեսուր: Հետո
մաքրում եյին ձմերուկի, սեխի կլեպները. յեղնում եյին
ճանճերն ու փոշին: Դիմացը պարսկական կապույտ
մզկիթներ. աջ՝ հին շայխաններ, մրդավաճառների
խանութներ. ձախ՝ կոր ու նեղ փողոց, մանրավաճառ-
ներ, ավելի այն կողմը, ամպի պես տխուր, մռայլ ու
վես կանգնած եր «Սիոնի» հռչակապ յեկեղեցին: Կոր
փողոցի ու մզկիթի մոտի շենքերի արանքում բացվում
եր մի ուրիշ փողոց, հասնում եր գետը և անցնում կա-
մուրջը: Կամուրջի այն կողմն ելի մի քանի միանման
խանութներ կային:

Ամենավերջին խանութի պատերը ծեփվածք կամ
գուլն ունեյի՞ն. — վո՛չ: Յե իրար վրա դարսված Ժան-
գազույն կղմինտրները կարծես թե պատրաստ եյին

պառկելու մինչև փողոցի մյուս ասիւ: Փողերիկ խանու-
թի ծուռ պատից թեք կախված եր մի ցուցանակ և կար-
ծես մեկն իր ասիւ թաթխել եր ցեխում ու զարկել նրա
մեջտեղը, այն ինչ նկարված եր մի հատիկ տրեխ: Ուս-
նութի դուռը տախտակի փեղկեր ուներ ու նրանց գույ-
նը խոնացել եր վաղուց: Յերբ արևը նայում եր խա-
նութին, նրա պայծառ ճառագայթների տակ հավում եր
փեղկերի յուղաներկն ու արտասուքի կաթիլների պես
սահում դանդաղ: Ուսնութի ներսի պատերը սև եյին,
անձրեկից կախվել եր առաստաղի մի ծայրը, առաս-
տաղն ել հաղիվ յերկու մարդարոյ լիներ: Ուսնութում
յերեք հոգի հաղիվ կարողանային կամ կանգնել կամ
թե՛ վոչ. վորովհետև չորրորդի մի վոտը ստիպված
մնում եր փողոցի մայթին:

Յե՞րբ եր շինված այդ խանութը, Ունանը լավ չեր
հիշում կամ ո՞վ եր շինել՝ նույնպես:

Ունանը նիհար եր ու բարձր հասակ ուներ, չեչոտ-
ված դեմքին հորթի կաշվի մաղի պես կարճ, զգզված
ցանցառ միրուք: Ավելի մեծ, բարակ ու սուր քթի
տակ բեղերը ծածկել եյին նրա չրթերը: Ոոսելիս նա
սրում եր բեղերը: Նա հոգատար եր դեպի իր պատկա-
ռելի բեղերը: Նրա գլխի մաղերի, գուլնի կամ թե ձևի
մասին խոսք լինել չեր կարող, վորովհետև Ունանին վոչ
վոչ չեր տեսել առանց գլխարկի: Նույն իսկ ինքը, Ու-
նանը, խոստովանվում եր, վոր չեր հիշում, յե՞րբ եր
գնել իր գլխարկը: Ունանն այդ հին, փոշոտ ու խոնա-
ցած գլխարկի մեջ եր գտնում իր ամբողջ պատիվն ու
անուշը: Տեսնողներն ասում եյին, վոր գիշերները քնե-
լիս պառկում եր գլխարկով: Բայց գլխարկի տակից նա-
յում եյին նրա անթափանց, դժգոհ աչքերն ու հան-
դիսա, միամիտ, յերերվող դեմքը:

Ունանի խանութը կ'աւած եր յերկաթե մոխրադուլն
մի դարբասի, վորի ներսը մի փողոց եր և խանութներ
նրի:

Մոխրադուլն դարբասի ներսի խանութների շարքից
դէպի ձախ մի քանի փողոցանման անցքեր եյին գնում,
վորոնք վերջանում եյին մեկ ուրիշով: Փողոցանման
բոլոր կիսամութ անցքերն ապակե տանիքներով եյին
ծածկված: Այդ փողոցանման անցքերի յերկշարք խա-
նութները միշտ փակված եյին ժանդոտ կողպեքներով:

Գլխավոր շարքում, խանութների բազմաթիւ ցու-
ցանակներից մեկի վրա նկարված եր թոփերով ծաղկա-
վոր չթեր ու շալեր և միւսնուն ժամանակ գրված «Վա-
սիլ Մառանջով»:

Վասիլն իր սապոգի ձիտքի նման վիզ ուներ ծալ-
քերով, իսկ և իսկ սխտորի պես աչքեր՝ աչքեր խորա-
մանկ հայացքներով ու շարժուն: Կեղծավոր ժպիտով,
կապույտ շրթեր ուներ նա: Նրա գլխի մագիլը նման
եյին վոզնու փշերի:

Վասիլին տեսնողն առաջին հայացքից կասեր.

— Ինչ լավ մարդ ե:

Յերկրորդ րոպէյին վոչինչ չեր ասի: Յերրորդ րո-
պէյին կասեր.

— Սատանան գիտե, թե ի՞նչ մարդ ե նա:

Քաղաքի այդ խանութների առօրյան հոսում եր
գանդաղ, տաղտուկ ու ձանձրալի: Ամեն ոք նույնն եր
ելի, մարդիկ մտնում եյին խանութները, դուրս գալիս,
ոսկարկում յերկար, որորվում մայթերի վրա:

Այսպես եյին, անցած որերի յերազներով ու փառ-
քով ապրող այդ տխուր մարդիկ. քաղաքի մանր վա-
ճառականները, արհեստավորները և նրանց խանութնե-
րի հաճախորդները:

Ու ամեն ոք յերկաթե մի բռունցք հարթում եր այդ
քաղաքի փոքրիկ խանութները:

«ՅԵԹԻՄ ԳՅՈՒՐՁԻ»

Իմացը բերդն եր. նրա տակը խանութներ ելի՝
փոքրիկ ու հին:

Ինքը բարձր եր պարսկական կապույտ մզկիթից,
բերդը կախվել եր տանիքների վրա ու ատամնաձև պա-
րիսպներ ուներ նա:

Իմերել Իլիկոյի խանութը, այսինքն «Յեթիմ
Դյուրջի» տբախտիքը բացվում եր բոլորից վաղ, յերբ
մյուսները փակված եյին լինում դեռ: Յերբ մյուսները
փակված եյին դեռ, նրանց տերերը լինում եյին իմերելի
տրախտիքում:

Տրախտիքը նեղ դուռ ուներ ու լայն պատուհան:
Պատուհանի անփայլ ապակու վրա նկարված եր գառան
գլուխ, մի մեծ կաթսա, ծուռ պոչով շերեփը վրայից
կախված: Խանութը նեղ եր ու յերկար: Մի քանի սե-
ղաններ ուներ նա, վորոնց վրա փայլում եր յուղի բա-
րակ շերտը: Խանութի խորքում մի պլիտա կար, վրան
այն բոլորը, ինչ նկարված եյին պատուհանի ապակուն:
Տրախտիքի խորքն ավելի խավար եր ու մի փոքրիկ
դուռ կար: Այնտեղ եր ջրի ծորակը: Այն մասում հա-
տակին թափված եյին վոչխարի տոտիկներ. մեկը մաք-
րում եր նրանց, մյուսը ցինկե ամանի սապնաջրում
լվանում եր խաչի փայտյա դղալներն ու կավե փոքրիկ
պնակները:

Իմերելն ուսի նեղ ու կավադուլն փեշերով մաքրում
եր սեղանների յերեսների յուղի շերտը. մաքրում եր ու
յերդում.

Թեբրուե՝ միդի՛ս ծղալդեդա՛:

Կոխտա՛ դոգո՛ գենացվալե՛:

ինչքան մաքրում եր, այնքան փայլում եր յուզի բարակ շերտը:

Իմերել Իլիկոն մտածում եր ու զարմանում, վոր մարդիկ որվա թվերն ու որերի անունները չեն մոռանում. գո՛ւցե մոռանում են, հը՛, ո՞վ գիտե, ևսոր ուրբաթ ե, բայց շաբաթ են կարծում: Իմերելն ավելի զարմանքով եր մտածում, թե ի՞նչպես ու ինչի՞ց յեղավ, վոր «Նիկոլոզի» ռեժիմին արծաթ ու սև կոպեկներ եյին, հետո կոլիմներ յեղան, իր փոքրիկ յեղբորը զինվոր տարան, կոպեկները հասան հաղարների, միլիոններ, միլիոններից են կողմն ի՞նչ անուն եր լինելու, չգիտեր: Քանի՛-քանի տեսակ փողեր յեղան: Հետո կոլիմները խաղաղվեցին, նորից արծաթ ու սև կոպեկներ դարձան. բայց հին ռեժիմն ինչու չմնաց:

Ամեն որ, առավոտյան մութուլուսին, «Յեթիմ Գյուլըջի» տրախտիրի առաջին հաճախորդը վարսավիրա Դարչոն եր լինում: Նա նստում եր յերկար սեղաններից մեկի առջև, կրկնվում եր ամենորվա սովորական փոքրիկ զրույցը, հետո իմերելը խաշի պնակը դնում եր նրա առջև, նստում եր կողքին ու հարցնում «աշխարհի թաղա խաբարներից». ինչպես ինքն եր ասում: Իմերել Իլիկոն հետաքրքրվում եր և իրավունք ուներ հարցնելու, վորովհետև վարսավիրան լավ գիտեր այդ փոքրիկ խանութների և նրանց տների ամեն մի նորությունը, գաղտնիքը, առորյա խոսակցությունը, մի խոսքով՝ այն ամենը, ինչ կատարվում եր այդ փոքրիկ ու մեծ խանութներում. նա գիտեր, սկսած խանութներից մինչև տուն, յերեկ ո՞ւմ տանն ո՞վ ե հյուր յեղել, կամ ի՞նչ ե խոսվել մի վորևե տեղ չորս պատերի մեջ. ո՞ւմ կինը՝ յե՞րբ ե բաղնիս գնացել, բոլորը-բոլորը:

Փաշրիկ խանութների ու նրանց տների առորյան վորտեղից եր իմանում այդ վարսավիրան—դժվար ե ասել, գուցե հենց իրենից իմանայիք:

Նույնիսկ նա իր սեփական կարծիքն ուներ քաղաքական խոշոր դեպքերի մասին, վորովհետև յերբեմն սոցալտ ժամերին «կազեթ» եր կարդում: «Իրեք կազեթ» ստանում եր իրա անունով, խանութի համար, վոր հաճախորդները հերթի սպասելիս մի վորևե բանով զբաղվեն: Գուցե և իրոք ստանում եր, զարմանալու ի՞նչ կա, բայց վոչ-վոք չեր յերաշխավորում: Իրեն ասելով, ինչքը «պերվոկլասնի» մազազին ուներ: Յե՛վ իսկապես, նրան խանութները այդ թաղում ճանաչում եյին վորպես «Ռայ» պարիկմախերսկի խանութի տեր: Վերջապես վո՛չ-վո՛ք այդպես չեր ճանաչի նրա փոքրիկ խանութը, յեթե ինքն իր «մազազինն» այդպես չանվաներ:

Նա մտադիր եր շուտով տեղափոխվել քաղաքի կենտրոնական մասերից մեկը:

Քիչ հետո ուրիշ հաճախորդներ եյին գալիս, ուրիշների հետ գալիս եր դոնապան Կուլերաթը: Տրախտիրի՝ ճենճի հոտին ավելանում եր՝ քրտինքի, հողի, կրի և ելի ուրիշ հոտեր: Այդ հոտերը նրանք բերում եյին իրենց հին շորերի ու հողոտ ձեռքերի հետ:

Պարիկմախերն ու իմերելն ընդհատում եյին խոսակցությունը: Իլիկոն տեղից վեր եր կենում, խոզոտ մարդկանց համար՝ խաշ ու ողի տալու:

Այդտեղից սկսվում եր «Յեթիմ Գյուլըջի» տրախտիրի առորյան:

Յեկավ Վասիլ Մառանջովը: Վարսավիրա Դարչոն

խորը բարեկեց. նրա գլխի թեթեւ շարժումից դո՛ւ չմնաց ու կամաց փսփսաց Իլիկոյի ականջին.

— Եսոր ելի թթված ա', բա՛ս, դիմանում չի: Ի՞նչ: Բա՛ս, դուքանը լիկվիդացիա յա անում: Ամեն որ դուքանը կողպելիս ասում ա. «Եսոր ելի մթնեց». չունքի քիչ ա առուտուր անում: Մի որ ել չհամբերեցի ու ասի. «Հը՛, դարդդ ի՞նչ ա, առուտուր չունես, թե նալոդդ կարում չես տալ»: Ձե՛, ասում ա, միթամ՝ Դարչո ջան, կյանքիցս մի որ ել կորալ՛»:

Վասիլը նստեց տրախտիրի ամենախորքի սեղաններից մեկի առջև. նախ՝ լավ թիքեք ջոկել տալու ու հետո մարդ չտեսնի, թե քանի «պորցիա» յե ուտում:

— Տնածակաները թիքա յեն համբարում, — ասում եր ինքն իրեն:

Ներսիս զնացին, դրսից յեկան ուրիշները: Յեկան՝ կոշկակար Սպիրիդոնը, դերձակ Աբրահամ Բալաթյանը, «ձեռքի» առևտուր անող Մաքաբեն, տրեխ կարող ուսուսա Ունանը:

Իլիկոն շտապ պտտվեց յերկար սեղանների առջև: Ջրի ծորակի մոտ կավե պնակները լվացող տղայի ճակատից քրտինքի մի յերկդ եր կախվել:

Ունանը ձեռքը տարավ շալվարի դրպանը. յեթե մի քանի սիպտակ փող հաներ, կնստեր յերկար սեղաններից մեկի առջև, իսկ յեթե բախտը, այսինքն փողը սև դուրս գար, կթքեր հատակին և ողի կուզեր Իլիկոյից: Այն ուրը բախտը սև եր:

— Սրա գործերն ել վատ են: Սոված մեռնում ա, ասում ա', «Հմի փեշակում ու դուքնում խեր չի մնացել, — ասում ա'. — չարչուքյուն կանեմ, ինչ ա աղատվեմ յես ես նալոդներից»: Բա՛ս: Խի՛-հի՛-հը՛ — ծիծաղեց Դարչոն, — միթամ փեշաքար ա ու հլա դուքան ել

ունի, պործենում ա: Խի՛-հի՛-հը՛... յես իմ մի հալի-լեն վոր ծախեմ, իրան ել, դուքանն ել հետը կառնեմ. բա՛ս, ամեն մի հալիլիս, վոր իրեն տուլ արծաթ տան՝ չեմ տա, թո արևը, բա՛ս:

— Վա՛հ, — իմերենն աչքերը լայնացրեց զարմանքից:

— Բա՛ս, հմի ո՞ւր ե ետ թավուր ապրանք, զագուս-նիցից եմ բերել տվել՝ ասորի ինձ համար:

Դերձակ Աբրամն ու Մաքաբեն միշտ իրար հետ եյին լինում, կարծես ճորոցով կպցրած եյին մե՛կ-մեկո՛ւ: Նրանք ո՛ւմ տեսնեյին, պիտի նրա կարողության, բնավորության մասին խոսեյին ու հետո վիճեյին:

— Հլա մի մտիկ, պարիկմախերը վո՞նց ա լեզվին տալի, — ասաց Մաքաբեն ու սեղանի տակը յերկու տարբեր կոշիկ իրար դարնվեցին:

— Իլիկո՛:

— Իս սահաթիսո, բատոնո՛:

Իմիրենը հեռացավ, իր յետևից տանելով պարիկմախեր Դարչոյի ապուշ ու բուլթ աչքերի հայացքը:

Ամեն որ, յերբ Ունանը մտնում եր տրախտիր, յեթե Վասիլը վերջացրած չեր լինում իր առջևի պնակի միջի խաշը, կլոր մեջքը շրջում եր նրան: Իսկ յեթե վերջացրած եր լինում, մատներով շփում եր բեղերը, հացի փշրանքները մաքրելով:

Այն ուրը.

— Ուստա Ունան, եսոր ընչի՞ ուշացար, քիչ ելա վաղ չես գալիս, վոր մի-մի արագով թաթախվենք:

— Սաղ ըլի թո ջանը, վնաս չունի. եսոր քեփս խաբա ա, մի ուրիշ որ թող մնա, — ասաց ուստա Ունանը:

— Վա՛հ, Ունան, թո հերն իմ հորը շատ ա լավություն արել, դանա յես պտիմ մոռանա: Իլո՛, չեմ ձմիս

բովն կայ խաշի դասան, — հետն ել նրան աչքերով տեսնեց, վորը նշանակում եր՝ «հենց ննպես ասի, չսխալվեա»:

Ունանը համառեց, հետո ուզեց հիշել, թե իր հերը յե՞րբ ե նրա հորը լավություն արել: Չհիշեց: Իսկ վասիլը մտածեց. «ուստա Ունանից մազ պոկելը՝ հեշտ ա»:

— Վասիլ, ետոր չաբաթ ա, գնանք մազագինս բաց տնեմ, մի իրեսդ թրաշեմ:

— Վասիլը գննա մի՞ իրես ունի, երկուսն ա, — ասաց ուստա Ունանը:

«Լավ ուտացրի հա՛», — մտածեց նա:

Վարսավիրան կեղծ ծիծաղեց: Ծիծաղեցին և մյուսները:

Վասիլը վերավորվածի պես յեղավ: Իսկ դերձակն ու Մաքաբեն իրար հետ վիճում եյին ինչ վոր բանի մասին:

Վասիլը պատմեց, թե ինչպես մի անգամ հինգ ընկերով ուզեցել են կառք նստել, սակայն բժախնդիր կառապանը յերկար սակարկելուց հետո հարցրել է. «թե փեշաքավոր եք, կտանեմ, թե չե՝ չե»:

Վասիլը ժպտաց աչքերով, հետո նրանցից յուրաքանչյուրը գնաց իր խանութը բանալու, յերբ մյուսներն արդեն բացվում եյին իրար հետևից:

Ամեն ուր ամենավերջին հաճախորդը լինում եր ևս տատամներով վոսկերիչ Սեդրակը: Նա միշտ խաղաղ ու բուռ եր լինում: Նա ուշ եր գալիս միայն այն պատճառով, վոր տրախտիրում մարդ չլինի: Յերբ յերկու ընկեր վիճում եյին իրար հետ, Սեդրակը հեռանում եր նրանց շառից:

Երբ դատարկվում եր տրախտիրը, իմերելը նրանում եր մի սեղանի առջև, նրա վրա դնում եր գլուխը և մտածում այն մասին, թե իրեն ի՞նչքան է փող հարկավոր, վոր տրախտիրը մեծացնի, դարձնի մեկխտան, դեռ մի «արգան» բերի, հետո ել «դհուլ ու զուռնա»:

Նա մտածում եր ու մտքերի հետ ընում:

Տրախտիրի սև պատերի մեկի վրայից Շոթա Ռուսթավելու յուզոտ նկարը, փետուրե գրիչը փափախի ծայրը խբած, փոշու միջից ժպտացող դեմքով նստում եր սեղանի ափին ընած իմերելին:

Տ Ո Ւ Ր Ք Ը

Այն ուրը կարծես մի մեծ թիթեղ ընկավ շուկայի խանութների վրա ու զրնգաց ուժեղ: Կարծես փողերիկ խանութներն որորվեցին:

Հետո հենվեցին իրար կողի՝ չթափվելու համար: Ու այդպես թեք ել մնացին: Շուկան խառնվեց իրար, փողերիկ խանութները դժգոհեցին ու մութ խոռոչների պես տխուր նայեցին այն մեծ խանութի լայն դռներին, վիտրինաներին ու անթիվ հաճախորդներին:

Դա Վասիլ Մառանջովի խանութի դիմացի նոր կոոպերատիվն եր:

Մյուս ուրը Վասիլը գլուխը սովորականից յետ թեքեց, ձեռքի փողերիկ թուղթն ավելի հեռու բռնեց և վոշվոք չիմացավ՝ վախից արեց, զարմանքից, թե կարդալու համար: Թղթի վրայի տառերն ու թվերն ասեղների պես ծակեցին Վասիլի աչքերի բերքը: Նրանք աստիճանաբար մեծացան—մեծացան ու հետո՝ կարծես կազմ-

վեցին բոունցք և սպառնացան Վասիլին:—Նալոգ: Նրա ուղեղի անգոռն կտավի վրա մի վայրկյանում հաղար մտքեր անցան, թվերը խառնվեցին իրար: Թվաց, թե խանութի պատերը փլվեցին ուսերին: Նրա աչքերում իրար խառնվեցին՝ փոքրիկ խանութները, մարդիկ, մայթերը: Դիմացից անցնող գյուղացու փափախը քառապատկից, մեծացավ, հետո փոքրացավ: Իսկ այդ բոլորի միջից պարզ ու վորոշ հսկա անիվների պես մոտենում և մեծանում էր դիմացի խանութը: Թվաց, թե անիվները յեկան ու ծանր, շատ ծանր կանգնեցին խանութի և իր ուսերի վրա: Ու նրա ձեռքի ջղաձիգ մատները ողբ մեջ կարկառվելով իջան և քսվեցին հողին:

Վասիլը գզաց, վոր վազն իրեն խանութի դռնից, մյուսների պես, մի մեծ կողպեք պիտի կախվի, առավոտից մինչև գիշեր, գիշերից մինչև առավոտ: Վասիլը թավ հոնքերը դարսեց իրար վրա, դեմքը դժգոհաց ու մտքում հայհոյեց ինչ վոր մեկին:

Իսկ Ունանը, նույն ուրը, թուղթը մոտեցրեց մինչև թիթը և նրանով տողեր դծեց:

Ունանը խանութի շեմքում ձեռքերը կրծքին խաչած, անորոշ հայացքով նայեց գյուղացուց վտոքերին. նա նրանց ծակ տրեխներում իր փրկության վտակ գանձը կորցրեց: Գյուղացուց տրեխները տորեցին փողոցի փողոտ մայթերի վրա ընկած՝ Ունանի փշրված սիրտը:

Հետո հարևանները հուսահատ քայլերով մոտեցան միմյանց խանութին, տխուր աչքերով նայեցին իրար ու իրենց վիշտը հայտնեցին մեկ-մեկու:

Այն ուրը վարսավիրա Դարչոն հաճախորդներ չունեք, ուստի շրջում էր խանութներն ու նոր լուրեր հավաքում:

Յեվ յերեկոյան խանութները փակելիս Դարչոն-

տեսավ նրանց՝ թե ինչպես յերկուսը իրար հետ տուրքի մասին զլխահակ խոսելով գնացին իրենց թաղի կողմը:

Հետևյալ ուրը, վաղ առավոտյան, սովորականի պես Դարչոն գնաց «Յեթիմ Գյուրջի» տրախտին ու խմերին հայտնեց:

— Իմացել ե՞ս, Վասիլն ու Ունանը նալոգներին դիմանում չեն, դուքանները կողպում են, իրենց թաղում հնգերովի յեն բաց անում—պուճուրը:

Իլիկոն չգարմացավ, վորովհետև նախ՝ նման մի դեպքն այդ խանութների թաղում սովորական դարձած յերեկոյթ էր, իսկ յերկրորդ՝ ժամանակ չունեցավ գարմանալու, վորովհետև հաճախորդները սպասում էին իրեն:

— Ե՛, կացո՛, մի ուր ել միւր գլխին ա գալու,—ասաց նա Դարչոյին ու չտապ հեռացավ:

Իլիկոն ցավեց՝ վոչ նրանց համար, այլ իրեն՝ վոր գլխավորն էր, իրենից յերկու մոտիկ «մուշտարի» պակսեց:

Յերբ հաճախորդները գնացին, Իլիկոն նորից հարցրեց Դարչոյին.

— Կացո՛, բաս չի՞ս իմանում ետ ինչի յինգիւր դարձին:

— Վա՛, տետիյա, կացո՛, կացո՛,—դիւի խոմ ետ գիտես,—Դարչոն կատակով տնազեց Իլիկոյին:—Վոնց չեմ իմանում, Վասիլի խասյաթը դու խո գի՞տաս: Ունանի գլխին մի ոյին կըբրի, բա՛ս:

— Հա՛, մաշ, դրուստիստ ասում:

Վարսավիրան գնաց, բացեց իր «մազազիւրը», մաքրեց հայելու փոշին, հատակին ջուր ցանեց, հետո պարսպով յոռնից չմանձրանալու համար՝ թառ նվազեց:

նայեց նրա պապադոն սաղափներին, բայց մտքում չարունակ մտածեց.

— Ախր, Վասիլն ու Ունանը վո՞նց են յուր գնալու:

Այո, այդպես եր մտածում, Վասիլ Մառանջովի տերմինով ասած՝ «տուտուց պարիկմախերը»: Սակայն Վասիլն ինչքան ել «տուտուց» անվաներ նրան, բայց և այնպես, «պերվոկլասնի», «մայ» «պարիկմախերուկու» տեր Դարչոն, «Յեթիմ Գյուլշու» տըրախտիրչիկ, ամեն ինչով հետաքրքրվող և ամեն յերևույթ իրեն շերտիով չափող իմերել իլիկոյի համար շատ հետաքրքիր մարդ եր, վորովհետեւ նրան ամեն որ նոր լուրեր եր հաղորդում:

„БЕДНЫЙ ЛАВОЧКА“

Թաղն արտասովոր տեսքի մեջ եր:

Նրանց փողերիկ խանութն իր մանր և բազմազան իրերով «ասիական կրպակի» նմուշ եր կենտրոնական այդ մեծ քաղաքի փողերիկ թաղում:

Սի անուշ թթենի իր գլխիկոր կատարն եր հանել թաղի դուր իտուրների արանքից ու թեքվել, նրանց խանութի վրա:

Անգործ մարդկանց խոսելու հետաքրքիր դեպք եր դարձել Վասիլի և Ունանի «մադաղինը», ինչպես ասում եր նույն թաղի բնակիչ կոշկակար Սպիրիդոնը. նրա խանութը Վասիլի և Ունանի «մադաղինի» փողոցի անկյունում եր դանդում: Նրա փողերիկ-փողերիկ խանութը մի մեծ ցուցանակ ուներ. — «Կոշկակարի արհեստանոց». «Շիկ». «Սպիրիդոն Յաղչյան»:

Բայց ավելի յեր գարմադրել կոշկակարին ու մի քանի ուրիշներին նրանց անշուք խանութի պատկանելի ցուցանակը. ո՞վ կարող եր յերևակայել. Վասիլն

իրա ձեռքով եր գրել թիթեղի քառակուսի կտորի կանաչ փոնի վրա սպիտակ տառերով „Бедный лавочка“ „В. Маранджов“ и „У. Мекинянц“.

Առաջին որվա առաջին հաճախորդը Սպիրիդոնը յեղավ, վորը դեռ խանութ չմտած՝ հարցրեց.

— Եղ ժեշտի կտորն ընչացու յե:

Վասիլը հասկացավ նրան ու իբր թե չլսեց. իսկ Ունանը շատ դարմացավ, թե ի՞նչպես հարևան կոշկակարը գաղափար չունի ցուցանակի մասին: Ունանը պարծեցավ, վոր ինքն անհամեմատ ավելի շատ բան գիտե, աշխարհ ու կյանք տեսած մարդ և, քան թե Սպիրիդոնը և մոտավոր կերպով բացատրեց ցուցանակի նշանակությունը:

— Յես իտիկ դիտեմ, հարցնեմ կը անունն ի՞նչ ե:

— Վիվիսկա:

— Եղա՞վ:

— Յա, վի վիս կա՛:

Սպիրիդոնն Ունանին ցույց տալու համար, թե ինքը նրանից լավ գիտե, բացատրեց, վոր «վիվիսկա» բառը հայկական ծագում ունի, բայց ընդունված ձևով կրճատված ե, այսինքն նշանակում ե. «վե՞վ իստեղ կա»: Սպիրիդոնն Ունանին հավատացրեց, վոր այդպես ե սովորել հայոց լեզվի ռուսախոս ակնոցավոր վարժապետից, յերբ դեռ ինքը դավառական փողերիկ քաղաքի ծխական դպրոցի աշակերտ եր:

Ունանը հավատաց թե վոչ, Սպիրիդոնը չհասկացավ: Սակայն նկատեց, վոր Վասիլը չթոնքի ծերով փայտաց: Սպիրիդոնը քիչ լռեց, հետո հարցրեց Վասիլին.

— Վիլիսոկի վրա ընչի յես գրել «լավը չկա»։
Խտիկ գիտես ի՞նչ ըսել ե, յանի՝ «լավը չկա»։ Ե՛, ել
ընչի նեղենաս կը, չես հավատա, հարցու Ունանին։

Իսկ Ունանը մտածում եր— ինչո՞ւ, ինչո՞ւ յե
ընկերն իր աղջանունը ցուցանակի վրա գրել ավելի
մանր տառերով։ Թեպետ այդ մեկն այնքան աննշան
համարեց նա, վոր իր դժգոհությունը Հայտնեց Վա-
սիլին։ Այդ մասին նա ասաց միայն կոշկակարին։

Սպիրիդոնը փոքրիկ իրանը յետ թեքած, ժամա-
ցույցի հաստ շղթան ձախ կրծքից կախած, խոսում եր
բարձր ու բարակ ձայնով, խանութի մեջտեղում հով
պես Ֆոռալով։

Շատախոս կոշկակարի հետ Ունանը ծանոթ եր վա-
ղուց, իսկ ինքը շատ խոսել չեր սիրում։

— Եկել ես, մի բան ա՛ռ, խերդ ու փողիդ ունիդ
տենանք, սիւթեն դուն ես. դատարկ դուրս տալը ի՞նչ-
ներխա ա պետք։

— Վա՛հ, տնաչեններ, տեսնիք կը հլը շնորհավո-
րեմ կը, մեմ կեցեք, տեսնիմ ի՞նչ ունիք։ Մաղարիչը
ձեր վրեն ե։ Վասիլ, թե բան դուրս դա, ելի քեզնեն,
որթաղը հորթի կաշի յե,— կատակի ձեռով ասաց նա,
ժպտալով Ունանի կողմը։ Ունանը թթված յերեսը
չբջեց, կշեռքի նժարների վրայի փոշին մաքրելով։
Վասիլը, հարևան կոշկակարին հյուրասիրելու համար,
գախլի տակից ողու շիշը հանեց, լցրեց առաջին ոլում-
կան, մեկնեց Սպիրիդոնին, նա յել ճկույթ մատի ծալ-
քով թեթև խիեց նրա բութից քիչ վերև։

— Սաղ եղնիք, առուտուր ու փող շատ ունենաք,
դարդ ու նալոգ քիչ։

Սպիրիդոնն աչքերը խուփ, ձեռքը յերկարեց մի

մեծ պանրի կտորի, Վասիլի աչքերի հարցական հա-
յացքը ձեռքի պանրի հետ բարձրացավ մինչև նրո
լիզվող շրթերը։

— Սպասիր, Վասիլն իրա բանը լավ ա խմանում.
ես դիմը քթիցդ ու պնչիցդ կհանեմ,— մտքում խոսեց
ինքն իրեն հետ։

Հետո լցրեց մյուսը՝ իրեն, յերրորդը՝ իրեն, նա-
յեց ողու շիշն, խցանը սեղմեց, տարավ դրեց այնտեղ,
վորտեղից վերցրել եր։

Ունանը զարմացավ, իբր թե չնկատեց, իբր թե
զբաղված եր խանութի իրերը կարգի բերելով. բայց
առաջին որը հենց նրա մեջ խոսեց ատելու նման մի
բան դեպի իր ընկերը։

— Վասեցավ խմեյի, վասեցավ պակսի։ Են վի-
վիսկեն մեկ, եդ ել երկու հլա.— այնուհետև Ունանը
նման բաներ այնքան հաշվեց մատներով, վոր յերբ
յերկու ձեռքինն ել լրացան՝ հաշիվը կորցրեց։

Յերբ Վասիլն ողու շիշը պահեց, Սպիրիդոնը
հարցրեց։

— Ուստա Ունան, փեշակիդ վերջ տվիր, հլը ըսենք
լա՛վ, հասկնամ կը, հըրը ես որ չես խմե, շատ կզար-
մանամ։

— Զարմացի՛ր, զարմացիր, Սպիրիդոն, քեզ ո՞վ ա
բան ասում, համա յես ել վոր շատ եմ զարմանում մեր
Վասիլի արարմունքի վրա, գրանում ի՞նչ կասես։

— Փի՛ր։

— Հը՛մ։

— Վա՛յ, Ունան ջան, իմ արևը, քո արևը, Մարու-
շիս, Վավիկիս արևը վկա, վոր սրտումս փիս բան
չկա։ Եո մի «պոլը» դոխտուրն ասեց, առել եմ ուսմա-

սիրգմիս համար: Գանա ըստնց բաներ եւ ես մտածեմ էմ,
վեկալ, կուզես դիմի խմիր:

— Լա՛վ, լա՛վ, ջանքմ, խոտր եղածն ի՞նչ ե ոք, Թաղ—
գը տվեք, որթաղ եք, յոլա դնացեք, առուտուրնեղդ
թող լավ եղնի, ետ մեկը հեչ ե: Մենակ իմ առածս ձեր
երկուսի տունը կպահե:

Կոչկալարն ասաց, վոր որական տասը ուսուցիչ
«պրովիդյա» յե իր խանութի փոքրիկ աշակերտի ձեռ—
քով ուղարկում տուն:

Ճի՛շտ եր. բայց յեթե աշակերտն իմանար, պիտի
ամոթով ժպտար ուստի յերեսին:

— Վասիլ, կաշեմ որ չեքմեքդ հնցել են, ջուխտմ
ենպես կարեմ, վոր վոտքերուդ վրա թափած եղնի:

— Հալա յոլա կտանեն, — նայեց սապոգներին:

— Մը՛, Թե փողի հմար մտածես կը՝ ամոթ ե,
քիչ-քիչ կուտաս, յա Թե չե՝ մանդր-մունդը բան տա—
նիմ կը ու քվիթ կեղնինք: Որթդիդ որ մնա, քեզի չա—
րուխ կհագցնես. խա՛, խա՛, խի՛, խի՛. — Ժպտացող
աչքերից մեկը խփեց:

Վասիլը նորից նայեց վոտքերին ու մտածեց:

Սպիրիդոնի աշակերտը յեկավ:

— Ուստա՛, մուշտարի յեկավ:

Սպիրիդոնն ընդհատեց չեքմոց խոսակցությունը.

— Ծո՛, լազիրակ, Թիքանն ո՛ւմ Թողիր:

Աշակերտն ուստի հին, մեծ ուսերով, կապուշտ
ու կարկատած խալաթը հագին, մաշված վոտնաման—
ները վոտքերին, խոշոր քայլերով վազեց մայթի վրա:

Սպիրիդոնը գնաց մինչև դուռը, նորից յետ դար—
ձավ.

— Կայրաստի կիլոն ի՞նչդ ե:

Ունանը պատասխանեց:

— Կարաքի՞նը:

— Տա՛ր, Սպիրիդոն, տա՛ր, մեք առաջի ու Թաղա
մուշտարին ես, սիրիթեդ տեսնանք:

— Հը՛մ:

— Համ եժան ա՛, համ Թաղա՛, համ լավը:

— Գիտեմ. պանրի կիլոն քա՛նիս ե:

Գինը լսեց:

— Հը՛մ, ասմուշկեմ կշոնա, աշենք: Յա՛, Թուղթ
խոմ չեմ առնի, տակը բարակ դի:

Պանիրը վերցրեց:

— Քովս խուրդա չունիմ, աշկերտի ձեռքով մե
քիչմ յետև դրկեմ կը: Յա՛, կուզես, խոտեղ դրե չեք—
մոց հաշվին:

Գնալիս դարձացած նայեց խանութի չեմքին:

— Վա՛յ... կը՛... կը՛... կը՛...

Վասիլն ու Ունանը փողոց յելան, կարծելով Թե
մեկը հարվածեց կոշկակարին:

— Ա՛յ մարդիկ, դուք խոմ խո չե՞ք, հբը չիդե՞ք,
որ չեմքի վրա նալ պիտի մխեք:

— Քո տունը ծակվի, ե՛տ եք, — դարձացավ Ու—
նանը:

— Մոռացել ենք. ասա խե՞ղբ ա մնում, ետ միւր
վոչինչ, դուն չեքմոց բանը չմոռանաս:

— Զե՛, չե՛, — ասելով հեռացավ Սպիրիդոնն ու
ճանապարհին մտածեց.

— Լավ կրեդիտ բացի, Թահո՛ւ, մեռնի, չեքմեքը
նոր կուտամ, որ վերին աշխարհ երթյուս ճամբեն Թա—
ղա-Թաղա հագնի:

Խանութ հասնելուն պես հանկարծակիի յեկավ,
յերբ մուշտարին գնաց, հայհոյեց մեկին.

— Ենքան դործ չունինք՝ ինչքան նախօր:
Ու կոչկակարը սրտի մաղձը թափեց փոքրիկ աշակերտի վրա:

Ո Ղ Ի

— Բարի լուս, ուստա կուպեց:
Ունանը բեղերի տակ ո՞ւմ հայհոյեց, Սպիրիդոնը չլսեց:

— Հը՛, թայդ ո՞ւր ե: Ապրանքի թե՞ առուտուրի յ/ս գնացել: Լավ նպատակ ե:

Սպիրիդոնը վրդովվեց.

— Մարդ եղբան ել ժլա՞տ եղնի. են որվա բախին ի՞նչ եր որ, մեծ բանմ եր, վախեցավ խմեյինք. պակսեր՝ կառնեյինք:

— Նավս ա, համա դրուստ խոսող ա, քեփս գալիս ա:

Սպիրիդոնը պատմեց, վոր ինքը «լոթի տղամարդ ե». չի սիրում եղպես «զիզիլ-սիզիլ բաներ»: Հետո դանազան անուններ թվեց, թե հարցրեք նրանց, վոր ինքը մասնակցել ու թամադա յե յեղել «այսինչ-այսինչ նշանավոր քեֆերին»: Ասաց, վոր «տասերկու Փայթոնով ե քեֆ արել»: փողոցից անցնող մարդիկ նկատել ու դարձացել են, թե ինչպես գլխարկը մի կառքում ե զրեւ, չեքմեքը՝ մյուսում, յերրորդում արծաթե վոսկեջրած գոտիկը, չորրորդում «Բաղդադի խաս մարմեն», մյուսում մի ուրիշ իր: Իհարկե, այդ բոլորը վոչ-վոչ չեր տեսել:

Սխալված չեյին այն ծանոթ մարդիկ, վորոնց թրվում ե Վասիլն ու Ունանը, վոր այդ «սապոժնիկը» «փթերով փչող ե», ինչպես ասում եր վերջինը:

— Եսոր քիչմ պախմեյա յեմ, երեկ քեֆս Հնդուսանի ծովեն կուզար:

Գրպանից հանեց ողու փոքրիկ շիշը, փռեց բռին, խցանը դուրս թռավ:

— Կաշե՞ս, Ունա՞ն, ես կառավարութունն ել որս կա, մե որմ խոք պես... հըր...

Յուլյց տվեց ողու շիշը:

— Յես խոք հողին կրծեմ, խիկ որս կա, խիկ մեռն ե: Վերցրու խմենք՝ դիտես ո՞ւմ կենացը, — չրթերը մոտեցրեց Ունանի ականջին, շատ ցածր ձայնով. — Տրոցկո՛ւ, ենիկ որս կար՝ մեր թարաֆն եր, — հետո շլուխը բարձրացրեց, լոեց, նայեց շատ հեռուն: Խմեցին, մի-մի բաժակ ել լցրեց:

— Ունա՞ն, Փայթոնն որս կա՛, Փայթոն ե, չորս հատ թաքյառ ունի, ամեն մե թաքյառը ֆոռա կը, ամեն մե ֆոռալը նպատակ ունի. ես ել խմենք՝ եդ Փայթոնի թաքյառի ֆոռալու նպատակի կենացը:

Շատերը պատմում եյին, վոր կոչկակար Սպիրիդոնը մեծ վարպետ եր անեկդոտների, նրա հետ վոչ-վոչ չեր կարող մրցել և մեծ համբավ եր վայելում քաղաքի արհեստավորների շրջաններում ու ամեն մի սլրամխո դարձվածք նրան եյին վերադրում:

Յերբ ողին վերջացավ, Սպիրիդոնը նորից աչքն ընկած ուտեղիքների կիլոյի դինը հարցրեց:

Ունանը պատասխանեց:

— Ախպեր, ձեզնեն հեչ առուտուր ենել չի եղնի, հողի խո չե՞ք ծախե. ելի քու խաթրիդ հմար ե, որս քուքամ խստեղ:

— Ախր հմի նալոզը մարդ ա խեղդում. հացը թանգացել ա, նավթը թանգ ա, շաքարը չի...

— Ենքան դործ չունինք՝ ինչքան նախդ։
Ու կոչկաւարը սրտի մաղձը թափեց փոքրիկ աշակերտի վրա։

Ո Ղ Ի

— Բարի լուս, ուստա կուպեց։
Ունանը բեղերի տակ ո՞ւմ հայհոյեց, Սպիրիդոնը չլսեց։

— Հը՛, թայդ ո՞ւր ե։ Ապրանքի թե՛ առուտուրի յի գնացել։ Լավ նպատակ ե։

Սպիրիդոնը վրդովվեց։

— Մարդ եղբան ել ժլա՞տ եղնի. են որվա բախին ի՞նչ եր որ, մեծ բանմ եր, վախեցաւ խմելինք. պակսեր՝ կառնելինք։

— Նապս ա, համա դրուստ խոսող ա, քեփս գալիս ա։

Սպիրիդոնը պատմեց, վոր ինքը «լոթի տղամարդ ե»։ չի սիրում եղպես «գիգիլ-ալիլիլ բաներ»։ Հետո գանաղան անուններ թվեց, թե հարցրեք նրանց, վոր ինքը մասնակցել ու թամաղա յե յեղել «այսինչ-այնինչ նշանավոր քեֆերին»։ Ասաց, վոր «տասերկու Փայթոնով ե քեֆ արել»։ փողոցից անցնող մարդիկ նկատել ու զարմացել են, թե ինչպես գլխարկը մի կառքում ե վրել, չեքմեքը՝ մյուսում, յերբորդում արծաթե վոսկեջրած գոտիկը, չորրորդում «Բաղդադի խաս մարմեն», մյուսում մի ուրիշ իր։ Իհարկե, այդ բոլորը վոչ-վոք չեր տեսել։

Սխալված չեյին այն ծանոթ մարդիկ, վորոնց թվում ե Վասիլն ու Ունանը, վոր այդ «սապոֆնիլը» «փթերով փչող ե», ինչպես ասում եր վերջինը։

— Եսոր քիչմ պախմեյա յեմ, երեկ քեֆս Հնդկասանի ծովեն կուզար։

Դրպանից հանեց ողու փոքրիկ շիշը, փխեց բոխն, խցանը դուրս թռավ։

— Կաշե՞ս, Ունա՞ն, ես կառավարութունն ել որա կա, մե որմ իսոր պես... հըբ...

Յույց տվեց ողու շիշը։

— Յես իսոր հոգին կրծեմ, իսիկ որա կա, իսիկ մեռն ե։ Վերցրու խմենք՝ գիտես ո՞ւմ կենացը, չըթերը մոտեցրեց Ունանի ականջին, շատ ցածր ձայնով. — Տրոցկո՛ւ, ենիկ որա կար՝ մեր թարաֆն եր, հետո չլուխը բարձրացրեց, լռեց, նայեց շատ հեռուն։
Պմեցին, մի-մի բաժակ ել լցրեց։

— Ունա՞ն, Փայթոնն որա կա՛, Փայթոն ե, չորս հատ թաքյառ ունի, ամեն մե թաքյառը ֆոռա կը, ամեն մե ֆոռայը նպատակ ունի. ես ել խմենք՝ եդ Փայթոնի թաքյառի ֆոռայու նպատակի կենացը։

Շատերը պատմում եյին, վոր կոչկաւար Սպիրիդոնը մեծ վարպետ եր անեկդոտների, նրա հետ վոչ-վոք չեր կարող մրցել ե մեծ համբավ եր վայելում քաղաքի արհեստավորների շրջաններում ու ամեն մի սրամիտ դարձվածք նրան եյին վերադրում։

Յերբ ողին վերջացավ, Սպիրիդոնը նորից աչքն ընկած ուտելիքների կիլոյի գինը հարցրեց։

Ունանը պատասխանեց։

— Ախպեր, ձեզնեն հեչ առուտուր ենել չի եղնի, հոգի խո չե՞ք ծախե. ելի քու խաթրիդ հմար ե, որս քուքամ խտեղ։

— Ախր հմի նալոզը մարդ ա խեղդում. հացը թանկացել ա, նավթը թանկ ա, շաքարը չի...

— Յա, ընչի՞, յես չիդե՞մ. զարթ ե, խոտակեր չեմ, հացակեր եմ. խոտքը կըսե՞ս ցորեն հաց չեմ կերե, հը՞ստքարը խո պառկել եմ: Հմը ձեզնե՞ն հե՞ջ...

— Նալոզը հրես գալու...

— Յալա՞շ:

— Միրնի ունե՞մի վախալը րոնե՞ց ե՞ր... հեյ գիդի հա՛, ի՞նչ ժամանակ կորավ:

— Յալա՞շ, կըսեմ:

Սպիրիդոնը ձեռքը տարալ ծոցի գրպանը, հանեց մի յերկար թերթ ու կարդաց, վորի վրա գրված էյին կարեւոր և յերկրորդական իրերի գները՝ համեմատած առաջ ու հիմա:

Իմերել, վո՞րտեղ էյիր, ականջդ լսեր:

Սպիրիդոնն սկսեց վիճել: Ամեն տեղ նա իր դըրպանից ողնության եր կանչում այն ցուցակին, վորի թվերը վորտեղից եր հավաքել, հաստանան գիտեր միայն:

Նորից մի ասմուշկա պանիր ուզեց:

Ունանը կշռեց զգուշությամբ, փաթաթեց «գոգեթի» թղթի մեջ, նորից կշռեց:

— Թող հալալ ըլի:

Նորից վերցրեց, նորից կշռեց:

— Ծը՛, լավ, ուստա Ունան, վնաս չունի, թող մե բանձ ել թեթև եղնի. խոոր եղածն ի՞նչ է որ, ամոթ է:

Վերցրեց, մեջքը շրջեց Ունանին:

Նրա ձեռքը պանիրը տալուց հետո ողում յերկարած մնաց: Յերկարած ձեռքը գիտեր, վոր մատներն ինչ վոր բան են չփելու, բայց քանի վոր չչփեցին, Ունանն ամոթով հարցրեց.

— Ուստա Սպիրիդոն, բա փո՞ղը:

Սպիրիդոնի քայլերը կիսատ մնացին:

— Գրե Վասիլի չեքմոց հաշվին:

— Վոնց կըլի, դուքանը թաղա յենք բաց արել, նիւսին նալոզի պես մարդու մեջք ա կոտորում: Վասիլի առեց նիսյա չտաս, չեմ իմանում, նա գիդա՛...

— Դե՛, յես ել ինոր հետ եմ գործ բռնել, քեզի հետ բան չունիմ, ախպեր ջան, ինքը լավ գիտե:

— Ի՞նչ գործ:

— Ձեքմեք կարեմ կը:

— Իմ ի՞նչ բանն ա:

Նա նայեց Ունանի կոշիկներին:

— Գեզի հմար ել կկարեմ:

Սպիրիդոնը գնաց:

Ունանն մտքում վորոշում եր խանութից Սպիրիդոնին «ապրանք» ել բաց չթողնել: Սակայն Սպիրիդոնը ձեռք գիտեր, ամեն գալուա ծոցի գրպանից անձատոմսի պես հանում եր օղու շիշն ու մի քիչ հյութաւորում Ունանին:

Ունանն ամեն որ Սպիրիդոնի տալած պանրի հաշիվը չկորցնելու համար, դանակի ծայրով մի խաղ եր քաշում դռան վրա: Խաղերն ինչքան շատացան, այնքան Ունանի կրուսկները բարձրացան գետնից: Որերն ինչքան անցան ու խաղի հետքեր թողին դռան վրա:

— Ես ի՞նչ ցավ է. երկու քարի արեն րնկա: Վո՞նց անեմ, Վասիլը չիմանա:

ԿՈՒԻՎԸ, ՈՒՆԱՆԻ ԴԱՆԱԿԸ ՅԵՎ ՍՊԻՐԻԴՈՆԻ ՅԵՐԳԸ

Վասիլը շղիտե՛ր, վոր կոշկակար Սպիրիդոնն իրեն համար «չեքմեք է կարում»: Ամեն որ նա Ունանի հետ բաց եր անում «*Бедный человек*» խանութի փեղկե-

ըը, մնում եր մի քիչ ու գնում շուկա՝ իր «ձեռքի առևտուրն» անելու։ Յերբ վասիլը գնում եր շուկա, դալիս եր նրա կինը— Մարուշը։ Կոչկակարն ասում եր, վոր դա անվատահույժյան նշան ե։

Մի օր, յերբ Մարուշը յեկավ, Սպիրիդոնն շտապ դուրս յեկավ խանութից։

— Ի՞նչ եր ուզում, — կասկածոտ հարցրեց Մարուշը և վորովհետև կոված եր նրա կնոջ հետ, այդ սլատճառով չեր հարգում և Սպիրիդոնին։ Իսկ այդ բոլորը Սպիրիդոնը գիտեր։

Ունանին թվաց թե՝ Մարուշն ամեն ինչ տեսավ ու հասկացավ։ Նա ամոթի պես բան գգաց, ուղեց վոր րոպեներն արագ-արագ անցնեն։

Հանկարծ ինքն ել չիմացավ՝ թե ինչու։

— Վոչի՛նչ. նիսյա տարավ։

— Քա վո՞նց, ը՞նչի տվիր։

— Վասիլի հմար չեքմեք ա կարում։

— Վասիլի հմար չեքմեք ա կարո՞ւմ, բաս նա գի՞տա։

— Վոնց չե։

Մարուշն Ունանի ձեռքի դանակը տեսավ։

— Բա մուշտարու վրա դանակ ը՞նչի եյիր քա. չում, չի կռվ ըլավ։

— Չե՛. ես հենց ընենց, նիսյեն եմ նշան անում։

Հետո խաղերը տեսավ։

— Յա՛, ես դիմի նիսյա՞ յա։

Ունանը վոչինչ չասաց։

— Վասիլին իմանո՞ւմ ա, վոր նա նիսյա յա տա-
նում։

— Վասիլ՞ը։

Ունանը գլուխն որորեց։

— Բա ը՞նչի յես տալիս, իժում վո՞նց կըլի։ Ամեն մեկը վոր դա ու ասի, դու խո չպիտի բոլ-բոլ ապրանք բաց թողաս, քա՞. դուքանը կտար խո չե՞ս գցելու։

Լռություն։

Մարուշը նստեց դախլի հետևը, իսկ Ունանը խանութի շեմքին ու պարապությունից չձանձրանալու համար արևածաղկի հունտը ճոճոացրեց շրթերին։

Մարուշը միշտ նայում եր խաղերին, ուզում եր հաշվել, բայց խառնվում եյին։

— Ուսլիին նիսյա ապրանք ա բաց թողնում հերիք չի, ծանր ել կշռում ա ու հլա եսքան ել ուտում, — մտածում եր Մարուշը։

Չհամբերեց։

— Ունան, ընենց ես ժաժ դալիս, վոնց վոր մենակ թո հոր դուքանն ըլի. կարգը ըտենց չի։

— Մարո՞ւշ, հերիք ա խոսես, համբերությունից դուքս եմ դալիս։ Յես դդակս թո առջև դնող ու վրայից թռչողը չեմ, լավ գիտենաս։

— Քա, սրան մի. առածդ ի՞նչ ա։

— Են ա, վոր դու թո տեղում կաց. ավել-պակաս մի խոսա. դեմդ տղամարդ ա կանգնած։

Մարուշը յերազի նման հիշեց իր հին, շատ հին կռվը Ունանի կնոջ հետ։

— Մի հլա մտի՛կ, կնիկարմատի հետ վոնց ա խոսում, կասենաս խաբշենում ըլի. ը՞նչի, յես իմ տեղումը չե՞մ, ուզում եյիր, վոր թո կնկա պես լիրբ ըլեյի, սիրեկաններ պահեյի, հա՞։

— Լիրբը դուն ես։

— Քա՞, լիրբն ել ես ու գողն ել. մեկն ըլեր օրաւ տեսար, թե վոնց ա կնիկարմատին անպատվում։

Ունանը վոչինչ չառաց, միայն դողացող բեղերի
տակից թքեց ու ասլա ջղախորեն մատերը կծկեց:

Մի յերեսա յեկավ:

— Մարուշ տոտա, Վախկին տղերքը ծեծել են,
քուշում լաց ա ըլում:

— Ո՞վ ծեծեց խեղճ երեսիս, խփող, ձեռքդ կո-
տըրվեր:

Մարուշը դուրս յեկավ դախլի հետեից և պարկի
մեջ քիշմիշ, կանֆետ ու միրգ լցրեց. — տանեմ տամ՝
լացը կտրի: Մարուշը մի անգամ ել իր մանր կեղոցվող
աչքերով նայեց Ունանին ու դնաց: Ունանը վոչոչեց,
յերբ Վասիլը դա, ամեն ինչ, այո՛, ամեն ինչ վեր-
ջացնի:

Վասիլը յեկավ, Ունանը դեռ վոչինչ չառավ, հա-
կառակը, մի տեսակ կարծես մոռացավ:

Ունանը դնաց ճաշելու:

Նա տանն իրեն կնոջ պառկած տեսավ, մի թաց
կտոր ճակատին ու թմրած աչքերից մեկի տակը կապ-
տած: Հարևան կանայք դեռ հավաքված էին նրա մահ-
ճակալի շուրջը:

Կինը պատմեց, վոր Մարուշը պատի վեբեից կեղ-
տոտ ջուր է թափել իրենց դուռը. դրա համար ինքը
խոսել է...

Ունանն ել չլսեց, լուռ դուրս յեկավ ու դուռը նրա
հետեից հիվանդ կնոջ պես ճռաց:

Մարուշը նորից խանութ յեկավ. լուռ նստեց դախ-
լի հետևը:

Վասիլը տխուր էր:

Մարուշն հանկարծ լացեց:

Վասիլը դարձացավ:

Ու Մարուշն ամեն ինչ պատմեց:

Շուշը տվեց դուռն վրայի խաղերը: Հետո քիթ
ծայրի քերծվածը:

— Հրե՛ս, ես ել նրա բաց բերան կնիկը թամամեց:

Սակայն փոքրիկ հայելին տեսավ, վոր Մարուշն
ինքն իր քիթի ծայրը քերծեց կատվի սուր մազիկի ծայ-
րով:

Վասիլը մինչև վերջ լուռ լսեց ու վոչինչ չառաց,
միայն դարձացավ...

Ունանը յեկավ, կանգնեց խանութի շեմքին:

— Մի հլա ներս համեցիր, Ուտա Ունան:

— Ի՞նչ կա, ասա, ըսենց ել լավ ա, — ու խեթ-
խեթ նայեց Մարուշին:

— Ես ը՞նչեր եմ իմանում:

— Ուսլիսը թող ասի:

— Վ՞նց թե...

Յերկուսը վիճեցին յերկար:

Նրանց վեճն ափելի տաքացավ և յեթե Մարուշի
ձղրոտցի վրա հարևանները չհավաքվեյին միջամտե-
լու, Վասիլն Ունանի գլուխը ձմերուկի պես պիտի կի-
սեր:

Այդպես եր ասում նա հավաքվածներին:

Այն յերեկո նրանք խանութից ուշ տուն դնացին:
Ռանութի միայն փեղկերն էյին փակել, իսկ ներսում
բաժանվում էյին իրարից: Ռանութում Վասիլից ու
Ունանից ջոկ ուրիշ ո՞վ կար՝ չիմացվեց, վորովհետև
փեղկերը փակված էյին:

Մարուշը գիշերվա տեսած յերազը կապում էր պա-

տահած դեպքի հետ: Յեւ այն դիշեր ել, վոր նա յերազ չեր տեսել, ինչ վոր բան եր հորինում՝ կապելով այն խանութի դեպքի հետ:

Վասիլը մահակալին մեջքի վրա պառկած, աչքերն անորոշ մի կետի՝ մտածում եր ինչ վոր բանի մասին:

Մարուշն անվերջ խոսում եր: Յեւ շատ խոսելուց՝ թմբել եր ու ընել:

Մարուշը խոսում եր ելի, բայց արդեն ընի մեջ.

— Դուքանը կողպեցի՞ր... դախլիցը փողերը վերցրի՞ր... կուխնու դուռը բաց մի թողա... չկա՞ք պինդ ծածկիր, կատուն չմտնի... Ունան, ծանր ա, թեթեւ կշռիր... ամէլը դուռն հետեից չտանեն... մարդիս չեքմեքը կարեցի՞ր... սեմիչկա քիչ կեր...

— Մարուշ, համա ինչ ըրավ, իմ սրտովն ա. խոսքն առում ա թե՛ սոված գելից թեկուզ մի մազ. ետ ել մեծ բան ա, լավ դիտենաս: Յեո հենց պրիչինա եյի ման դալիս: Ձե՛, լավ ըլավ: Ձերը դատարկ, աչքը կապի՛ ճամբու դրի: Հմի ընենց եպոխա յա, վոր փող ըլած տեղը՝ տերտերի միրուքը ժամի միջին կթրաչես:

Յերբ Վասիլն իր մի այտի վրա զգաց Մարուշի տաք շնչառությունը, հանկարծակիի յեկավ: Շրջվեց մյուս կողքին ու ընեց շատ խորը և հանգիստ:

Ունանը քայլում եր քաղաքի հետին ու ընած թաղի փողոցներից մեկով: Քայլում եր. նրա վրածքերն որորվում եյին, մտքերը տատանվում: Ունանը Վասիլի վրիժը պահեց սրտումն ու իր վրեժն ուղեց լուծել Սպիրիդոնից:

Լուսինը բարձրանում եր տանիքների ուտերից: Մի

աստղ ընկավ տանիքների հետեւը: Հետո մի աստղեր շարժվեց փողոցի փողոց ու մաշված քարերի վրա:

Սպիրիդոնի սովերն եր:

Յեւ Ունանը տեսավ, թե ինչպես Սպիրիդոնն որորվում եր մայթերի վրա, ուսը հենում պատերին, փաթաթվում ծառերին:

Սպիրիդոնն Ունանին չեր տեսել ու յերգում եր.

Լուսին ջա՛ն, դեմքդ ը՛նչի յես բացել,

Դուռն ել ես հարբել, այ դու անամոթ.

Մարդկանցը խալիր, հեռացիր դուռն ել,

Ամանչիւր ընձենն, վաղուցվան ծանոթ:

Սպիրիդոնը մտածում եր Ունանի մասին: Ունանը կանգնեց, նայեց Սպիրիդոնի հետեից: Ունանի բեռերը դողացին, ատելյու պես մի բան խոսեց. սիրտը թպրտաց կրծքի տակ ու նորից նա լսեց.

Թող վոր ըսեն, թե ուրախ եմ ապրել,

Թող վոր ըսեն, թե շատ եմ չարչարվել,

Շատերին սիրել, շատերին ատել,

Բայց գինուց քնավ չեմ հրաժարվել:

Ունանը գրպանները խառնեց, հետո նրա դանակի սրածայր լեզուն պսպղաց լուսնի տակ: Ունանն արագ քայլերով մոտեցավ Սպիրիդոնին, բայց նա դարձրաւ իր ներս մտավ: Սպիրիդոնը փակեց դարբասն ու մտածեց Ունանի մասին: Ունանը կանգնեց փակված դարբասի առջև. լսեց նրա հեռացող քայլերի ձայնն ու մեղմացող յերգը.

... Շատերին սիրել, շատերին ատել...

Հայաթի ներսը մի դուռ ճռռաց, խոկ Ունանը փակված դարբասի առջև կանգնած մնաց:

Հետևյալ որը, Վասիլը խանութի ցուցանակին Ունանի ազգանունի վրա կպցրեց օպիտակ ու մաքուր թղթի մի կտոր:

Ու ամեն որ, ամեն որվա պես առավոտ կանուխ, Վասիլը բաց եր անում խանութի փեղկերը, ջրում հատակն ու մայթը, մաքրում փոշին ու իրերը կարգի բերում: Հանում եր ողու «պոլու», «մի քիչ թաթախում», ինչպես ինքն եր ասում:

Վասիլը շուկա ել չեր դնում՝ առևտրի. նստում եր դախի հետևը, ծուլ-ծուլ նայում մայթերի վրայով անցնող-դարձող մարդկանց քայլերին, կոշիկներին և կարծես մտքում գրազ եր բռնում. — ա՛յ, ես մեկն անցավ, համա են մյուսն անսլալման կգա:

Յեվ յեթե չեյին գալիս, նա նորից հանում եր «նիսյոց դավթարը» և նրա խամրած ու կարմիր գծերով յերեսների վրա մատիտի ծայրը կրծելով, ինչ վոր բան եր գրում. անհարթ թվերը կլորացնում, մեծացնում, հետո շատ զգուշ լուցկու ամեն մի տուփից գողանում եր չորսական ձողիկ, ծխախոտից մի-մի հատ, լցնում սւրիչ տուփերի մեջ ու մյուսների հետ դարսում թարեքում: Դե՞, հետո՝ ո՞վ պիտի իմանար, վոր ասեղից, դնդասեղից մի հատ պակաս եր: Իսկ կանաչու դաստանների կիսելն ավելի հաջող եր: Չե՞ վոր Վասիլի ասելով-«խալիսը ղալբացել ե»: Չե՞ վոր իրեն «ըտենց են տալիս, Վլաստի սարգածն ա»: Վասիլի ասելով, այդ «Վլաստը» մինչև իսկ այրելու մոմը կիսում եր մեջտեղից:

Մարուշը թեյի փոքրիկ ամանները ձեռին և թաշկինակում հաց ու պանիր կապած, յերեսայի հետ դա-

լիս եր խանութ: Նա յեկ նորից իրերը կարգի յեր բերում:

Ու ամեն որ, հենց վոր Մարուշը և յերեսան դալիս եյին խանութ, Վասիլը դնում եր կոշիկալար Սպիրիդոնի մոտ «նիսյոց, ան չեքմոց հաշիվը մաքրելու»: Բայց նախքան դնալը Մարուշին ասում եր.

— Դուքնին լավ նայիր:

Մարուշը նստում եր դախի հետևն ու պարտազմնալու համար, դուլպա յեր գործում թելի կլոր կծիկը գոգը դրած, բարակ, չոր մատներով մավթուլե ձողերն արագ խաղացնելով: Հետո նա շուտ-շուտ քիթի վրայի ակնոցի պոչերն ամրացնում եր ականջների հետևի:

Մարուշն որվա մեծ մասը լինում եր դախի հետևը նստած. խանութի մի անկյունում թմրեցուցիչ ձայնով դռում եր «պրիմուսը», վորի վրա յեփվում եր ճաշը, իսկ հետո՝ յերեկոյան թեյը:

Գալիս եր մի հաճախորդ ու ցանկացած իրն եր հարցնում.

— Վո՛ւյ, քա՞, վոնց չունենք, մենք ել վոր չունենանք, բա ել ո՞վ ա ունենալու, — նստած տեղը վիզը ծռած, մի ապակին ճեղքված ակնոցի վրայից նայելով, ասում եր նա:

— Ի՞նչ արժե:

Պատասխանում եր:

— Ես վոնց ե, քո գներն ուրիշ և, Վասիլինն՝ ուրիշ, — դժգոհում եր գնորդը:

— Չե՞, քա՛, չարդ տանեմ, մեզ մոտ ափթեղի հանգի յա, դները հալալ են. հակառակ ել չեմ, եղբա ալել ուղեցի, կնիկարմատ եմ, յես հմի վո՛ր մինը միտա

պահեմ: Գինը դուռն կգլղենաս, ասա, քեզանից խոտ
ավել չենք վեր ունի:

Վասիլը գնում էր կոշկակար Սպիրիդոնի մոտ,
բայց նրա «Շիկ» խանութը փակ էր լինում: Նա կար-
ծում էր, թե Սպիրիդոնը հիվանդ կլինի, վորոշում էր
դնալ ու կանգնել հիվանդի գլխի վերև, հիշեցնել
պարտքի մասին, վոր կոշկակարը մեռնելիս «նիսյեքը»
«Հանդերձյալ աշխարհ» չտանի: Բայց Վասիլն ինքն էլ
չգլխեր, թե ինչո՞ւ հետաձգում էր միշտ:

Մի որ էլ Վասիլը շատ զարմացավ, յերբ տեսավ,
վոր «Շիկ» խանութի ցուցանակը չկա: Կարծեց, թե
կոշկակարն արդեն մեռել է, բայց շատ զարմացավ.
ի՞նչպես մեռավ նա, վոր վոչ-վոք չիմացավ:

Հարցրեց դռնապան Կուդրավին, իմացավ, վոր
Սպիրիդոնը տուրքերին չդիմանալով, փակել է խա-
նութն ու աշխատում է տանը:

Սպիրիդոնը հանկարծ ծովեց անկյունից: Նա մի
քանի խոշոր կապոց ուներ ձեռքին ու ուսին: Յերբ նա
Վասիլի հետ իրենց տան կողմն ողում պարզված Կուդ-
րավի ձեռքը տեսավ, ամեն ինչ հասկացավ, արագ յետ
չըջվեց:

Սպիրիդոնի ուսի բեռը նեղում էր ու մաղոտ քթի
ծայրից քրտինք էր կաթում փողոցի քարերի վրա,
բայց նա գնում էր արագ, փախչող քայլերով:

Վասիլը չտեսավ Սպիրիդոնին ու գնաց նրանց
տուն:

Դուռը բացվեց, Վասիլն իր յուզող դեմքին զգաց
ներքնահարկի փոքրիկ ու քրտնած սենյակի ներսից փը-
չող խոնավ, տաք գոլորշու և ձենձի անախորժ հոտը,

վորոնք իրեն հետ դուրս բերեց գոնատ, դեղին աչքե-
րով և սապնոտ ձեռքերով Սպիրիդոնի կինը:

Վասիլը հիշեցրեց չեճոց ու պարտքի մասին:

— Ետիկ իմ գործը չե, մարդա գլտե, — ասաց
կինը:

Սպիրիդոնը տանը կարած կոշիկները կերակի որե-
րը տանում էր շուկա վաճառելու և հեռու գյուղերը՝
զանազան մթերքների հետ փոխանակելու:

— Հա՛, վայ թե շատ ուշ դա, — ասաց կինը, յերբ
Վասիլը զայրացած հեռացավ հայաթից:

Յերբ արևի լիմոնագույն ճառագայթներն ընկնում
էյին խանութի շեմքին, Վասիլը նստում էր փողոցի
մայթի ափին:

Մարուշը յերեխայի ձեռքից բռնած գնում էր «հա-
րևան կանանց հետ մասլահաթի»:

Թաղի փողրիկ յերեխաները հավաքվում էյին Վա-
սիլի խանութի շուրջը, կամ չարացնում էյին նրան,
կամ թե մեկը հեռվից հեմիհեմ գալիս էր ու վախեց-
նում:

— Վասիլ ձիյա, մի պորտֆելով մարդ ձեր տուն դը-
նաց, տոտեն կանչում է:

— Վասիլ ձիյա, երեխեդ բալկոնից վեր ընկա լ...

— Հա՞... յե՞րբ... հմի... չքուստ... ը՞նչի
հմար...

Թաղի յերեխաները, լավ, շատ լավ դիտելին, թե
ի՞նչպես է նա չփոթվում, յերբ լսում է պորտֆելի ա-
նունը և վորքա՞ն հոգատար է դեպի իր փողրիկ տղան:

Մի ուրիշ յերեխա խանութից միտք էր «թոցնում».
մյուսները ծիծաղելով վազում էյին նրա հետևից և

պահվում էյին ծուռումուռ փողոցների տների դարձաձևերից մեկում:

Վասիլն ղգում էր, վոր իրեն խաբեցին, հայհույում էր յերեխաներին ու քարեր շարտում նրանց հետևից:

— Տո՛, յես ձեր են... մեղա քեզ, մեղա, յես ձեր տունն եմ, լածիրակներ:

Յերբ արևը նեղ փողոցներից բարձրանում էր առների բարձր պատերին ու կտուրներին, Վասիլի խանութի հաճախորդները շատանում էյին:

Թթենու ծայրից ու կտուրներից հեռանում էր արևը, թանձր մթնշաղը փռվում էր թաղի տների ու փողոցների վրա: Թթենին մոխրագույն զգեստ էր հագնում և խանութին իջած ավսվում կամաց: Կուղրաթը սանդուխտ ուսին դրած, ստվերի նման որորվում էր փողոցում: Հետո Մարուշը վերադառնում էր հարևան կանանց մոտից ու Վասիլը փակում էր խանութը, որվա վաստակից դժգոհ և յերեսան առաջներն առած, նրանք կողք-կողքի քայլերով գնում էյին տուն:

Կուղրաթն ուսի սանդուխտ հենում էր պատին, բարձրանում վեր, վառում փոքրիկ, սևացած ապակիներով Փանարը, և նրա կողքից լույսի մի աղոտ շերտ ընկնում էր փոքրիկ ու կանաչ ցուցանակին, վորի վրայի տառերը կարծես հողմածռված խառնվել էյին իրար ու թեք ընկել, հորանջում՝ այն հին թաղի, փոքրիկ խանութի վրա:

Ամեն յերեկո այդպես փակվում էր այն թաղի «Бедный рабочий» մանրավաճառի խանութը, վորի առողջան հոգին էր ամեն որ, յեթե չհիշվեր վերջին մի դեպքը:

Վասիլն ամեն մի վայրկյան, իր ամեն մի քայլափոխումին նույնն էր մտածում ու տեսնում աչքերի առջև և մահաբարսուռ յերկյուղ զգում: Նա գիտեր հաստատ, վոր զալու յե նա, սպառնալու իրեն և փոքրիկ խանութին: Ու Վասիլն ամեն որ սպասում էր նրա մոտենալուն:

Յեվ նա Վասիլի սպասածի պես՝ յեկավ մի առավոտ, յերբ ինքը թերթում էր նկայոց դավթարը:

Յերեկոյան Մարուշը տունն չուտ գնաց, Վասիլը խանութը փակեց:

Կուղրաթը յեկավ, խանութի Փանարը վառեց:

Վասիլը ձեռքերը մեջքին դարսած, կանգնել ու սառած աչքերով նայում էր նրան:

Կուղրաթը սանդուխտն ուսեց, վոր գնա. Վասիլը, ցուցամատը չրթերին դրած, նայեց նրա հետևից:

Յերբ Կուղրաթը պիտի ծովեր անկյունից, Վասիլը կանչեց.

— Կուղրաթ՝:

Նա չըջվեց մարմնով:

— Հինչա՞, խաղե՛յ:

— Կուղրաթ, ըստի արի, — վիզն առաջ թեքած, մատի նշանով, մտերմական, բայց ցածր տոնով կանչեց Վասիլը:

— Եկաս եմ, խա՛ղեյ:

— Գեղ հետ գործ ունեմ, հենց բանդ վերջացրաւ ու տուն արի:

— Կքասեմ:

Վասիլն արագ չըջվեց: Կուղրաթը նայեց նրա հետևից: Հետո յերկուսն ել քայլեցին փողոցի հակառակ

ուղղութեամբ, մեջքերն իրար չըջած, մեկը սանդուխքն ուսած լուսեբը վառելու, մյուսն իր գլխում արդեն վառած կայծի լուսի հոսով՝ դեպի տուն:

Վասիլն իրենց բախում յերկու հարևան ունեւ. մեկը վոսկերիչ Սեդրակն էր, մյուսը «Միջի փողոցում» հայտնի դերձակ ամուրի Սքրահամը:

Վասիլը դերձակին կանչեց իրենց տուն, թեյով հյուրասիրելու: Վասիլը նրան հայտնեց իր նպատակի մասին: Դերձակը հավանութիւն տվեց և խոստացավ աջակցել նրան: Դերձակն ասաց, վոր կբերի իր այրի քրոջը չորս յերեսաների հետ միասին, վորոնք ապրում են իր հովանաւորութեան տակ: Գնալիս ել դերձակը շատ դժգոհեց նոր որենքներից ու կյանքից:

Քիչ հետո դուռն սանդուխքների վրա կոպիտ վռահաճայն լսվեց: Դուռը կամաց ճռուց ու Կուդրաթը շնչեց ներս մտալ:

Նրանք նստեցին փոքրիկ սենյակի սպիտակ սփռոցով փոքրիկ սեղանի շուրջը, վորի ծայրին դեղին խնդնայեռը կարծես թե յերգում էր այնպես խորն ու խուլ. նրա ձայնը կամաց-կամաց հեռանալով, մեղմանում էր, բայց միևնույն ժամանակ խզում չորս փոքրիկ պատերով սենյակի անդուրը:

Կուդրաթը նայում էր դեղին խնդնայեռին, հետո դիմացի պատից կախված մեծ հայելուն, վորի մեջ իրեն թեք էր տեսնում ու շատ զարմանում:

Վասիլը Կուդրաթի հետ խոսեց ուրիշ-ուրիշ հարցերի շուրջը, հետո շեղվեց.

— Կուդրաթ, իմ նեղ որին՝ ախպոր պես մենակ դուռն ես ողնել ինձ. քո լավութիւնը գերեզմանումս ել չեմ մոռանա:

Վասիլը բաժակներում մուգ թեյ եր լցնում, իսկ Մարուշը՝ Կուդրաթի կեղտոտ ու կարկատած շորերի հոտից զզվելով՝ սեղանի մյուս ծայրին, հեռու նստած գուլբա յեր գործում և մեկ-մեկ ել ակնոցի վրայով նայում յերկուսին:

— Կուդրաթ, մի բան ունեմ քեզմե աղաչելու, մի ճար արա:

— Ե՛, Կուդրաթ հնչի՞ չանե, խա՛ղեյ:

— Յես դիդամ, վոր դուռն լավ մարդ ես, — Վասիլը մուգ թեյով բաժակը տվեց նրան: Կուդրաթը յերկու ձեռքով բռնեց ու դրեց իր առջեւ: — Դուռն կանես ու մարդու յեւ չես ասի: Հաց կեր. հրեա պանիր:

— Վալահ յես չի՞ դեմ, Կուդրաթ կանես, իրա պան են լավ գիտես:

Կուդրաթը մանր կտորներով ուտում էր հացը կամաց ծամելով, իսկ պանիրը մեծ կտորով էր դրած և նա չէր իմանում, թե ինչպես վերցնի: Բաժակի թեյը լցրել էր ավանյի մեջ ու շաքարի փոքրիկ կտորի ծերից կրծելով՝ խմում էր մանրիկ կումերով և աթոռի ծայրին նստած, նայում պատի հայելուն:

— Տեսնում եմ, վոր դուռն կանես, դրա համար յես քեզ կտամ շատ, հասկանա՞ւմ ես, — բութամատն ու ցուցամատն իրար չփեց:

— Խա՛ղեյ, վալահ ետ մեկ չո՛ւղա, ամոթ, հնչի՞, Կուդրաթ առանց դրան չանե՞, չե, կանե, ասա՛:

Վասիլը ժպտաց:

— Կուդրաթ, դուքսիւն շատ նալոգ ա յեկել, արի ոթախներս մե շաբթով փոխենք:

Կուդրաթի մանր աչքերը հանկարծ խոշորացան ու սպիտակուցները դուրս ընկան, նա նստած տեղից թեքվեց յետ:

Վասիլը թեթև ժպտաց :

Կուղբաթն այդ չեր սպասում Վասիլից, բայց խոսք տվեց նրան, ամօթ համարեց յետ կանգնել մի կողմից, մյուս կողմից ել՝ աչքերի առջև բարձրացավ իր ցածր, նեղ «ոթախը», ծխախոտի տուփի վրայի աղջկա փոքրիկ նկարը սև պատին: Հետո հիացմունքով նայեց Վասիլի սենյակի առաստաղին, իրեն ու հայելուն:

— Իմ ոթախ ես ա,— ձեռքերով ցույց տվեց փոքրիկ տարածութուն.— Գեղ Վիսա ա, վո՞նց ապրես:

— Կուղբաթ, հմի ընենց վախտ ա, վոր մարդ դուրսով—վոտով սապուգի մեջ ել պիտի զոռով մտնի. վոր դուրսը մնաց, կզան հուպ կտան, կրունկով կճղմեն:

Կուղբաթի մտքերն ինքնայեռի զոտրչու պես կորչում եյին շատ կարճ տարածության մեջ:

— Լա՛վ,— խղճով ձայնով ասաց Կուղբաթը, բայց չուղեց ցույց տալ դժգոհությունը:

Ինքնայեռի պես ուրախ փայլեցին Վասիլի աչքերն ու նա բաժակներում նորից մուգ թեյ լցրեց: Կուղբաթը նայում էր ինքնայեռին ու մտածում, վոր յեթե իրենը լիներ, կուղարկեր գյուղ: Նա գյուղից յեկել էր քաղաք դեղին ինքնայեռի և ելի ուրիշ բաների կարոտով: Իսկ Մարուշը չրթներն իրար ամուր սղմած, գլուխն ուրորելով, սեղանի ծայրին նստած՝ ակնոցների վրայից նայում էր դժգոհ:

Վասիլը խոսեց ուրիշ հարցերի մասին և նորից նյութի ծայրերը կապեց իրար:

Կուղբաթը կմախքի պես դունատ յեղավ գնալու, յերբ ինքնայեռը սեղանի ծայրին իր յերգն էր դադարեցրել:

Վասիլը Կուղբաթի հետ սենյակից դուրս յեկավ ու

սանդուխտների ծերին կանգնած, նավթի փոքրիկ ճրագը ձեռքով առաջ բռնած, նայում էր հետևից նրա հեռացող ու դանդաղ քայլերին:

Վասիլը ներս մտավ, յերբ Մարուշը դուրս տարավ թեյի մի ափսե, վորի մեջ պառկեցրած էր բաժակն ու նրա կողքին ել կրծած շաքարի մի փոքրիկ կտոր:

Թե Մարուշն ինչո՞ւ յեր լուռ, Վասիլն այդ հետո իմացավ:

ԳԼՈՒԽ ԱՆԱՆՈՒՆ

— Թող դան, վեր դրեն՝ մի կուշետկա, մի լամպա ու կտորված արեգնի: Ել դիմանում չեմ, չունեմ, բաս չեք հավատո՞ւմ, վոր տունս ծախեցի, նալոդ տվի՞ր,— կասեմ:

Յեվ նախ քան ցածի հարկը տեղափոխվելը, Մարուշը կասկածելով Կուղբաթի վրա, հավաքեց խոհանոցի բոլոր մանր իրերը և տարավ ներսի սենյակը: Վասիլը խանութի կարևոր ապրանքի մեծ մասը տուն բերեց և մեխած արկշներով տեղավորեց պուճախներում:

Իսկ Կուղբաթը մաքրում էր իր փոքրիկ սենյակը:

— Խաղեյ եկաւ ես, թամուզ տեսա,— ասում էր նա:

Հետո Կուղբաթը ձեռների ափերը ծնկների արանքում դրած, նստեց թախտի ծայրին ու մտածեց. ի՞նչ պես շարժվի Վասիլի մաքուր սենյակներում, վոր չկեղտոտի, կարմիր փայլուն հատակի վրա վոտքերի սպիտակ հետքեր չթողնի: Կուղբաթի մտքերն այլևի առաջ անցան. նա մտածեց, վոր եղ բոլորն իրենց տեղ-կումը կլիմանա: Ի՞նչ աներ, գնա՞ր, թե՞ չգնար...

Բայց Վասիլը յեկավ ու կուղերաթին համոզելով և տարավ:

— Կուղերաթ, ա՛յ, տեսնում ե՞ս կուղեակեն. սրա վրա կընես, — ասաց Վասիլն իրենց խոհանոցում. — ես ել հրես լամպեն, քնելիս կմարես, նալթը թանգ ա, ափսոս ա. չես ամաչի, քո տան պես կապրես, — ձեռքը խփեց ուսին:

— Խա՛ղեյ, իմ տունը լավ տուն ա, յես նրան խավանես, ըստեղ Կուղերաթ չուղես, — ամաչելով ասաց նա, աչքերի հայացքը հատակին թափած:

Ձարմանքից Վասիլի հոնքերը, աչքերն ու գլխարկը յետ գնացին:

Կուղերաթը դուռը կամաց բացեց:

Վասիլն ամուր բռնեց նրա ձեռքից:

— Դեղին սամավար կառնեմ, վոր գեղ դրկես, — ասաց Վասիլը:

Կուղերաթի փոշոտ ուղեղի ծալքերը բացվեցին, մշուշի միջից յեկավ իրենց գյուղի պատկերը, հիշեց՝ քանդված, հողի մեջ խրված տները, հանդերը, արտերը, սարերը, գունամուր շորերով իր սիրուն Ձալսեյին ու ահանջում ելի չըջվեց խոսքերը նրա.

— «Քաղաքեն վոսկու պես դեղին սամավար ու արծաթե լեն դոտի բե՛ր»:

Կուղերաթը տխուր նայեց խոհանոցի պատուհանի կտրած ապակու վրա ցանցված վոստային:

Վասիլը շատ խոսեց, համոզեց, աղաչեց նրան, վորը տարիներ առաջ իրեն հետ խոսելիս դողում էր ու գլխարկը սղմում փորին և քանի-քանի անգամ ինքը թքել էր նրա յերեսին, հայհոյել, աշխատավարձը կտրել և ուշացրել:

— Փո՛ւչ, փո՛ւչ աշխարհ, — Վասիլը ոտադռնների ծայրերը թքոտելով, գնաց:

Կուղերաթը մնաց և առաջին դիշերը քնեց շատ անհանգիստ:

Սե պատի վրայից, փշրված ապակու միջից՝ դողում էր նալթի ճրագի փոքրիկ յերկասրանի յեղուն, աղոտ լուսավորելով միայն իր շուրջը:

Կուղերաթը վերմակը քաշել էր գլխին, շոգ էր, տոթ ու նրա ուղեղում ճիճվի նման մի միտք էր շարժվում.

— Կուղերաթ, ախր ոթախ ընչի՞ տվեց:

.
.
.

— Մեզ տար Մ'առանջովի սենյակները:

Կուղերաթը վախեցավ, հետո զարմացած նայեց, թե ես մարդիկ վո՛րտեղից իմացան:

Պատասխանն ուշացրեց: Վասիլը հեռու կանգնած, աչքով ոգնեց իրեն: Յեվ յեթե Վասիլն իր մը աչքը քիչ ուշ փակեր ու Կուղերաթն ել չնկատեր, նա մարդկանց պիտի տաներ յերկրորդ հարկը: Կուղերաթը մի քիչ էլ զարմացած նայեց, մտածեց՝ «Իմ սիրտ թամուզ, ես պան չվերցնա, տա՞նե շանց տա, չգա՞նե, Կուղերաթ վո՞ր մեկ անե»:

Վասիլը ցուցամատն ու բութամատը, ելի ժպտալով, չփեց իրար:

— Յես չհասկանաս դու ի՞նչ կուղե, մեր խաղեյ ոթախ ես, ուրիշ չկա՛, հո՛ւստից...

Վասիլը խորն ու հանդիստ շնչեց:

— Չե՛, Կուղերաթ սուտ չասե, ես չե՞, են ա, մեր խաղեյ ոթախ, յես չուղե, հեթասենք շանց տա:

Բայց Վասիլը յեկավ ու Կուղերաթին համոզելով և տարավ:

— Կուղերաթ, ա՛յ, տեսնում ե՞ս կուշեակեն. սրա վրա կ'ընես, — ասաց Վասիլն իրենց խոհանոցում. — ես ել հրես լամպեն, ընելիս կմարես, նավթը թանձ ա, ափսոս ա. չես ամաչի, քո տան պես կապրես, — ձեռքը խփեց ուսին:

— Խա՛ղեյ, ի՞մ տունը լավ տուն ա, յես նրան խավանես, ըստեղ Կուղերաթ չուղես, — ամաչելով ասաց նա, աչքերի հայացքը հատակին թափած:

Ձարմանքից Վասիլի հոնքերը, աչքերն ու գլխարկը յետ գնացին:

Կուղերաթը դուռը կամաց բացեց:

Վասիլն ամուր բռնեց նրա ձեռքից:

— Դեղին սամավար կառնեմ, վոր գեղ դրկես, — ասաց Վասիլը:

Կուղերաթի փոշոտ ուղեղի ծալքերը բացվեցին, մշուշի միջից յեկավ իրենց գյուղի պատկերը, հիշեց՝ քանդված, հողի մեջ խրված տները, հանդերը, արտերը, սարերը, գունամուր շորերով իր սիրուն Ձալսեյին ու ականջում ելի չրջվեց խոսքերը նրա.

— «Քաղաքեն վոսկու պես դեղին սամավար ու արծաթե լեն դոտի բե՛ր»:

Կուղերաթը տխուր նայեց խոհանոցի պատուհանի կոտրած ապակու վրա ցանցված վոստային:

Վասիլը շատ խոսեց, համոզեց, աղաչեց նրան, վորը տարիներ առաջ իրեն հետ խոսելիս դողում էր ու գլխարկը սղմում փորին և քանի-քանի անգամ ինքը թքել էր նրա յերեսին, հայհոյել, աշխատավարձը կտրել և ուշացրել:

— Փո՛ււչ, փո՛ււչ աշխարհ, — Վասիլը հապոռները ծայրերը թքոտելով, գնաց:

Կուղերաթը մնաց և առաջին դիշերը քնեց շատ անհանգիստ:

Սե պատի վրայից, փշրված ապակու միջից՝ դողում էր նավթի ճրագի փոքրիկ յերկասյրանի լեզուն, ազոտ լուսավորելով միայն իր շուրջը:

Կուղերաթը վերմակը քաշել էր գլխին, շոգ էր, տոթ ու նրա ուղեգում ձիճվի նման մի միտք էր շարժվում.

— Կուղերաթ, ախր ոթախ ընչի՞ տվեց:

.
.
.

— Մեզ տար Մառանջովի սենյակները:

Կուղերաթը վախեցավ, հետո զարմացած նայեց, թե ես մարդիկ վո՛րտեղից իմացան:

Պատասխանն ուշացրեց: Վասիլը հեռու կանգնած, աչքով ոգնեց իրեն: Յեվ յեթե Վասիլն իր մը աչքը քիչ ուշ փակեր ու Կուղերաթն ել չնկատեր, նա մարդկանց պիտի տաներ յերկրորդ հարկը: Կուղերաթը մի քիչ էլ զարմացած նայեց, մտածեց՝ «Ի՞մ սիրտ թամուղ, ես պան չվերցնա, տա՞նե շանց տա, չգա՞նե, Կուղերաթ վո՞ր մեկ անե»:

Վասիլը ցուցամատն ու բութամատը, ելի ժպտալով, չվեց իրար:

— Յես չհասկանաա դու ի՞նչ կուղե, մեր խաղեյ ոթախ ես, ուրիշ չկա՞, հո՛ւստից...

Վասիլը խորն ու հանգիստ շնչեց:

— Չե՛, Կուղերաթ սուտ չասե, ես չե՞, ես ա, մեր խաղեյ ոթախ, յես չուղե, հեթասենք շանց տա:

Իրեն ձայնից արթնացավ Կուղրաթը: Վերժտկն ընկել եր հատակին: Պատի վրայի կոտրած ապակու լուսը թռել եր փշրված վանդակից:

Լուսինն ապուշ յերեսով նայում եր դիմացի կղմին- դրրա կտուրներին ու փոքրիկ լուսամուտի ապակուց փայլում չայնիկի ծոված արծաթե կողերի վրա: Սոհա- նոցի ու սենյակի միջև փակված դռան յետեվից լավեց փայտյա որորոցի չխկչխկոց, փոքրիկ յերեսայի լացի հետ միասին. հետո՝ մի տղամարդու խոր հաղ. Կուղ- րաթը հարեման դերձակի ձայնը ճանաչեց: Որորոցն որորում եր դերձակի աչրի քույրը, վորն յեկել եր իր յերեսաներով:

Հեռու փողոցներում գիշերային մի ուշացած կառքի անիվներ դրդացին, իրենց հետ տանելով խուշ աղմուկ, Կուղրաթն անհանդիստ շրջվեց մյուս կողին:

Իսկ մյուս որը, առավոտ կանուխ, յերբ Կուղրաթը մաքրում եր փողոցը, նա տեսավ հարեման դերձակին, վորը տնային գրքույկը կռան տակը դրած՝ դնում եր խաչվող փողոցով:

Դերձակը գնում եր իր քրոջն ու նրա յերեսաներին տնային գրքույկում գրել տալու:

ԲՈՒՆԱՐԻՎՈՐ ՎԱՌՎՈՒՄ Ե

Վասիլը բուխարու մխացող փայտերը խառնեց ի- րար, նստեց կրակի առջև ու գլուխը ձեռքերի ափերի մեջ առած՝ մտածեց ինչ վոր բանի մասին:

Նա նստած տեղից մոտեցավ դռանն ու փակեց, ի- ջեցրեց նրա վարագույրները:

(Վասիլը վաճառեց իր հորից հիշատակ մնացած վերջին սեփական հին տունը, վորի մեջ ապրում եր ին-

քը: Վաճառեց շատ դժգուհ, և դերձակը դիտեր, վոր նա հայրական տնից բաժանվեց միայն հարկերի համար):

Վասիլը ծախված տնից ստացած փողերը դարսեց օեղանի վրա, կարգի բերելու, վոր հետո պահի նեղ արվա կարիքների համար:

Մեկն անհանդիստ թակեց դուռը:

Վասիլն զգաց, վոր Մարուշի թակոցը չե: Նա ձեռ- քերը վախեցած փռեց փողերի վրա, քուռքերը զարնվե- ցին իրար: Փողերը շտապով հավաքեց սեղանի յերե- փից:

Դուռը նորից թակեցին: Յերեսան կրակի հետ խա- դալը թողեց, նայեց չփոթված հորը: Դուռը խոսեց յեր- կու հատ, հետո ճռուաց, Վասիլը դուռս յեկավ:

Սորն ու աշնան անձրեվախառը քամին սուրալով չըջում եր թաղի բոլոր փողոցներում, բալկերում ու կտուրներին վրա: Ու անձրեվաջրի խողովակները լալիս եյին այնպես ձանձրալի, տաղտուկ ու միանման: Կանգ- նած եր Կուղրաթը թրջված ուսերով, ու նրա մաշված շորերի ծլանդները սառը քամու բերանն ընկած՝ դո- դում եյին:

Վասիլը սուր հայացքով Կուղրաթին նայեց, իսկ նա յեկ՝ ամոթով գետին:

— Սա՛ղեյ, Կուղրաթ չուզա, արի ոթախ փոխա:

Վասիլն ի՞նչ խոսեց, ի՞նչպես համողեց Կուղրաթին, այդ վոչ վոք չիմացավ: Ի՞նչքան ժամանակ անցավ՝ նույնպես, բայց հեռագրասյան լույսերը վառվեցին, անձրեվախառն քամին մեղմացավ ու Կուղրաթն ուշա- ցած քայլերով դնաց մնացած լույսերը վառելու:

Մարուշը Վասիլի սապոգների համար գնաց Սպի- րիդոնենց տուն, բայց ինչո՞ւ ուշացավ, յերեսի վեճի բռնվեց կոչկակարի դունատ կնոջ հետ:

Վասիլն ուսերի յետև ծածկեց դուռը, մոտեցավ փողոցին... մոտեցավ, բայց նրանք չկային:

— Պա՛-պա՛, մտիկ, ինչ լավ ե վարվո՞ւմ... Վասիլի-կը, Վասիլի յերեք տարեկան յերեսան, վերջին չերվո-նեցը կրակը գցեց, ձեռները տաքացրեց, հետո ծափ տալով թռչկոտաց բուխարու առջև...

Վասիլը դուրս ընկած աչքերով նայեց յերեսային: Վասիլը դամվեց տեղում, նրան թվաց, թե բուխարու կրակը սենյակը լսիեց, հետո բարձրացավ քունքերին: Թվաց, թե բուխարին իր լեզուն հանած ծաղրեց իրեն ու պատի վրա խամբելով՝ որորվեց արագ: Վասիլը սըր-սըռալով ուսերը թափ տվեց, զգում եր ճիշտ այնպես, յերբ ձեր կոտրած յեղունդի սուր ծայրն ապակու վրա չանդովում ե բարակ խզոցով: Նա ատամները սեղմեց իրար:

— Շան վորդի... յես քո են...

Վասիլին թվաց, թե պատերն արձագանք տվին, յետ-յետ գնալով: Յերեսան չորացավ պատին:

Վասիլը ձեռքերը կոխեց բուխարեկը, այրված փողերը խշխշացին ծաղրելով ու վերջին փոքրիկ կայծն ել թռավ նրանց վրայից:

Յերբ Վասիլը պղտորված աչքերը բացեց, յերեսայի այրված վատնամանը տեսավ ու նրա ձեռքի մատների ծայրի վոսկորները բուխարու շիկացած ափի վրա չորացած... Տեսավ իր մատների արանքին իր գլխի մազերից մի փուռն ու քունքերի վրա սառած արյուն...

Այդ մասին իմացան ու խոսեցին քաղաքի մանր ար-

հաստավորները ու առևտրականների փոքրիկ խանութ-ների շուկայում, թաղերում: Խոսեցին քաղաքի մեծ ու փոքր այդիների կանաչ նստարանների սնանկ հաճախորդները, վորոնք իրենց ամենորյա նստարաններն ու տեղն ունեյին:

Պարիկմախեր Դարչոն հենց նույն որն ամենայն մանրամասնությամբ դեպքը պատմեց իր հարեմանե-րին ու իմերել Իլիկոյին:

Դատարանի մեծ դահլիճն ու սրահները լիքն էյին բազմությամբ:

Վասիլի դատը լսելու էյին յեկել: Յեկել էյին քաղաքի մանր արհեստավորները, վաճառականները: Յեկել էյին՝ նաև պարիկմախեր Դարչոն, դերձակ Սբրահամը, Մաքարեն, վոսկերիչ Սեդրակը և մինչև խկ ուստա Ունանը յեկել եր նրանց թաղը:

Իմերելն ու վոսկերիչը նստել էյին ամենավերջին աթոռների վրա: Նայում էյին դատավորներին, զինվորներին, Վասիլին ու յերկուսն ել վախենում էյին, թե հանկարծ իրենց վկա չկանչեն:

Յերբ դատը վերջացավ, նրանք ցրվեցին, մի քանիսը սպասեցին դռների առջև, վոր Վասիլին վերջին անգամ ել տանելու բոլեյին տեսնեն:

Հանկարծ մարդիկ նորից ներս լցվեցին դահլիճ, հավաքվեցին ինչ վոր տեղ:

Մարուշն ուշաթափվել եր:

Վասիլը Մարուշին չտեսավ, նա վազված եր դուռների յետև: Քիչ հետո յեկավ բաց դեղնավուն մի ալ-տոմեքենա ու Մարուշին տարավ: Իսկ Վասիլը լսեց հեռացող ավտոյի ձայն:

— Մաշինով ման եք գալի՜, մեր կաշին քերթում...
Գնա, Վասիլ, քեզ արժան ա... խեղճ իմ երեխա, ո՞ւր
կորար, հմի քո պապին են երելու... փողեր, փողեր
իմ...

Վասիլին տարան:

Կուղբաթն ուշացել եր, գնում եր մեծ քայլերով:
Նա Ունանին տեսավ իրենց տան մոտ:

— Ունա՛ն, Ունա՛ն, կաց, խաղեյ ո՞ւր ե:

Ունանը կանգնեց, թեք հայացքով նայեց Կուղբա-
թին:

— Տարա՛ն:

Ինքնազոհ ասաց նա ու նորից քայլեց:

— Ո՞ւր, յետևից հարցրեց Կուղբաթը:

Ունանը դարբասից ներս մտավ:

Կուղբաթը հարցականի պես կանգնեց փողոցի առ-
կյունում, նայեց Ունանի յետևից ու զարմացած մտա-
ծեց:

— Բա ոթա՞լս... Ձե, փիս ա, փիս ա

ՈՒՐ ԳՆԱՑ

Յերբ Ունանը Վասիլից բաժանվեց՝ անդործ մնաց:

Յերբ Ունանը ծախսեց իր փողերը, չուկայից թաղը
տեղափոխվելուց հետո, առաջին անգամ նորից վերջին
հույսով չուկա գնաց: Թափառեց փողոցները, մտավ
ամեն ծանոթ ու հին խանութ, գործ փնտռեց, չգտավ, ա-
մեն տեղ մերժեցին:

Շուկայում շատ-շատ նորություններ եյին պատա-
հել. այդ շատերից մեկն ել այն եր, վոր Ունանի խա-
նութը չկար, այո՛, պարզապես չկար, կարծես ողն եր

ցնդել, կարծես մի ամհայտ ձեռք վերցրել եր նրան շա-
կայի մեջտեղից: Ձեռքը, փոքրիկ խանութները հարթող
բռունցքն ո՞վ եր, Ունանը գիտեր: Նրա փոքրիկ խանութ-
ի հետ միևնույն ժամանակ չկային և մյուսները: Ո՞ւր
եյին, այդ մասին նույնպես գիտեյին պարիկմախները,
իմերելը, հարևանները և Ունանն ել իմացավ: Կար մեկ
ուրիշը, նորը, այն փոքրիկ խանութների տեղում, ա-
վելի չքեղը:

Ունանն այնպես մոտեցավ խանութին, այնպես նա-
յեց ներս, վոր չնկատեցին: Խանութում հավաքվել եյին
չուկայի բոլոր տրեխ կարողները. աշխատանքն ինչքան
յեռուն եր, մարդ ու գործ կար ներսը: Ունանը գլուխը
թեքեց թիկունքին, կմկմալով ցուցանակը կարդաց:
Ցուցանակի խոշոր տառերը կարծես թափվեցին նրա
գլխին, հարվածից ուղեղն ուրուվեց: Մայթերի վրա
մարդկանց կպչելով ու քսվելով պատերին՝ հեռացավ
տխուր:

Պարիկմախներ Դարչոն դիմացի մայթից տեսավ Ու-
նանին, ժպտաց ու շտապ մտավ «Յեթիմ Գյուրջի»
տրախտիլը:

— Բաս ըսենց ելի՛, «արտել» սարքեցին, ափսո՛ս իմ
հայրական հին դուռան:

«Որ մթնացնելու» և «մի կտոր հաց ճարելու» հույ-
սով Ունանն իր խանութից մնացած գործիքները հանեց
իրենց փողոցի անկյունն ու մի տուփի առջև նստած
սկսեց կարկատել դեռ իր կնոջ չուստերը, հետո յեկ ու-
րիշները բերեցին: Իսկ կինը կողքին նստած՝ ողնում
եր նրան, հետն ել թաղի յերեխոց համար վաճառում
«իլիս» ու «սեմիչկա»:

Որերը շրջվեցին ձանձրալի, մանր հողմերով:

Ունանն աշխատեց փողոցի անկյունի շարժական իր խանութում, վորը յերեկոներն ունի առած տանում եր տուն, առավոտները նորից բերում:

Պատահում եր շատ հաճախ, ամառային խաղաղ փողոցի ծայրին, մի փլված պատշգամբի տակ, իր շարժական խանութում տուխի առջև նստած, մեղմ հորանջում եր Ունանն ու ծուլորեն քշում ճանճերին: Ներհում եյին կժախքների պես մերկ, բութ դործիքներն իրեն և շուրջը թափված հին, մաշված չուստերն ու կոշիկները:

Հետո յեղանակները փոխվեցին: Արևի առատ շողերի տեղ բարակ-բարակ անձրև թափվեց թաղի կառույների ու խոնավ մայթերի վրա: Ունանի դործերը վատացան: Փողոցներում մարդիկ շրջեցին սակավ: Առաջվա պես չուստ չբերեցին կարկատելու:

Մի սր ել Ունանն իր դործիքներն ու տուխը չտարավ փողոց. նա իր վերջին փողերով գնեց մի կողով լիմոն, գնաց քաղաքի մի բանուկ փողոց, ապրելու վերջին հույսով: Նրա կինն ել հետը գնաց՝ ձեռին մի քանի հասարակ սանրեր ու մանկական տիկնիկներ:

Ունանը շատ փոխվեց, գեմքը մռայլվեց ու աղոսվեց ավելի. մազերի բորբոսի դույնը չատացավ: Նրա մտքերը տնից ու փողոցից այն կողմը չանցան:

Լիմոնի կողովը թեև անցկացրած՝ նա շրջեց այն բանուկ փողոցը, վորը կենտրոնական հրապարակից իջնում եր դեպի քաղաքի մյուս շուկան:

Մի շատ սովորական որ յեղավ այն, վորին չեյին սպասում նրանցից վոչ մեկը:

Սպիրիդոնը, մի մեծ ուսական հաց գրկած ու նոր

սապոգներ հագած, ծովեց իրենց տան փողոցի անկյունից, յերբ Ունանը ձեռքերը ծնկները կարկատած շալվարի գրպանները խրած՝ կռան տակի հին կոշիկները տանում եր վաճառելու:

Մոտեցան իրար:

Սպիրիդոնի կրծքին ծանրություն իջավ:

— Ունա՞ն...

Նա գլուխը բարձրացրեց, հայացքը մայթերից վեր հանեց ու թավ հոնքերի տակից խորը նայեց Սպիրիդոնի ժպտացող աչքերին:

— Ունա՞ն:

Լռություն:

— Եղածը եղավ, հմը վնաս չունի, ախպոր պես, բան ունեմ քեզի ըսելու:

Ունանը մի քայլ յետ գնաց:

— Փորումդ սատանա խոմ չի մտել, քեզ ի՞նչա ըլե, ո՞վ ա որթնել:

Սպիրիդոնը ժպտաց: Նա ձեռքը դրեց Ունանի ուսին:

— Երթանք տուն, պատիվ ենեմ:

Ունանն ելի սառը նայեց նրան:

— Ձե՛ ախպեր, իմ ընչի՞ն ես դոնաղ անում. ձեռդ փեկալ անցի ճամբեդ:

— Յա՛, Ունա՞ն...

Մնացածն Ունանը չլսեց. նա գրպաններում մատներով յերկու փոքրիկ պղնձե փող խիեց իրար, լսեց նրանց խուլ ձայնը նայեց Սպիրիդոնի գրկած մեծ սպիտակ հացին, վորի տաք ու ախորժելի հոտից քերվեցին մազոտ քթածակներն ու բերանի անկյուններից մեկի մոտի բեղերի ծայրերը թրջվեցին:

Հետո նրանք քայլեցին ու գնացին իրար հետ:

Սպիրիդոնի ձեռքը Ունանի ուսից թեթև քաշեց դարբասից ներս:

Այն, վորքան հաճելի չէր սպիտակ ու տաք հացի հոտը:

Սպիրիդոնի կինն ինքնայեռը դուրս տարավ տաքացնելու:

Նրանք նստեցին փոքրիկ սեղանի շուրջն ու խմեցին ուղի: Շիշը դատարկվեց: Ունանը յեղավ գնալու, Սպիրիդոնը նորից նստեցրեց նրան, հետո արթնացրեց իր քնած փոքրիկ տղային, շիշը տվեց նրան:

— Գնա՛, ինի վարի Հյանդի պաղվալն ըստ պարտնոյ Աբրահամը ղրկեց, նիսյա բախի կուզե, իմացա՞ր: Սպիրիդոնի փոքրիկ տղան լալով գնաց:

Նրանք խոսեցին „Бедный лапочка“ խանութից, Վասիլից: Սպիրիդոնը պատմեց, վոր ինքը յերեք ուրիշի պարտքի ու լավության տակը մնացող չէ: Պատմեց և այն, վոր ինքն իրեն հոգին կտա են մարդուն, վորըն իրեն լավություն անելու համար տուժել է: Հետո յեղ՝

— Հըր, Ունա՛ն, եղպես ե, որա կըսեմ, հիմի ամեն բան Փայթոնի թաքյառի պես ֆոռա կը:

Սպիրիդոնն Ունանին պատմեց, վոր ինքը աշխատում է կոշկակարների արտելում: Ունանը զարմացավ, իսկ Սպիրիդոնը ժպտաց:

— Առուտուրիդ պիտի վերջ տաս հիմի, հասկնա՞ս կը:

— Ինձ վոր արտել չեն վեր ունո՞ւմ:

— Եդոր ճարն ել կա. դու հլը չիդես, եդոր հմար պիտի, ձեռքով կիսաշրջան քաշեց. հասկնաս կը ելի:

Պատի վրայից կախված «բուդինիկը» տաղտուկ ու համաչափ յերգով իր շղթան եր գործում:

Ունանը մտածում էր, վոր Սպիրիդոնը լավ մարդ է յեղել, բայց ինքը չի ճանաչել նրան:

Փոքրիկ տղան ողու շիշը գրկած ներս մտավ:

Նրանք խմեցին, խոսեցին ելի: Ողին վերջացավ, Ունանը բարի գիշեր մաղթեց ու գնաց:

Ունանը գնաց գրվեց Աշխատանքի բորսայում ու գործ պահանջեց: Սպասեց յերկար-յերկար որեք, շուկա չգնաց իր առևտուրն անելու, իսկ ի՞նչպես եր ապրում՝ հայտնի չէր: Նրա ցանցառ միբրուքը յերկարեց ու թեկերի ավելցուկ ծայրերի պես՝ կեղտոտ մազեր կախվեցին հատ-հատ:

Մի որ կաշու գործարանից մի գրություն գնաց Աշխատանքի բորսա ու պահանջվեց «չորնիկ» վարպետ:

Հիշո՞ւմ ես, Ունան, այն վո՞ր որն եր, վոր Աշխ. բորսայից գրություն ստացար ներկայանալու ու մյուս որը, յերբ գիշերը բարձրացավ արթնացող քաղաքի չենքերի ուսերից, դու գնացիր այն գործարանների կանչող շշակների կողմը: Ու գնալիս, յերբ դարբասի դռնից ներս մտար, մտքումդ ստացիր.

— Ես ել մի բան չի:

ՀԱԿԱՌԱԿ ԿՈՂՄԻՑ

Կարմիր, ուռած թիով, սաղափե կոճակների պես փայլուն աչքերով և չեկ, բարակ ու կարճ բեղերով գերձակ Աբրահամն աշխարհ եր յեկել, կարծես, ուրիշներին ողնելու համար: Նա միշտ լուռ եր, մտադրադ. խոսում եր քիչ, ուտում՝ շատ: Աբրահամն իրեն խա-

նութի ու տան ճանապարհը չեր կարողանում վորոշել։
Միշտ՝ խանութից-տոն կամ տնից-խանութ ղնալիս՝
նա քայլում եր ուրիշ-ուրիշ փողոցներով, մտքում հաշ-
վում քայլերը, կորցնում յերեկվա անցած ճանապարհի
թիվը և այդպես շարունակում եր միշտ։ Վոչնչի վրա
խեթ-խեթ չեր նայում այն տխուր ու լուռ մարդը՝
բացի տուրքից։ Սակայն նա կարմիր խալաթ՝ հագած
դահիճ եր դառնում իրեն պարտադատելի առջև։

Չար լեզուներն ասում եյին, վոք գիշերները, յերբ թաղի վերջին տան դուռը փակվում եր ներսից, նա յերազ տեսած ու վախեցածի պես միշտ արթնանում եր քնից, բաց անում սենյակի պատերից մեկի միջի յերկաթե դռներով փոքրիկ խորհրդավոր պահարանը, վորը դրսից յեկող անծանոթը չեր նկատի, հանում եր վռակե փողերի փոքրիկ քաակը, հաշվում ճրագի լույսի տակ, հետո տանում պահում և նոր միայն քնում հանգիստ :

Ասում էիքին, վոր տարիներ առաջ դերձակը յեղել եր Ռուսաստանի հեռու խորքերը, ունեցել առաջնա-կարգ հյուրանոց, պահել «գլխերային հուրի-փերիներ»։ Բայց կոխմների խառն տարիներին վերադարձել եր «յեր-կիր», հետը բերելով վոսիկ փողերի քսակը։ Նա ճիշտ այն ճանապարհով եր վերադարձել, վորով գնացել եր մեծ կովի ճակատից փախած հաշտարխանցի իր մի ըն-կերով, հետը տանելով իրեն մկրատն ու ասեղները։ Լսողներ յեղել են, վոր մի գիշեր հյուրանոցի ներքնա-հարկում կորչում ե Աբրահամի հաշտարխանցի ընկե-րը, վորի մահվան մասին հիշելիս՝ դերձակի մարմինը սրսուտւմ, աչքերն արյունով լցվում էիքին։

Համոզվածներ կային, թե ուռած, կարմիր լժով

Հիվանդ դերձակը կենակցում էր խեղաբար Բալոյճի հետ, վրըը դղգղված մազերով ու շորերով շրջում եր թաղում :

Թաղում։
Նա մտնում եր աղբի տակառները, հավաքում
ձմերուկի, սեխի կճեպներ ու լաթեր։ Նա նստում
եւ արւել տակ, Թաղի քանդութեամբ տների սլատերի յե-
տեւ, յեղունդներով քերում մարմնի վերքերը, ժպտում
անիմաստ, հետո բարձր քրքջում, խոսում մատների
հետ։ Հավաքած հին լաթերով նա զարդարվում եւ,
նայում ձեռքերի ավերում ամուր բռնած կեղտոտ փաշա-
կու փոքրիկ կտորին։ Հետո նա մատներով փորում եւ
հողը, յերբ հիշում եւ, վոր ինքը մեռնելու յե ու իրեն
սլիտի հողում Թաղեն։ Նա ապակու կտորը զարկում եւ
դետին, դեմքը ծովում եւ, կարծես ջնջվում . առանհե-
րը սեղմած յենում եւ քարերի միջից ու քարեր շար-
տում անցորդների վրա։

Նա այն դերձակ Աբրահամն էր, վերը տարիներ առաջ սիրելի և բախտաբեր ու խելով Գալոյին, համբուրել նրան, բայց հետո, Ռուսաստանի առաջնակարգ «Պարիզ» հյուրանոցում, ուրիշ սեր էր բարձրացել նրա ծուռ ուսերի յետեւից: Սակայն «սրտի կարոտից երթուռ ուսերի յետեւից էր գրել ու Գալոյին կանչել վա՛ծ» դերձակը նամակ էր գրել ու Գալոյին կանչել «Ռուսեթ»: Աբրահամը կանչել էր ու հյուրանոցում վաճառել Գալոյի սև աչքերն ու ձկուն մարմինը ռուս չեկ աֆիցեբներին և Դոնի կադակներին:

Յերբ Գալուն տնից փախավ «Ռուսեթ» իր սիրեկանի մոտ, են ուրվանից Հայրը Թժեց նրա յետակից ու իր Դըռները փակեց անառակ աղջկա Համար:

Գերձակ Արքահամի Ռուսաստանից վերադառնալուց շատ հետո, նոր միայն Գալոն յեկալ զգզգիւած մազերով ու վերքերով:

Դերձակ Աբրահամ, դուն այն Աբրահամն էյիլ, վոր հյուրանոցն այրվելու վերջին գիշերն ուղեցար Խեղդել Գալոյին:

Յերբ Վասիլին տարան, նոր տնտերը յեկաւ, Կուդրաթը մոռացաւ գանգատն ու գնաց ելի իր «թախը»:

Դերձակ Աբրահամը Մարուշին տարաւ իրեն քրորոջ բնակարանը:

Վասիլին ո՛ւր էյին տարել, Մարուշը չգիտեր. հետո միայն իմացաւ ուղղիչ տան հասցեն:

Մարուշը դերձակի միջնորդությամբ ծախեց ամբողջ խանութը. ծախեց ու փողերը կերաւ կամաց-կամաց: Ու մինչև վերջին կուպեկը տնտեսելով, Մարուշը կերաւ ու հիշեց Վասիլին և գնաց տղայի գերեզմանն որհնելու: Մարուշը գիշերները յերազներ տեսաւ ու ցերեկը պատմեց հարեան կանանց:

Դերձակն ամեն ոք, յերեկոները խանութը փակելուց հետո, գնում էր Մարուշին տեսնելու: Նա Մարուշի համար հետը միշտ տանում էր միս ու կանաչի: Դերձակը նստում էր շատ քիչ, խոսում էր կարճ, դժգոհում կյանքից, ափսոսում յերեխին ու Վասիլին:

— Յես ետոր գնացի ընդի, ասում են, վոր չուտով Վասիլին բաց կթողան, շատ ել աղաչանք արի:

Դերձակն իսկապես էր գնում «ընդի». բայց մի՞թե դա այն Աբրահամը չէր, վոր մաքսանենդության համար իր կյանքից որբը հաշվեց այն շենքում, ուր տարան Վասիլին: Հետո, յերբ ազատվեց, նույնիսկ գործով, նա չէր անցնում այն «դաժան» շենքի մոտի մյուս փողոցներով:

Գնալիս դերձակը Մարուշին փող էր տալիս մանր ծախսերի համար:

Աբրահամը մտածում էր, վոր Վասիլից ինքն այդ բոլորը կրկնակի կառնի ու կալեւացնի իր վոսկե փողերի քսակին:

Ու շարունակ մի խուլ միտք ճիճվի նման կրծում էր նրա վերքոտ ուղեղը:

Որերն ինչքան շատանում էյին ու մաշվում, Աբրահամն այնքան շատ էր մնում Մարուշի մոտ ու խոսում յերկար... սկզբում սակավ, բայց հետո միշտ յերեկոները նա թեյում էր այնտեղ:

Մի յերեկո յեկ, յերբ նրանք նստած էյին սեղանի շուրջը, թեյով լի բաժակներն իրար դեմ էյին դրված: Դերձակը լուռ էր, իսկ Մարուշը նայում էր նրան: Աբրահամը մտածում էր... գուցե Վասիլն ուշ ազատվի, մի որ պիտի սկսել համա վրձնի: Նա հանկարծ լի, մի որ պիտի սկսել համա վրձնի: Նա հանկարծ լի, մի որ պիտի սկսել համա վրձնի: Նա հանկարծ լի, մի որ պիտի սկսել համա վրձնի:

— Ի՞նչ ըլաւ, Աբրահամ, — հարցրեց Մարուշը, ծանր լուրջութունը խախտելու համար:

Դերձակը նորից ժպտաց:

— Ասում եմ, ըսենց չի ըլի, պիտի պսակվեմ:

— Կնիկ առնե՞լ ես ուղում:

— Հա, Մարուշ, կարա՞ս մի լավ կնիկ ճարես ինձ համար:

— Հմի կնդանից շատ ուրիշ ինչ կա: Գա, են հարեանի շուրջն ել ինչ փիս ա վրոնում, լավ նշան չի: Ինչ որբերի ուստ յեկանք: Բա Վասիլն ըլեր, վոտնամաններս ծակ կթողա՞ր:

— Չե՛, համա...

— Չայը կսառչի՛, խմի: Եղբուն ի՞նչ որ...:

Մարուշը մոռացավ, վոր դերձակ Աբրահամն ա-
մուսնանալու մասին խոսք բացեց:

Յերեկոն սահեց, լուսինն արծաթե ուռքիանոցի
պես պատուհանից ներս նայեց:

Դերձակը գնալիս սովորականից ավելի շատ փող
թողեց ու ամուր սեղմեց Մարուշի ձեռքը: Մարուշը
զարմացավ միայն շատ փող թողնելու վրա և վոչ թե
նրա ծանր շնչառութեան ու իր ձեռքի ամուր սեղմելուն:

Աբրահամը ժպտաց մինչև փողոց յեկնելը:

Մարուշը հաշվեց դերձակի թողած փողերը: Նա
նստեց լայն թախտի վրա ու խաղակարտից վիճակ բա-
ցեց հորանջելով:

Աբրահամը թքեց կոտրոված մայթի նեղ ափին,
թեքվեց դեպի տուն ու հիշեց Մաքարեյին: Նա իրենց
տանը սեղանի վրա թեյի յերկու բաժակ տեսավ. հայ-
հոյեց իրեն այրի քրոջ, թքեց ու փնչաց նրա յերեսին,
հետո պառկեց ընելու...

Դերձակի այրի քույրը սենյակի դուռը կամաց
ճռուցրեց յերկու անգամ: Միջանցքում չունչն ամուր
պահել էր Մաքարեն...

Յեվ այն գիշեր սկսվառակի պես լուսինը ժպտացող
յերեսով ինչե՛ր տեսավ, հետո ամաչեց ու մտավ ամսերի
փեշերի տակը: Իսկ դերձակը դռան ներսը, վարի մը-
ռութը թույլ կախած, խառնում էր քիթը:

Դերձակը յերեկոներն ելի գնում էր Մարուշի մոտ:
Նա թեյի չէր մնում, նստում էր շատ քիչ: Մարուշը
տեսնում էր, վոր դերձակը տխուր է ու չի խոսում,
պարտատերի պես շարունակ նայում է իրեն: Մարուշը
կարծում էր, թե դերձակն էլ չի ուզում իրեն ոգնել,
դրա համար նա, առանց յերկար մտածելու, իր վոսկե

մատանիներից ամենահասարակը, վորպես արժեքավոր
զարդ, նվիրեց Աբրահամին: Դերձակն սկզբում քիչ հա-
մառեց, հետո մատանին վերցրեց, ժպտաց և ուրիշ բան
հասկացավ:

Դերձակը Մարուշի մաշված կոշիկները կարկատել
ստալու տարավ:

Այդ որովանից հետո դերձակ Աբրահամը միշտ ու-
րախ էր գնում Մարուշի մոտ, յերեկոները մնում էր
յերկար, ցինիկ կատակներ անում:

Իսկ Մարուշը զարդ նվիրելուց հետո շատ շուտով
փռչմանեց, վորովհետև դերձակը մատանին մատին էր
ոռնենում միշտ, դա նրան այնքան էլ հաճելի չէր. չար
ոռնենում միշտ, դա նրան այնքան էլ հաճելի չէր. չար
լեզուները կարող եյին բամբասել, և յեթե Վասիլն իմա-
նար, ի՞նչ պիտի ասեր: Մի որ Մարուշը մատանու մա-
սին էր մտածում բաժակներում թեյ լցնելով, իսկ Աբ-
րահամը հայելու առջև կանգնած, ժպտալով բեղերն էր
սրում, յերբ հայելու մեջ իր ուսերի յետև կանգնած տե-
սավ Վասիլի՝ պատից կախած նկարը: Նրա ուսերն ա-
մուր ցնցվեցին, հոնքերը դարավեցին իրար վրա:
Թեյամանը Մարուշի ձեռքից ողում կախված մնաց:

— Ի՞նչ ըլավ, Աբրահամ:

— Վո՛չինչ: Մարո՛ւշ, ե՛ն եմ ասում, Վասիլը վոր
չգա դուն ի՞նչ ես անելու:

Ու դերձակը տեսավ, թե ինչպես Մարուշի մանր
աչքերը կամաց-կամաց խոշորացան և քիչ մնաց, վոր
թեյամանը ձեռքից ընկներ:

— Ընչի՞ յես հարցնում:

— Հենց ընենց:

— Ձըլի՞ բան գիդաս:

— Ձե, համա լսել եմ, Վասիլի բողոքը հասել ա
դիփուներից մեծին, նա վոտքը խփել ա գետին, ձևոքը

սեղանին, ատկադ ա արեւ ու պրիկադ տվել, վար երե-
խա սպանողին քչեն Սիբիրի խորքերը:

Մարուշն որորվեց, ընկավ սեղանին ու հեկեկաց:
Դերձակը Մարուշի գլուխը գրկեց:

— Լաց մի ըլի, Մարուշ, յես ըստի չե՞մ, յես քեզ
կսկսեմ, դանա իմ գլուխն եւ խոմ մեռած չի՞...

— Աստու՛ծ, ինձ ես որն ընչի՞ դցեցիր. մեղքս վո՞րն
եր:

— Մարուշ, դու խո գիդաս, յես քեզ...

— Ի՞նչ ա, Աբրահամ:

Դերձակը ծանր շնչառությամբ ամուր գրկեց Մա-
րուշի մեջքն ու ձեռքն ափսոսաբանեց, վոր նա մատա-
նին տեսնի...

— Աբրահամ...

Մարուշը ցնցվեց: Դերձակն ամեն ինչ մոռացավ:
Մարուշն ամուր կծեց նրա մատը, մատանին ուղեց ա-
տամներով հանել: Դերձակը ցավից ճչաց: Որորովոր
սեղանի վրայից մի բաժակ ընկավ գետին ու փշրվեց...

Մարուշը պատռտված զգեստներն ուղղելով, կար-
մըրած ու կապտած դեմքով լուռ հավաքեց թեյի բա-
ժակները: Իսկ դերձակը ձեռները խաչած ու գլուխը
թեքած կրծքին, կոտրված ֆիդուրայով հենվել եր
դռանը: Նրանցից վոչ-վոչ չեր խոսում:

Դուրսն անձրևախառն քամին զարնվում եր կտուր-
ներին, մայթերին ու պատուհանների ապակիներին:
Լոռվթյուն...

Հետևյալ որը դերձակը աստիճանով յերեւում դնոց
սովորականից շատ վաղ:

Մարուշը թախտին նստած՝ խաղակաքտից նարից

վիճակ եր բաց անում: Նա սովորականի պես՝ հոտոտ
տեղից չելավ: Դերձակը լուռ կանգնեց Մարուշի ուսե-
րի յետևը: Նրա աչքերի վաղորդ հայացքն ընկավ Մա-
րուշի սպիտակ շապիկի ուսերից ներս ու կանգ առավ
խմորածն զույգ գնդերի վրա:

— Մարուշ...

Մարուշի դողացող, վայր իջնող ձեռն ողում մնաց:
Նա գլուխը յետ չըջեց ուսի կողմը, դիպավ Աբրահամի
դեմքին: Մարուշը քթածակերը կծկեց Աբրահամի բե-
րանից փչող դառն ողու հոտից. նա իր ուսերին ծան-
րություն զգաց ու խորը շնչառություն:

— Կորի՛, սիւսնից:

— Ընչի՞ յես ջգրվում, Մարուշ, լավությունս
եւ ա՞...

Դերձակը նավթի փոքրիկ լամպի լույսը հանգցրեց:

Յերբ դուռնատ լույսը սենյակից թռավ, նրան թը-
վաց, թե Վասիլի՛ պատից կախված նկարն արագ շարժ-
վեց ու թարթեց աչքերը:

Մթության մեջ ներսում աղմուկ յելավ, շոգ շշուկ-
ներ ու կանացի ճիչ: Քիչ հետո մի սև սովեր արագ
փախավ սանդուխքների վրայով: Հարևանները հա-
վաքվեցին, լցվեցին սենյակը, բոլորից առաջ ներս
մտավ Մաքարեն: Խավարում լուցկիները լեղուններ հա-
նեցին: Մարուշը կոտրած աթոռի վոտքը ձեռքին, հե-
կեկում եր թախտի վրա:

— Յերազ տեսա խիստ սաստիկ, — ասաց Մարուշը:

Մաքարեն թախտի մոտ, իր վոտքերի տակ ինչ վոր
բան զգաց, նայեց ու վերցրեց:

— Ես խո Աբրահամի գլխարկն ա՞:

Դերձակի մաշված դիտարկը փայլեց բոլորի աչքի բերքերի վրա ու հարեանները կամաց-կամաց հեռացան:

Դերձակ Աբրահամը չկար: Նա ամեն ինչ թողել ու գիշերով թաքուն հեռացել էր քաղաքից:

ԿԱՏՎԻ ԲԻՐՆՐԸ

Մարուշը շաբաթական մի որ գնում էր Վասիլին տեսնելու: Վասիլը դերձակի փախուստի մասին վոչինչ չգիտեր, իսկ Մարուշը նրան վոչինչ չէր ասում:

Մարուշն ապրելու համար սկսեց իր զարդերը վաճառել իրենց հին հարեան վոսկերիչ Սեդրակին:

Վոսկերիչը նեղ ուսերով, բարակ ու ցածրահասակ մարդ էր. խոսելիս աչքերը կիսով չափ փակում էր: Նրա վարի բարակ շրթունքը հեծել էր վերինին: Վոսկերիչը միայն շաբաթ յերեկոներն էր գնում «պերվոկլասնի» («Ռայ») պարիկմախերսկում սափրվելու, իսկ կիրակի որերը փայլեցնում էր ցարական տարազով կարված՝ մաշված կոշիկներն ու մաքրում հին շորերը, փոխում էր փողկապը, բայց ցիլինդրը մնում էր նրա ճաղատ գլխի մի քանի արծաթե մագերի վրա՝ յուզոտ, խոռոչացած շրջանակի տակ առնելով արագ թարթվող աչքերը և ծնոտի ծայրից կախված փոքրիկ միրուքը: Վոսկերիչ Սեդրակը շատ էր դանդաղատվում բոլորին իր թույլ հիշողության համար: Քայլում էր դանդաղ, նա միշտ իր հետ խոսում էր առերյալ մանր հոգսերի մասին: Վոսկերիչ Սեդրակը ծնվել ու ծնրացել էր ձազարած և հովտում ընկած քաղաքի այն հին թաղում, ուր ընակվում էր տարիներ շարունակ: Նա իր կյանքի ընթացքում քաղաքից դուրս չէր գնացել, յերեկայումս էլ, նույնիսկ դնացք չէր նստել, հիացմունքով էր խոսում չոգեկառքի մասին: Սեդրակը միայն իր մոր կեն-

դանության մասնակի փուլերում գնացել էր մոտիկ մի ուխտատեղի և այդ յեղակի ճանապարհորդությանն անջնջելի հիշողություն էր թողել նրա մեջ: Նա ամեն առավոտ վաղ գնում էր շուկա, իր ձեռքով առնելու որվա պարենը:

Զամբյուղը ձեռքին չընում էր ամբողջ շուկան, սակարկում յերկար, մինչև տերը բարկանար, հետո ձեռքի ափի մեջ մի քանի անգամ հաշվում էր փողը: Ու մի քանի բան առնելուց հետո, նրան թվում էր, թե իրեն խաբեցին:

Վոսկերիչը տարիներ շարունակ քայլել էր իրենց տան մայթի վրայով, բայց դիմացի շենքի խարխուլ պատշգամբը չէր նկատել, իսկ մի որ հանկարծ նկատելուց հետո, ամբողջ յերեք որ դարմացել էր: Զարմացել էր նա ու որերով մտածել այն մասին, թե ինչո՞ւ փտած պատշգամբը չէն քանդում, չե՞ վոր մի որ կարող է փլվել մի անցորդի գլխին: Զգուշանում էր ինքը, որ վա մեջ մի քանի անգամ զգուշացնում էր իր կնոջը, վոր պատշգամբի տակով չանցնի:

Վոսկերիչ Սեդրակը մի սովորություն ուներ. յերբ կաշում էր դազգյահի ափին աշխատելու, խոսում էր, վիճում գործիքների հետ, հետո, յեթե գործիքը հակառակվեր, այսինքն փշանար, նա նրան խփում էր դետին, ջարդում և ինքնագոհ խոսում ջարդված մասի հետ:

Ամեն ամիս, յերբ վոսկերիչն իր խանութի տուրքն էր տալիս, «հարբուխով» էր հիվանդանում:

Կաղնի պես կեղևում նստած վոսկերիչը, իրեն ափով, ինքը յեղել էր Հնչակյան կուսակցության մի փոքր խմբակի պարադուխներից և անձամբ ճանաչել նշանավոր գործիչներին ու գրավոր ներքին կապեր էր

ունեցել կենտրոնի հետ: Նա մի մեծ կարոտ ուներ, անասելի ու անհուն մի վիշտ, ցանկալիքներ, տեսնել «հայրենի Մասիսը», «Մուրք Եղմիածինը» և նոր միայն հողի գերիք մտնել: Վոսկերիչ Սեդրակը վաղուց իր սենյակի պատի վրայից իջեցրել էր «Մայր Հայաստանի վիշտն» ու նրա փռչող չրջանակում դրել Լենինի դուռտուրակ նկարը, իսկ ազատ ժամերին կարդում էր յուզոտված թերթերով «Հնչակ», «Կոռնել հայոց աշխարհի» և «Արծիվ Վասպուրականի»: Այո՛, «հայադեմոս» Սեդրակ, դու կնոջդ ասում եյիր հաճախ. «Ձախորդ որբերը կուգան ու կերթան» և հույս ունեցիր, վոր սնդուկի միջից մի որ պիտի հանես ըս այնքան սիրած «Վոդր Հայաստանին» ու նորից դնես իր հին, փռչող չրջանակում, առանց իմանալու այն նույն կոշիկալար Սպիրիդոն Յաղճյանի նշանավոր տերմինը, թե՛ համեն բան Ֆայֆոնի թաքյալի պես ֆուտա կը ու անցածը մնա կը անվերադարձ»:

Մարուշն ամեն մի զարդ, յերբ տանում էր վոսկերիչ Սեդրակի մոտ, նրան թվում էր, թե դրանից հետո մյուսն էլ չի բերի ու Վասիլն անպայման, այո՛, անպայման ուղղիչ ոնից կվերադառնա:

Նա չարաթ յերեկոները ժամի լացող զանգերի հետ բաց եր անում սենյակի դռները, խոնկ էր ծխում, որբի խոնաացած ու բրոնզե դույն պատկերի առջև վառում էր դույզ դեղին, վոխա մոմ: Մարուշը շոգում էր անկյունում, ազոտ լույսի տակ, հորանջում էր ու աղոթում Վասիլի և յերեխայի համար, մինչև վոր կհանգչեյին դույզ մեզրամոմի կերտները նիրհող պառավի ու մոռացված օրբի պես, իսկ կատուն մոռում էր նրա վտարների մոտ:

Կատու, դու հիշո՞ւմ ես, ըս կանաչ աչքերի բիթերի ձեն ինչքան դանդաղ եյիր փոխում Մարուշի համար, իսկ Վասիլի սապոզների կրունկները չքոթեթացին սանդուխքների վրա: Յեվ Մարուշը Սեդրակի մոտ ելլի մի ուրիշ զարդ տարավ: Կատու, Մարուշը թեղ իսկի առում էր, վոր վոսկերիչը քիչ էր դնահատում զարդը, փողերը մաս-մաս եր տալիս ու միշտ վերջին մնացածը մոռանում էր, հետո վեճ էր լինում: Սեդրակ, դու իսկապես եյիր մոռանում, բայց մի՞թե չեյիր դրում քո ծոցի մաշված տետրակի քրտնած թերթերի վրա: Յեվ յերեկոները՝ ըս որվա ծախսերը հաշվելուց հետո՝ դու մատիտի ծայրը թքոտելով հաստ գիծ եյիր քաշում, բայց այն ո՞ւմ վրա:

Մարուշը վերջին զարդն էլ ծախեց. բոլորը-բոլորը ծախեց ու սպասեց Վասիլին:

Ի Բ Ե Ր Ը

«Չեղքի» առևտուր անող Մաքարեյի խառնուր, սե աչքերը պահվել էյին փափախի տակ, վորը նստել էր նրա մեծ թթի ու ալանջների վրա: Նա ձախ այտին սպի ու թթի տակ բարակ սրած բեղեր ուներ: Յերբ ժպտում էր, բերանի սպիտակ շարքում յերկու վոսկե ատամ եյին փայլում: Զինվորական ներկած Ֆրենչ ու սապոզներ էր հագնում Մաքարեն: Նա ձեռքում միշտ խաղացնում էր հոնի բարակ մի ճիպոտ, հետո, յերբ հոգնում, խլրում էր ձախ սապոզի վիզը: Յեվ միշտ ինչ վոր բան ուտելով էր շրջում նա: Յերբ ծնվեց Մաքարեն՝ տեսավ արևն Իգդիրի: Դերձակը դիտեր, վոր Մաքարեն յեղել էր կամավորական շարժերում, մերկացրած սուրն արյունով պարզած, հասել մինչև Մուշ ու Ալեքստան: Նա տեսել էր զինվորական եղելոններ, հրդեհ, ավերած,

դադար. Ինչե՛ր միայն չե՛ր տեսել Մաքարեն: Նա «յերկրում» ամբիոններից ճառեր էր քարոզել, օովամահ ժողովրդին, կոկորդը չորացրել և քանի-քանի անգամ կանչել «Կիլիկիա» ու «վեց վիլայեթ»:

Բայց մի որ յերկրում յեկավ դասակարգը, ուրիշ-ուրիշ որեր յեկան: Շատերն Արաղն անցան տիկերով, հիշեցին «Մայր Արաքսը». բայց իրերի բերումով Մաքարեն մնաց: Այդ մի՞թե այն Մաքարեն չե՛ր, վորն էր սենյակի դռներն ու պատուհանները փակում եր ու ինչ վոր խորհրդավոր բաներ եր կատարում ներսը: Վոսկերիչն ասում եր, վոր այդ մասին դերձակ Աբրահամը չգիտեր, չգիտեյին և այն մարդիկ, վորոնք տարան Վասիլին. բայց թե ի՞նչպես կարող եր չիմանալ ինքը թեկուղ հենց այն, վոր Մաքարեն «դրսի» հետ կապեր ուներ: Յե՛վ այդ ամենը, վոսկերչի ասելով, «տղայություն եր»: Մակայն Մաքարեն իր սենյակում գիշերներ եր մաշում, հանուն «կործանվող հայրենիքի», «անհետացող աղբի» համար: Նրա յերակներում կարմիր գինու պես հոսում եր «հայոց քաջերի»՝ Վարդան ու Տիգրան մեծերի արյունը:

Մարուշը ծանոթ խանութպանից ապառիկ եր վերցնում, փող եր վերցնում — ապրում ու օպասում Վասիլին:

Նորից տուրք յեկավ խանութպանին, նա հաշվեց իր փողերը, հետո ապառիկները:

Մյուս օրը խանութպանը պատահեց Մարուշին, հիշեցրեց պարտքի մասին, դժգոհեց ու ել ապառիկ չափեց նրան: Գորշ ու չոր գեմքով խանութպանն աջ ուճեհտե գալիս եր միշտ, նայում դժգոհ, ասում ու մտաբանում աչքերով, Մարուշից պահանջում պարտքը, գան-

դառվում տուրքերից, հետո փողի տեղ տանում ձեռքն ընկած մոտիկ իրը: Մարուշն ի՞նչ անե՛ր, չե՛ր ոգնում լացը, աղաչանքը, իսկ մահու պես գունատ խանութպանն ի՞նչքան լավ-լավ իրեր տարավ:

Թեկը շատ կամաց դուռը թակեց: Թակողը չտեսավ ու չիմացավ, թե Մարուշը ներսն ի՞նչ եր անում: Գիշ կանգնեց. թակեց նորից: Մարուշը դուռը բացեց՝ ուռած, կարմրած քիթն ու աչքերը սրբելով:

Թակողը Մաքարեն եր:

Նա շատ կիրթ ձևերով ներս մտավ ու այնպես ժրպտաց, վոր բարակ բեղերի տակից ցույց տվեց իրեն յերկու վոսկե ատամները: Մարուշն աթոռ առաջարկեց: Մաքարեն նստեց. խոսեց բեղերը սրելով ու սենյակի իրերի վրա աչք ման ածեց: Խոսեցին այնքան, վոր կատուն իր բիբերի ձևը փոխեց: Մաքարեն ինչ վոր բան առաջարկեց, Մարուշը լռեց ու մտածեց. նայեց իրերին: Իրերն այնքան ամուր ու անհայտ թելերով կապվել էյին Մարուշին, նա ել՝ իրերին, բայց Մաքարեն գնալիս փող թողեց ու տարավ պատի վրայի ժամացույցը, արծաթե դաշններ տարավ, շորեր տարավ: Մի շարաթից հետո նա ելի յեկավ, ելի տարավ: Մի որ ել Մարուշը նայեց իրերին, տեսավ, վոր չկային շատ բաներ, կորած իրերը հիշեց ու լացեց նա:

Փախած դերձակ Աբրահամի ասելով, «մուկ» տեղերը շատ սուր աչքեր ունեյին ու այն աչքերն արեի հատկություն ունեյին: Համողելու համար դերձակն ասում եր. փորձեցե՛ք դիտել: Հուրհուրան արեի վոսկե առեղներին: Նա ասում եր և այն, վոր «մուկ» տեղի աչք-

քերն ազնիւ տեղակ եյին մարդեանց ատորայայեց, քան ինքը—այն «սերմիկական» «նայ» «պարկեմական» տեր-Դարչոն: Իմերել իլիկո. ճիշտ եր դերձակ Աբրահամը. —այո՛, վորովհետեւ այդ բանում համատեղած եր վտակերիչ Սեդրակը, վերջապէս հենց ինքը Մաքաբեն, վորին Սիբիր տարան իր «մութ» գործերի համար: Յեւ Մաքաբեն զնալիս դերձակի ալբի ջրոյն ասաց, վոր ինքը կասկածում է միայն Աբրահամի վրա, ուրիշ վո՛չ վորքի:

Լացեց դերձակ Աբրահամի ալբի ջուլը, բայց նրանից շատ լացեց Մարուշը՝ վոչ թե Աբրահամի, կամ Մաքաբեյի համար, այլ իրեն իրերի, վորոնց փողերը հետը տարաւ այն՝ «ձեռքի» ատետուր անող իզգիրցիին:

Աչնան քամին ցրում եր չորացած ու դեղնավուն տերեւների թումբերը, քշում իր թևի հետ հողին քսելով: Սառը քամին զարնվում եր սլատերին ու հոնդում թիթեղե, կղմինտրյա կտորված տանիքների վրա: Որորվում եյին քաղաքային փոքրիկ ու մեծ այգիների մերկ ծառերը:

Մարուշը առնետի պես տանից ամեն ուր մի իր եր շուկա հանում: Ի՞նչքան իրեր ծախեց: Այն որը, յերբ ել վոչինչ չմնաց, նա շուկա տարաւ մի զուգդ դեղին մոմակալ, սրբի պատկեր, ասպակու մեկը կտորած իբ ակնոցն ու ասեղնադործ մաշված վարագույրներ:

Հորանջում եյին շուկա հանված փուռոտ իրերը Մարուշի:

Շուկայում Մարուշի իրերը վոչ վոք չեւ գնում: Նա՛ խուճաքած սև շորերով՝ յեկեղեցու պես նստում եր ու տխուր նայում մոմակալներին և սրբի պատկերին:

Ամեն գիշեր, յերբ ճագարած և հոգսում ընկած քաղաքի փողոցները դատարկվում եյին, բարձր շենքերի տակով քայլում եր դերձակի ալբի, գեղեցիկ ջուլը: Նա որորվում եր կարմիր գինով հարբած, ծխախոտի թանձր ծուխը փչում կախված լուսնի կիսված յերեսին: Նա փխտում եր մայթերի ափին, ծառերի տակ դրված կանաչ թխամանների կողերին, ցինիկ ժպտում անցնող ու դարձող մարդկանց: Հետո մի վոռքի գուլպայի ծայրը յետ եր տանում, նայում ճմրթված փողերին...

Յերբ տուն եր գնում, վոչինչ չեւ ասում փողերիկ յերեսաներին, լալիս եր ու համբուրում նրանց: Իսկ յոթը տարեկան, ամենամեծը, գիշերները ճնելուց առաջ մտածում եր, թե ինչո՞ւ, յերբ կովեց ընկերոջ հետ, նա իր մոր մասին այնպիսի վատ խոսք ասաց... Հետո մտածում եր Մաքաբե թեոու մասին, ինչո՞ւ նա ել չի գալիս իրենց տուն, կանֆետներ չի բերում իրեն: Ռ՛ւր է Աբրահամ թեոին, յեթե նա իմանա, վոր մայրիկն այսպէս ուշ է տուն գալիս ու լաց լինում, չի թողնի: Չե՛, պետք է բոլորը, բոլորը հայտնել Աբրահամ թեոուն:

ԻՄԵՐԵԼԻ ԴԱԳԱՂՆ ՌԻ ՎԵՐՋԻՆ ՏՐԱՄՎԱՅԸ

Յերբ Վասիլն ուղղիչ տնից վերադարձաւ՝ առաջինը պարկեմական Դարչոն իմացաւ: Հետո նա շատ ուղեց հիշել, թե բուխարիկի դեպքից քանի՞ տարի անցաւ՝ չիմացաւ: Սակայն պարկեմականը դիտեր, վոր Մարուշի ջուլները մաղերը սպիտակել եյին և հաթթվել Վասիլի վզի ծալքերն ու սապոգները մաշվել:

Ուղղիչ տնից շա՛ հուշեր կապվեցին Վասիլի հետ: Ամեն ինչ այլ ընթացք ստացաւ ու նա հասկացաւ, պոփոքեց «սալեմոսիի ելեմնտ» դառնալու միակ ուղիք

ճանապարհը: Այդ ճանապարհի վրա Վասիլը յերգար կանգնեց, նայեց հեռուն ու շյուղի պես առարկեց քամու դեմ: Հմայվեց գալիք որերի փառքով ու յերազներով վես: Յեվ յերկնքին նետված մի կտոր լուսնի մահիկի ու մահու պես տխուր՝ նայեց բացվող հրաշուշան արշալույսին:

Վասիլը գնաց աֆն մտածած ճանապարհով. գնաց, վորակավորվեց Աշխատանքի բորսայում, ու վորպես «սպեց», խորհրդային մի մեծ հիմնարկի շինքերը մաշեց...

Պարիկմախեր Դարչոն պատմում էր, վոր փողոցով տարվող ամեն մի ծանոթ ու անծանոթ մեռելի յետեվից գնում էր իմերեյը, ուսերով բարձրացնում սպիտակ դագաղը, որհնում ճանապարհը նրա: Պարիկմախեր Դարչոն համոզված զիտեր, վոր իմերեյ իրիկոն խանութի վերնահարկում պահում էր սեփական ձեռքերով գնած մի դագաղ ու սպիտակ սավան, յերեւակայում էր, իրեն մահվան համար: Ամեն յերեկո իմերեյը խանութը փակելուց հետո գնում էր դագաղի խուփը բարձրացնում, սակայն մահվան տխուր յերկյուղով փակում նորից և նայում նրա թղթե գունամուր հրեշտակներին ու մտածում, վոր իրեն կյանքն այդ փողոցի դագաղումն և հանգչելու: Նա իր հավիտյան մոտ ընկերոջը խնամում էր խանութի վերնահարկում, ինչպես վուկերիչ Սեդրակն «Արծիվ Վասպուրականին» իր հին սրնդուկում:

Ու ամեն որ ձագարածն հովտում ընկած քաղաքի շինարարներն վերջին տրամվայը սահում էր դադարեց

ռեյսերի վրայով: Տրամվայի աղեղը քաղում էր լարին, աղեղի ու լարի տրանքից կապույտ կայծեր ելին յերնում և վայր ընկնող աստղերի պես կորչում խափարում:

Վասիլը վերադառնում էր աշխատանքից, մայիսի վրա քայլելով, գլուխը քարշ, նայում վայր ընկնող կայծերին: Իսկ գործարանների կողմից վերադարձող տրամվայում նստած՝ մտածում էր Ունանը:

— Նայողներից պրծա՛ր, հմի ել արի ու սայուղի քրեհ տուր. բա, լավ կյանքն ես ա՞մ...

Յերբ Վասիլը քայլում էր, սապոգները սալահատակների վրա քոթքոթացնելով, շինարարներն վերջին տրամվայը պարկից ներս էր մտնում ու նրա յետևից փակվում էին յերկաթե ծանր դռները...

Յեվ տարիներ շարունակ ձագարածն քաղաքի միջով հոսեց գետը. իր լավագույն ջրերի հետ կամուրջների տակով ի՛նչքան տիղմ քշեց ու տարավ...

Լուսինն ամպերի արտնքից ծլավ կիսված լիմոնի պես, նայեց քաղաքին ու յերկնքի կապույտ տրսեյում շաղ տվեց իր արծաթե կուտերը: Ի՛նչքան աստղեր կախվեցին: Քաղաքը կարծես լուսն մի լիճ լինե՞ր ու աստղերը ցուլացին նրա կապույտ ջրերում:

Արևը միշտ յելավ, հալեց աստղերը, վոնց հուլանքներ, և գունատ լուսինը:

Ու յերկաթը գալիս էր, լայնացնում թաղի փողոցները նեղ: Որհաս էր ապրում թաղը դորշ ու մահի տադնապ:

Շիկացած դիակի պես արեւը թող յեջի միշտ ու
դժան եւ հոսե քաղաքի միջով, սակայն մնացածը մի ու-
րիշ անգամ, հիմա—մնաք բարե...

Գարուն—աշուն

1929 թ.

ՄԱՍՈՒՌ

Ամեն առավոտ, յերբ վաղորդյան մութուլուսին,
փոքրիկ դավառաքաղաքի վրա տարածվում եր յեկե-
ղեցու զանգակների ծնդոցը, արթնանում եր Հաջի
Սեթը: Զանգակների ծուլ ծնդոցի հետ բաց եր անում
տան դուռը, կանգնում չեմքին ու նայում քաղաքի
փոքրիկ տներին, ազուավի պես կանգնած ու կտուր-
ներից դեպի վեր ցցված՝ վոսկե ծոված խաչը ծալ-
րին՝ յեկեղեցուն, բարձրացող նոր շենքերին, հարևանի
քանդվող տանն ու հողե պատերին:

Հետո Հաջին, ձեռնափայտին հենված, առավոտյան
մշուշում, քաղաքի փոշոտ փողոցի մեջտեղով որոր-
վելով գնում եր լացող զանգակների կանչին:

Ցածրահասակ մարդ եր Հաջի Սեթը: Նեղ ուսեր ու
կարճ վոտքեր ուներ նա: Հաջու դեմքը հեռվից նման
եր բորբոսնած հացի ու քիթը սուր դանակի պես խըր-
վել եր նրա վրա: Հաջի Սեթի դուռնատ ու չեչոտ դեմ-
քին միրուքն ու բեղերն աճել էին մամուռի նման:
Տարիները կախվել էին նրա դեմքի փոշոտ մազերից
ու շրթերը չուլալել ներս: Տարիների ծանրությունից
Հաջու բերանի անկյունները մանգաղի պես ծովել ե-
լին փոքրիկ ու սրածայր ծնոտին, Հաջի Սեթի քթին
նստած դեղին ակնոցների միջից նայում էին մախա-
թի ծակերի նման նրա նեղ աչքերը: Ակնոցների վրա
ձեռքի ափի պես նստել եր ձենճոտ գլխարկի մի ծայրը

պատուված՝ կիզիրակը, վարել վրա Հաջին դրել եր իր անունը, իսկ մավթուկներով կարկատած կոշիկներում՝ հաղած տարեթիվը: Բռնութու պես խոնացել եր Հաջու հին վերարկուն: Արեւ թեկուղ խանձող փոշի մաղեր, Հաջին ուսերից չեր հանի վերարկուն:

Հիշում եր Հաջին. տարիներ առաջ զանգակներ լա-
ցին մի ուր, յերբ իր հայրը մահացավ:

Ու Հաջու հայրը, յեկեղեցու պես մռայլ, ամեն ուր
յեղնում եր փողոցի վաղորդյան մշուշի միջից, նայում
խնկել պես աչքերով:—

«Հիշում ես», — ասում եր Սեթին:

Հաջու մայրը մեռնելիս կտակ արեց, վոր լավ նայի
պապերից մնացած փողերիկ տանը, ուր ապրում եր Սե-
թը. նորոգել տա հողե կտուրն ու ճեղքված պատերը:
Նայի, վոր հարեանը տունը չինելիս իրենից մի քա-
րանդամ չգողանա:

Հիշում եր Հաջին, տան ջրհորի մոտ մի չինար
տնկեց՝ իր հիշատակը թոռներին թողնելու համար:
Զինարին բարձրացավ տափակ տների արանքից ու ծծ-
վեց հողմերի դեմ:

Յերբ վաղորդյան մշուշը յեղնում եր քաղաքի ու
փողոցների վրայից և արթնանում եր ուրը, հեռանում
եր Հաջու հայրը: Նրա տեղը Հաջու աչքերի առջև մնում
եր լոկ մի կամարակապ ու սառը հայացքով յեկեղեցի:

Ցեխաչաղախ, ցածրիկ ու խիճաչեն պատերով տներ
կային, կտուրներ հողե, փողոցներ անհարթ: Տները
խառնվում, հենվում եյին իրար ու դեմ ընկնում մի
ծուռ պատի: Ցաք ու ցրիվ և անկանոն թափվել եյին
դավառական քաղաքի տափակ տները:

Հաջի Սեթի տունը դրսից ցածրիկ պատեր ու դար-

բաս ուներ, ներսից փողերիկ հայաթ, հայաթը՝ մի չի-
նար ու խորը ջրհոր: Պալատական քաղաքի դորշ կտուր-
ների հետեվից մի քանի սլաճիգ չինարներ գունատ՝ նա-
յում եյին ծովի պես խոր ու կապույտ յերկնքի ճերմակ,
փրփուր ամպերին: Իսկ սապատավոր յեռներից ու հա-
սուն, հոսուն արտերի բրոնզեխալ վաշտերից՝ քաղաքի
և չինարիների վրա փչում եր շշնջուն քամին:

Այն քաղաքում քանդում եյին խճաչեն պատերը ցե-
խի, բացվում եյին փողոցներ, հրապարակներ յերազ-
վող. յեղնում եյին շենքեր նորանոր՝ վոսկեգույն տու-
ֆից:

Այնպես համառ յեղնում եր նոր՝ ուժը և յերկաթ,
հաղթական ճիւղ պես արշավում դուրեւում ու վրնջում
հողեղեն դաշտերի վրա: Այնտեղ յերգում եր քարը, հո-
ղը, չարժվող մկանն ամեն մի:—

«Կքանդենք մենք հինն ու մի նոր աշխարհ կկառու-
ցենք»:

Լուսինը յեղնում եր խմորոտ յերեսով, նայում չի-
նարներին, փողոցներում արծաթի պես թափվող
կաթնահամ աղբյուրներին:

Աքաղաղը կանչում եր հեռվից:

Իսկ յերբ լուսին չկար, թռչում եր չղջիկը դադ-
տադողի:

Հաջին յեղնում եր յեկեղեցուց, նստում դիմացի
պատի տակ թափված քարերի վրա, նայում փողոցի
փոշուն ու կարծես թե հիշում եր փոշու միջից:

Որը-որի նման մաշվեց: Ուրիշ ուրեր յեկան: Ու
դադադադործ Հաջին Ժպտաց բեղի ծայրով յերբ չորա-

ցած ժամկոչը հայտնեց, վսր պատերադմ ու մահ է լինելու մեծ:

Դաշտերում սուլեց արճիճն քամին:

Մայլերում խոնավ ի՞նչքան վորքեր մեռան:

Դադադադործը դեղին վոսկիներ հաշվեց, նայեց ժամի ծոված խաչին ու աղոթեց:

— Տե՛ր, պատերազմը թող լինի դեռ:

Ու հաշվեց, թե որական քանի դադաղ կլինի:

Դադադադործը քնեց ու արթնացավ ելի. ուրիշ ուրեր յեկան նորից:

Յերկրում դասակարգը յեկավ բուռնցքի. պես ու Հաջի Սեթի «մուսուլմաններով» տղեն «ֆուսուլներին» յերկիրը հասավ:

Փոշու պես նստում եր մամուռը Սեթի տան պատերին, ջրհորի կլոր քարին ու դարբասին, և շուր հայաթում չինարի ծառից կապած վոռնաց ելի:

Տան կտուրից մի քար ընկավ, խրվեց հողի մեջ ու մնաց անշարժ:

Գերեզմանի պես սառն ու թախծոտ հորանջում եր Սեթի տունը, ջրհորը, քարն ու հողն անգամ: Իսկ չինարին հին տան վրա փափսում եր մի մեղեդի. կալածես թե տան տերը լքել եր, ամեն ինչ մատնել անշարժության և հեռացել ընդմիշտ: Ու թվում եր թե վոչ մի ձեռք Սեթի տանն ու հայաթում վոչինչ չեր շարժում, խանդարելով նրա անդուր նիրհը: Լոկ շունն եր չինարու ծառից կապած վոռնում դառնորեն:

Սեթի տան դարբասը փակված եր միշտ ու նրա շան ահից հարևանն անդամ ներս չեր նայում: Յեւ մամուռ

քարերով տան դարբասից կախված յերկաթե լեղվակն ել օանդուովել եր լռելուց:

Մարդիկ յեկան, շտիկեցին տները, փողոցները լայնացնելու համար:

Քլունդը խրվեց Հաջու տան հողե պատին ու կացինը ջրհորի ստի չինարուն մահվան մեղեդի յերգելովեց: Թվաց թե կացինն ու քլունդը խրվեցին Հաջու կողերին. նա հայհոյեց, բռն մեջ վերցրեց հողը, համբուրեց քարը, փաթաթվեց չինարին: Իսկ շունը Հաջու վոռքերի առջև շարժում եր պոչը, դունչը քսում հողին, կատաղած բռնում ոտարների շորերից:

— Սնորեններ, ինչ եք անում, հիշատակա... Ինձ ել սպանեցեք հենց եստեղ, տանս վրա, վորի ամեն մի քարը կապված է հետս:

Ու Հաջուն թվաց, թե վոռքերի տակի հողը թուլացավ. քանդվեց և կարծես ընկնում եր ջրհորի հատակը, շունը կարվում եր, ու շուրջը մթնեց ջրհորի պես:

— Յես դանդառ կերթամ, — ասաց Հաջին:

— Ա՛, բիճա, հերիք դանդառ երթաս, պերեզմանիդ հողն ել կտանք, քարն ել, — ասաց մի հատակավոր բանավոր:

Անողոք և ուժեղ եյին մարդիկ:

Ու Հաջին դանդառ դնաց՝ իր հափառարիմ բըրդոտ դամպիտ շունը հետեվից:

Գնում է Հաջին փողոցով. թվում եր շուտ կհասնի, յեթե նայի մոտիկ քարին, հասնի նրան ու անցնի, նորից նայի մյուսին:

Ու Հաջին հանկարծ քարի տեղ նայեց հեռագրա-
օյանը: Կանգնեց: Նայեց վերեւ, և Հաջու միտքը թվաց
թե հեռագրաօյան ուսերի թելերի միջով քայլերից ել
արագ զնաց ու հասավ դավառական քաղաքի փողբրիկ
հեռագրատանը: Հետո փոստը հիշեց, նամակներ հի-
շեց, իրեն տղային հիշեց Հաջին:

Յեւ հիշողության անսանձ ձիւ նման շարժեց Հա-
ջու թույլ քայլերն ու տարավ նրան:

Հաջին բարձրացավ դավառական քաղաքի փոստի
սանդուխտներով, մտավ ներս ու պարտքատերի պես
կանգնեց ցրիչի առջև, յերկար նայեց, ճպրտտ, խառ-
նոված աչքերով:

—Յոոր ել նամակ չեկա՞վ:

Հետո նա մոտեցավ մի անկյունում պատին փակ-
ցրված սխալ ու անհասցե ծրարներով նամակների:
Կանգնեց, յերկար նայեց:

—Ձե՛, յես գրեցի՞! Հը՞, գրեցի՞: Ու Հաջի Սեթը
նայում եր դեղին մի ծրարի, վորի վրա փոշի յեր նստել:

Ձե՛, Սեթը «գրեց» հասցեն ու գցեց այն «յաշիկը»,
վորտեղից գալիս եյին հավաքում նամակներն ու տա-
նում կայարան:

Հաջին հիշեց փողբրիկ կայարանը հեռու ու յեւով
փողոց:

—Պիտի շտապել, հարցնել ենտեղ՝ նամակս տա-
րե՞լ են տղիս:

Մուտն ընկնում եր գետին:

Աշնանային անձրեւն եր մաղվում դաշտերի վրա:

Ու Հաջին շան հետ կայարան հասավ:

Հարցրեց առաջին պատահողին:

—Պոյե՞ղդը...

—Ուշացար. դնա՛ց:

Հաջին շտապ յեւով «պերրոն» կանգնեց ու նայեց
հեռացող գնացքի հետեւի կարմիր լույսերին:

Աշնանային բարակ անձրեւը թափվում եր Հաջու
ուսերին: Իսկ նա նորից նայում եր հեռացող կարմիր
լույսերին:

—Քանգեցին ... կորավ հիշատակս ...

Յերբ Հաջին մի անգամ ել նայեց՝ լույսերը չկային:

Կայարանի լույսերը ցոլում եյին անձրեւից փայլող
կավագույն «պերրոնի» վրա ու ուղիների տակ լճացած
մազութոտ ջրերում:

Հաջին ընկավ «պերրոնի» ու ուղիների վրա:

Յեւ շունը լիզում եր գետնի վրա ընկած դադա-
ղադործ Հաջի Սեթի գորշ յերեսը, հետո պոչը ծալում
հետեւի վոտների արեն ու դունչը կայարանի և քաղա-
քի վրա տնկած՝ վոռնում դառնորեն:

Ու շունը շո՛ւտ-շուտ կրծում եր փայլուն ուղի-
քը, վորոնց վրայով սահեց գնացքն ու հեռացան կար-
միր լույսերը: Իսկ դադաղադործ Հաջի Սեթի
ճմրթված հին գլխարկն ու կոտրտված ակնոցներն
ընկած եյին մազութոտ և խոնավ քարերի վրա:

1929. Ապրիլ.

ԿԱՌԱՊԱՆ

1

Գաղառական փոքրիկ քաղաքում շատերն էյին ճանաչում կառապան քեռի Արզումանին:

Գիշերները, յերբ քեռի Արզումանը պառկում եր քնելու, մտածում եր առորյա մանր հոգսերի, Կալոսնիկ Բարսամի փոքրիկ խանութի տուրքի ու ընտանիքի մասին: Հետո արթնացնում եր կնոջն ու հարցնում. Կալաչի Մեկընի կինը տղա յե բերել՝ թե՞ աղջիկ: Իսկ կինը չեր արթնանում, վորովհետեւ Գեռի Արզումանի բեղերի ու մորուքի միջից միշտ փչում եր դառնահամ ողու չոր հոտը: Գեռի Արզումանը մտածում եր և նորից հարցնում կնոջը, թե ի՞նչ պիտի անի դիմարկ կարող Յենոքը, յերբ նրա փոքրիկ տան կեսն ընկել և քաղաքի նոր պլանի մեջ, կամ թե Բախալ Ծատուրը խանութը վոր փակեց, ինչո՞վ պիտի ընտանիքը պահի: Գեռի Արզումանը մտածում եր, վոր լավ կանի Բախալ Ծատուրը, յեթե տեղավորվի ծառայութեան: Կառապանը մտածում եր և այն մասին, թե քաղաքի մի հին թաղը վոր քանդեցին ալեկ չինելու՝ ինչքա՞ն ու ի՞նչ ծառ են տնկելու: Նա նորից արթնացնում եր կնոջն ու հարցնում, յերբ յերկրաչարժ և լինում՝ փլվում և տուներ, առաստաղում ապրող մկներն ո՞ւր են փախչում:

Գոմում խրխնջում եր ձին ու Գեռի Արզումանը չըջվում եր մյուս կողին:

Գաղառական քաղաքի աշնան սրերը տխուր էյին ինքն ու ձանձրալի, փոշեխառն քամին արշավում եր տուրներին ու փողոցներին վրա: Աշնանն անընդհատ արակ անձրև եր գալիս, հետո փողոցներում լճակներ էյին գոյանում ու ցեխը պառկում եր մայթերի վրա: Բուլ-թուլ կախվում էյին անձրևի տակ քաղաքային ատարկ այգու և տնակների հատ ու կենտ ու մերկ ծառերի թրջված ծվենները: Մարդիկ չըջում էյին սակավ ու քչերն էյին կառք վարձում: Իսկ Գեռի Արզումանը աշարանում յերկար սակարկում եր անծանոթ ուղևորի հետ ու հետո դժգոհում, վոր թանկացել և գարին:

Գեռի Արզումանը հաճախ հին կառքի մասերը նորոգել տալու յեր տանում Կալոսնիկ Բարսամի մոտ, հետո նորից դժգոհում առորյա հոգսերից:

Փոքրիկ քաղաքում փոքրիկ լուրն անգամ տալածվում և բնակիչների մեջ: Յեվ Գեռի Արզումանն ել Կալոսնիկ Բարսամից լսեց, վոր շուտով քաղաքում փտոթուս են բերելու:

Կառապանը տխրեց, հետո Կալոսնիկը:

Գեռի Արզումանին թվաց, վոր յերկաթե մեքենան որդեն մտել և փոքրիկ քաղաքը. վրնջում են լլարիկ իներ իրեն, հետո խրանում, իսկ ինքն ընկնում և կառքից ու կնուտը կտարվում: Կառապանին թվաց, թե ինչ ու կնուտը կտարվում փռվեցին, իսկ Կալոսնիկը կառքի անիվները գլորվելով փռվեցին, իսկ Կալոսնիկը տալածեց, վոր Գեռի Արզումանը «Ֆայտոնը» ել չի բերի նորոգել տալու: Գեռի Արզումանը Կալոսնիկին և հալատաց, և չհավատաց. բայց հայհոյեց: Հետո բարձրացրեց գլուխը, նայեց հեռու ու նրա բեղերը ժպտալին: Կառապանը պատմեց. քաղաքի «Հարսաբալանները»

յերբ «Թալանթալան» ու լաշակ կապած յեննն բաղնի-
սից, պիտի ամպոտ նստած վերադառնան տուն, կամ կի-
րակի որերը, ինչպէս ընդունված է, լվացք տանեն հե-
ռու գետը: Կառապանն ու Կալոսնիկը ծիծաղեցին:

Ճիշտ ե՞, վոր մարդիկ խորն ուրախությունից լաց
են լինում, յերբ գտնում են իրենց կորած հարազատին:
Փոքրիկ քաղաքը «լալիս եր», իսկ կառապանն ու Կալոս-
նիկը ծիծաղում:

Քեռի Արզումանն են գիշեր յերբ պառկեց լնելու,
նա յեւ չմտածեց հարեվանների ու մկների մասին և վոչ
եւ արթնացրեց կնոջը: Նրա ուղեղի ծալքերում պտըտ-
վում եյին իրեն հին կառքի անիվները:

3

Քեռի Արզումանը գիշերները հաճախ արթնացնում
էր կնոջն ու պատմում բոլորտ յերեսով ու ցածրահասակ
ծերուհի Կալոսնիկ Բարսամի մասին: Կառապանը պատ-
մում էր, վոր Կալոսնիկի փոքրիկ ու հին խանութը, վո-
րը տախտակե կտորտված փեղկեր ունէր, գտնվում էր
քաղաքի ամենածայրամասում, գերեզմանոցի ճանա-
պարհի վրա: Կալոսնիկը տարիներ շարունակ խանութի
դռան մոտ պահում էր յերկու հատ հին աթոռ: Այդ
խորհրդավոր աթոռների դոյության մասին գիտեյին
փոքրիկ քաղաքի կենդանի ու մեռած բնակիչները: Յերբ
ասենք մի մեռել տարվում էր գերեզմանատուն, ճանա-
պարհին վերջին անգամ դրվում էր հանգստանալու, այդ
բոլորը կատարվում էր Կալոսնիկ Բարսամի խանութի
դռան մոտ, նրա հին աթոռների վրա: Կալոսնիկ Բար-
սամի այդ հին ու խորհրդավոր աթոռները, վորոնք
այնքան խնամքով պահվում էյին խանութում, ծառա-

յում եյին հառուկ այդ միակ բանին, վորի համար ա-
մեն անգամ նրա կոշտ ու թեւ բռան մեջ դրվում էյին
սպիտակ-սպիտակ արծաթներ: Հետո Կալոսնիկը փա-
կում էր խանութը և թափորի հետ հանդիսական քայե-
րով գնում գերեզմանատուն, ճանապարհին պատահած
ծանոթներին պատմելով հանդուգյալի մասին:

Քեռի Արզումանը կնոջը պատմում էր, յերբ կի-
րակի ու տոն որերին քաղաքի արհեստավորները խմ-
բերով հավաքվում էյին «ղայվախանաների» դռները, կամ
գնում քաղաքային փոքրիկ այգում դրոսներու և յերկար
ու կանաչ նստարանների վրա նստել-խոսելու: Կալոս-
նիկ Բարսամը գնում էր գերեզմանատուն, շրջում մինչև
կեսօր, փնտրում ծանոթների գերեզմանները, հետո ինչ
վոր տեղ հողի յերկարությունը չափում ձեռքի փայ-
տով: Իսկ ինչո՞ւ յեր այդպես անում ծերացած Կալոս-
նիկ Բարսամը—գիտեյին շատ-շատերը: «Իրեն տաբու-
ռետների վրա—իրեն պառկելն ելի միտքն ե ընկել»—
ասում էր գերեզմանոցի ծառան:

Քեռի Արզումանը յերբ կնոջը պատմում էր Կալոս-
նիկի մասին, յերբեք չէր մոռանում այն դեպքը, թե
ինչպէս մի տարի նրա հետ իրեն կառքով գնացել են քա-
ղաքից դուրս ման գալու և գետի կամուրջից անցնելիս
Բարսամը կառքից իջել ու անցել ե վոտքով: Իսկ ինչո՞ւ
յե այդպես արել Կալոսնիկը, նա վոչ վոքի չի ասել:
Իհարկե, Քեռի Արզումանն այդ բոլորի պատճառը գի-
տեր:

4

Անսպասելին կատարվեց աշնանային մի օր:
Այդ օրը Քեռի Արզումանը կառքով գնացել էր կա-
յարան, յեկվորներ քաղաք տեղափոխելու համար:

Սոսիալաբար խաղաղի քաղաքի կայսրաններում
հնազանդները մեծ մասամբ դալիս են գիշերով, կամ լու-
սադեմին:

Ու այդ մոխրագույն լուսադեմը քաղաքի վրա բաց-
վեց անձրևով:

Քեռի Արզումանը սպիտակ կայսրանի դռան մոտ
կառքի վրա անշարժ նստած՝ նայում էր թրջված ձիերի
որածայր ականջներին ու սպասում: Կառապանի թրջ-
ված ու յերկար բեղերից կաթում էր անձրևը:

Յերբ դնացքը փնջալով կանգնեց, ուղևորները խո-
ւովեցին: Կառապանները մտրակեցին ձիերին ու հայհո-
եցին իրար, ինչ վոր բանի մասին վիճեցին նրանցից
յերկուսն ու մեկի կնուտը կոտրվեց:

Չափից ավելի բծախնդիր մարդիկ են այդ փողերիկ
քաղաքի ամեն բանի դներից դժգոհ կառապանները:

Իսկ Քեռի Արզումանը յեկվոր ուղևորի հետ սա-
կարկում էր յերկար:

Կառքերը սլացան ճանապարհի ցեխի ու անձրևաջրի
լճակների միջով: Յեկեղեցուց վերադարձող մի պառավ,
կառքերի հետեվից նայելով, ինչ վոր բան դժգոհեց:

Բոլոր կառքերը գնացին. մնաց Քեռի Արզումանն
ու նայեց ելի ձիերի թրջված ականջներին:

Այդ որը անսպասելին այն յեղավ, վոր յեկավ
ավտոբուսը, քաղաքի բնակիչներից հետաքրքրվողներ
յեղան ու գնացին դիմավորելու: Ամեն մի հասարակ
լավառացի յերջանկություն էր զգում առաջին անգամ
վայելել նրա պատճառած բավարարությունը և հաղ-
թական կերպով մտնել քաղաք: Մարդիկ նայում էին
իրենց տափակ ու կոտրտված դեմքերը նրա դեղնավուն
ու փայլուն կողերի վրա:

Հեռվում անձրևի տակ կանգնած Քեռի Արզումանին
մի ընդհանուր խղճուկ ու փոքր թվաց իրեն հին
կառքը և նա մի տեսակ ճնշվեց—ինչպես ցածրահասակ
մարդը՝ բարձրահասակի մոտ:

«Յերկաթե առանց ձի կառքը» սլացավ ճանա-
պարհի վրայով, հանկարծ դեմ ընկավ մի փոսի ու
կանգնեց:

Քեռի Արզումանը միտում էր բարձրացրեց ու դժգո-
հեցրեց նայեց հեռու, հետո մտրակեց լղարիկ ձիերին
ու բաց թողեց սանձը: Յերբ նա հասավ փոսում ընկած
ավտոյին, ինքնադու ժպտով նայեց կառքի վրայից:

—Մո՛, քիչմ դարի լցեք առաջը,—ասաց Քեռի
Արզումանն ու իրեն կառքը դռնով լինելու համար
նաժ ձիերը քչեց ավելի արագ:

Այդ որը քաղաքի բոլոր կառապանները խոսում ու
վիճում էին «առանց ձի ֆայտոնի» մասին...

Աշունը խորանում էր:

Ու խորանում էր կառապանի դժգոհությունը դեպի
«յերկաթե առանց ձի ֆայտոնը»:

Թեպետ Քեռի Արզումանի պատմածի պես քաղա-
քի «հարս-աբլանները» տրադիցիոն բաղնիքներից ավտո-
յով չէին վերադառնում տուն և վոչ ել կիրակի որերը
քաղաքի դեմը լվացք տանում, բայց ուղևորներից շատ-
շատերը կառք չէին վարձում:

Քեռի Արզումանը փողոցի անկյունում, կառքի
վրա նստած, փոշոտ աչքերով նիբհում էր իրեն ձիերի
նման: Նիբհում էր և մտածում առոքյա ապրուստի
մասին: Ինքը և վոչ ել ուրիշները կառքեր նորոգել տա-

լու չեղին տանում . ուրեմն քաղաքում ինչքան մաքր
պիտի մեռնի, վոր ապրի Կալոսնիկ Բարսամն իր աթոռ-
ների յեկամուտով և խանութի տուրքը վճարի . մը-
տածում եր Քեռի Արզումանը :

Առաջին ձյունը մի գիշեր թափվեց քաղաքի փո-
ղոցների, շենքերի ու կառույցների վրա :

Վերջին անգամ Քեռի Արզումանի կառքը դադարի
պես կանգնեց տան բակում և նրա ձիերից մեկը դոմում
ականջները շարժելով քերեց դատարկ մսուրքն ու
վրնջաց : Իսկ Քեռի Արզումանը նայեց, թե ինչպես
քամին ցրեց՝ գոմի դռանը դեմ դրված քթոցի գեղին
դարմանը : Թվաց թե դարմանի պես ցրվեցին Քեռի
Արզումանի մաքերը :

Մի որ ել կառապանն ափսոսանքով ծախեց իր պա-
ռավ մի ձին, վորպեսզի մյուսի համար դարման ու
դարի բերի :

Թեպետ Արզումանի կինը դժգոհեց, վոր ամուսինը
ձին չծախի ու հետո լացեց, բայց կառապանն ուղեց
հասկացնել կնոջը, վոր այն «առանց ձի Փայտոնն իրեն
դրել և Կալոսնիկ Բարսամի աթոռների վրա» :

Կառապանը բեղերը թքոտեց, թոնթորաց մի քիչ ու
հետո քաշեց ձիու սանձից :

Փոքրիկ քաղաքի ձմեռն ել իր հմայքն ունի :

Հետեվյալ որը Քեռի Արզումանը սահնակին զան-
դակներով լծեց իր միակ ձին և քշեց քաղաքի փողոց-
ներով :

Շատերը ցանկացան սահնակ վարձել :

Քեռի Արզումանը յերբ փողոցում հանդիպում եր
աւտոբուսին, քաշվում եր դեպի ափ ու ճանապարհ բաց

անում նրա համար : Կառապանը հաշտվել եր «առանց ձի
Փայտոնի» հետ, թե վո՛չ, վո՛չ վո՛չ չգիտեր, միայն յերբ
պատահում եր նրան, թքոտում եր բեղերը, նայում յե-
տեվից ու բաց թողնում ձիու սանձը :

Յեվ ապրում եր համառ ու ինքն իր մեջ պարծե-
նայով՝ փողորիկ քաղաքի հին կառապան Քեռի Արզու-
մանը :

Ե Լ Յ Ո

Նրա ջինջ աչքերը հայացքներ ունեյին, վոնց վոր դույզ սրած գերանդի: Նրա ծամերի խոպուպիկները նման էյին դարու վոսկեգուլյն խուրձերի:

Յերբ ծնվեց Ելֆոն, են դարնան Հովոն առվակի ափին անուշ նշենու մի հունա ցանկ: Հետո ել դարուններ յեկան արագիլներով, Հովոն նշենուն եր խնամում, իսկ մայրը՝ Ելֆոյին:

Նշենին ծաղկեց, փթթեց դարնան առատ արեւի տակ. Ելֆոն ել հետը հասակ քաշեց նրա պես: Նշենու բնի մեջ ողակների տասներկու պիծ եր բուրդել: Ելֆոն ել տասներկու դարուն բացվել եր նշենու ծաղկի պես: Նշենին գունատ լուսնին եր նայում՝ բարակ ստվերը հողին դցելով, իսկ Ելֆոն պիտներ եր դյուղում:

Դյուղի անսահման դաշտերի ու գուլալ առվակի պաղ ջրերի պես պարզ եր Ելֆոյի հոգին: Խճորի նման փափուկ չրթերին նրա միշտ խաղում եր Ժպիտը դարնան արեգակի պես պայծառ: Ելֆոյի ծիրանի չրթերը կտր լրջանում էյին հաճախ, հետո նրանցից կախվում եր և՛ կամք և՛ կորույ:

Դյուղի արտերի ու չեկ հասկերի հոտն ուներ Ելֆոն:

Արտերն ու դաշտերը նարնջի գուլյն էյին հաղել: Արեւը գունատ հանդուժ եր դաշտերի յետև ու բեկված շողերը խաղում էյին աղավաիետուր ամպերի փլուր-փուր քուլանների հետ: Աշնան քամին սուրում եր դյուղի փոքրիկ խրճիթների ու կալերի վրա:

Են որն Արեթը Հովոյին տարավ իրենց տուն, ողի խմեցին ու խոսեցին շատ:

— Հովո, սնդուկումս փողեր ունեմ անհաշիվ, Ելֆոյին պսակե ինձ հետ, քեզ ել փող կտամ շատ:

Հովոն նշենուն հիշեց:

Ու լուսինը գունատ խճմվում եր նշենու ճղներում՝ բարակ:

— Հովո՛, թե աղջիկ ունես, թաքուն պիտի պսակես թե՛ղ. հետո վոր մնա, կղալբանա... Դե՛, տեղս ել նեղ ա՛, հո տեսնում ես, մարդու վոնց են դաղում: Մի շնչի հողով չեմ կարող յուլա գնալ. հո՛ղ, հող ա հարկաւ. վոր, մեր ապրուստը հողից ա: Անհող ունչպարը վոնց վոր ցամաքն ընկած ձուկ... Ետ բանում Ելֆոն կթեթևի կարիքը:

Ելի ողի խմեցին, խոսեցին յերկար: Արեթը հայհոյեց ինչ վոր մեկին. Հովոն ել դժգոհեց ու բուռնցք ճոճեցին:

Արեթը Հովոյի աջում դրամներ դրեց:

— Լա՛վ, — ասաց Հովոն:

Են գիշեր անձրև յեկավ կտուրների, կալերի ու դեղերի վրա: Առվակի կողքի նշենին քամու դեմ տա բուռնովեց ու դողաց, թրջված ճղները թույլ-թույլ կախվեցին հորդ անձրևի տակ, վոսկե տերևներ թափվեցին խոնավ հողին:

Դուրսն անձրևը սաստկացավ, ծեծեց դուռ ու կտուր:

Են գիշեր Ելֆոյի մայրը լացեց անձրևի տես:

— Սո՛ւա, Հարութի աղջիկ, զո խելքն ի՞նչ ա հառնում. բարին ես ա, թող սիրով շեն ողջախ ըլեն:

Հովոն Հարութների և Հալե ծակ գուլբեքի հողն եր թափ տալիս:

Ելֆոն զնել եր խարի վրա, խոպոպիկները բարձին դրած:

Բարձրահասակ մարդ եր Ելֆոյի հայրը, այծի մի-րուքի պես մի մատ մաղ կախվել եր նրա դեմքից, աչքերը մախաթե ծակերի նման նեղ էյին: Յրտից ու ողուց կարմրած չեչոտ քիթ ուներ նա: Հովոն իր մանկության որից դոմի ցախավելի հետ անբաժան ընկեր եր յեղել ուրիշի դռներին, նրա հետ հավասար մաքրել եր դոմն ու բակը, իսկ հետո ցախավելը դռան յիտեն եր ցցվել, ինքը պառկել եր մսուրքում՝ յերազել եր կին, յերեխա ու շատ փող ունենալ:

Արեթն ել ծնված որից սիրում եր նայել մոր ճակատին շարված վոսկիներին չողչողուն, հետո յերբ արխալուղ հագավ, ուզեցավ գրադանում ունենալ նրանցից շատ:

Յերբ հայրը մեռավ, Արեթին ասողերի թվի պես վոչխարներ թողեց անհաշիվ: Ու գիշերները քնելու պառկելիս Արեթը մտածում եր վոչխարների ու գյուղի սիրուն աղջիկների մասին:

Մյուս առավոտ հերարձակ արևը նորից յելավ, արտերի վրա փայլեց հաշտ ու վոսկի մաղեց:

Հովոն Ելֆոյի ձեռքից բռնած տարավ նրան, իսկ մայրը չեմքին կանգնած, գոգնոցի քղանցքն աչքերին արցունք թափեց թաքուն: Ելֆոն հագել եր մոր գուլնավոր, թիթեղյա սնդուկում պահած ծիրանի շորերը խառ:

— Ապի՛, ո՞ւր ենք եթում:

— Արի, բալա ջան, արի՛:

Հովոն Ելֆոյին տարավ Արեթենց տուն:

Յերբ դուռը բացին և ներս մտան, Արեթը բեղերն ու չուխի ոճիքն ուղղեց:

Հովոն ու Ելֆոն նստեցին թախտի չեչոտ տախտակի ծեղին: Ելֆոն կպել եր հոր կողին. «Ինչո՞ւ աչքերի ծերով եզպես աչեց», — մտածում եր նա:

Արեթը սնդուկից ողու շիշը հանեց ու ելի խմեցին:

— Արեթ ջան, ել ի՞նչ ասեմ. լավ թե վատ, սրախ ուղածն ա, քեղ եմ պահ տալիս, սրանից յեղնա ինչ կուզես արա:

— Թախիբ ասած բանը հմի շատ քչերն ունեն, համա յես իմ թախիբ ու նամուսի տերն եմ, առել եմ՝ պիտի պահեմ:

Ելֆոն չեղ լսում ասու ասած խոսքերը:

Դուրսն աշնան արեն եր պայծառ. Ելֆոն ուղում եր խաղալ արևի տակ ու քաշում եր հոր մաշված չուխի ծեղից:

— Ապե՛, դե յեւ եթանք:

— Համբերի, բալա՛:

Ելֆոն աչքերը թափել եր գետնին, կարծես փա-

խելով Արեթի բեղերից, ու նայում եր կարգեալ խոս-
նացած նախշերին: Մնդիկի նման աշխույժ Ելֆոն թըմ-
րել եր յերկար նայելուց: Նրա դուռնը ծախրացել եր
ու ծնտուր հենվել կրծքին:

Նրանք խոսում եյին ու մեկ-մեկ ել շրթերը կըծ-
կում ողուց:

Յերբ Հովոն յեւով թախտի ծերից, Ելֆոն սթախ-
վեց, աչքերը բացեց, վոտքի կանգնելով:

— Բալա՛, հմի դու պիտի ըստեղ կենաս. ես տանը
նամուսով հարս կըլես, հորդ պատիվը խայտառակ չա-
նես ու են պիտեներին ել վերջ կտաս: Հաշվի թե մեր
տանն ես ու մարդ թող չիմանա:

Ելֆոյի աչքերից կայծակներ դուրս յեկան, վոնց
վոր մեկն ամուր ապտակեր, հետո հոր չուխից կախ
ընկավ, լացեց:

— Սիրտդ մի չուռ տա՛, բալա՛ յես ելի թե՛գ-թե՛ղ
կդամ: Մեր կովի կաթից քեզ ել փայ կբերենք:

Արեթը նայում եր Ելֆոյին, մասներով չուխի
ծերը խաղացնելով:

Հովոն յերեսը շուտ տվեց դեպի դուռը. Ելֆոն
կախվել եր չուխից, բայց յերկու ձեռք պոկեցին նրան
հոր փեշից:

Մահու պես ծանր փախվեց դուռն, ու նրա ար-
ցունքոտ աչքերը վերջին վերջին անգամ տեսան դի-
մացի խոտի դեղին թափված աչնան արևի շողերը դու-
նատ:

Ու մի ճերմակ աղաւթի թուղձ՝ կարմիր կտուցի
մի դեղին հասկ անցրած:

Ելֆոն լացեց, ջինջ աչքերի անկյուններից դարձա-
հասկների պես արցունքներ թափեց բերանի ծալքե-
րին:

Արեթը ճնշում եր, դողում եյին չրթերը նրա,
հշում եր Ելֆոն պատին կպած: Արեթին թվում եր—աշ-
խարհը վոր կա՛ եղ իր տունն է, կյանքը՝ վոսկիները
դեղին ու Ելֆոն:

Տունը որորվում եր Ելֆոյի աչքերում, վոնց վոր
Յրհորի հասակը քար դուրեն ու շրերի կոհակներն ո-
ղակ-ողակ որորվելով դարնվեն մուլթ պատերին:

Սրճիթի դուռը թափեցին:

Արեթը հեռացավ Ելֆոյից, թքոտեց հատակին,
մատեցավ դռանը:

— Արեթ ամի՛, ձեր կովերը մտել են կոմունի արտն
ու ցորենը խարաբ արել, քեզ վոտք կանչում են,— դը-
սան ճեղքից ներս սողալով հեխհն ասաց պիտներ թա-
թիկը:

Հետո նրա աչքերը սառեցին անշարժ, Ելֆոյին
տեսնելով պատին կպած...

Ելֆոն լալով նորից վաղեց դեպի դուռը, Արեթն
ելի հեռացրեց: Արեթի աչքերում ա՛հ կար. Թաթիկին
դուրս յեկնելու նշան արեց նա:

Արեթը դուռը կողպեցով փակելիս չնշաց.

— Քեզ ըսենց կպահեմ, բախի՛նք ել՝ ջիբումս:

Հետո նա Թաթիկին խոստացավ.

— Յես քեզ համար չարուհիներ կառնեմ. լա՛վ.
մարդ թող չիմանա:

Արեթը կանգնեց դռանը, մինչև վոր Թաթիկը
մատմալոր, դարձադած հեռացավ, հետո ինքն ել դը-
նաց:

Նրանք թալանում էյին հակառակ ուղղությամբ դառա-
յի նույն նեղլիկ ցուչայով: սակայն յերկուսն ել մաս-
ձում էյին Ելֆոյի մասին:

Թաթիկը գնում էր, մեկ էլ մտածում. «Ա՛խր Ել-
ֆոն ինչո՞ւ յեր լալիս Արեթենց տանը»: Նա հիշեց իրա-
րոջը, փոքրիկ Սոնային, վարին պսակի չորեր հաղ-
ցրած տարան հարևան գյուղը և էլ յետ չբերին: Նրա
աչքերին պատկերացավ գյուղից հեռու սառը հողա-
թումբն իր փոքրիկ զրոջ: Նրան թվաց, թե նրա կող-
քին մեկն էլ ավելացավ—Ելֆոյինը:

Թաթիկը գնաց հավաքեց ընկերներին իրա:

Պիոններական ակումբում մանկական փոքրիկ դը-
լուխները չըջադատեցին Թաթիկին ու նա դայրույթով
վողեվորված Արեթենց տան տեսածը պատմում էր
նրանց: Հետո մի քանիսը բռունցքներն ամուր սղմած
ողում ճոճեցին. պիոններական կամքն էր բռունցքի
պես ամուր կծկվել: Գյուղի տափակ կտուրների տա-
կից յելած վերջին ուժն այդ բռունցքի նման կանգնել
էր հարվածի վոսոխի դիմաց:

— Ելֆոն մեր ընկերն է, սղե՛րք, նա գո՛հ է գնում
հնին, էլ ի՞նչ պիոններ ենք, վոր չողենք նրան,—խո-
սեց վտխա Պետիկը, հետո լուրդ Արչակը: Իսկ կտուր-
ների վրա յերկու պիոններ քամու բերանն ընկածի պե-
վալում էյին կին-բաժին: Յերբ նրանք վազում էյին,
աթարի բուրգերի յետևից դուրս յելավ պառավ մի կին
ու թրքոտ ձեռքով կանչեց յետեվներից.

— Ա՛յ, հողս ձեք գլխին, հերիք խաղ անեք, կտու-
րը փուլ եկավ:

Արեթը վերադառնում էր տուն, հայհոյում էր ինչ
վոր մեկին: Նրա վարի չըթունքը մանդաղի պես դո-
ղում էր խոտի նման ծլած բեղերի տակ:

Տղերքն ու կին-բաժնից Ելֆոյին տանելու յեկան:
Յեկան խոսքերով վոնց վոր գերանդի, խոսքերով ու
կամքով հոր:

Պալիսը կտուրն էր յելել թամաշի:

— Ա, դե՛ ամոթ ա եղ թավուր կասկածանքի, յե-
ս հասակի մարդ եմ, եղ էլ մի մատ երեխա... Խեղճն
իրա կամքով ա եկել, հալա մի ուլ փեշքեշ տվի. բա-
ձեր ասելն ի՞նչ ա, բարեկամիս տուն չթողա՞մ:

— Սո՛ւտ ա... նա ինձ... հուղմունքից լալիս էր
Ելֆոն:

— Ձե՛, խարտա ելավ ես աշխարհը, ընչե՛ր չեն
մողոնում,—ասում էր Արեթը, վոնց վոր միամիտ ու
աչքի տակով խեթ-խեթ նայում Թաթիկին, դայրույ-
թից անամները կրծոտելով:

Եղ հարցը ծեծվեց գյուղում ու կենտրոն հասավ:
Հետո թե ո՞ւր տարան Արեթին, գյուղում շատ խո-
սողներ յեղան եղ մասին:

Հովոն են որից հետո Ելֆոյի հետ խոսելիս վոնց
վոր ամաչելիս լիներ ու խնամում էր առվակի ավին
բուսած նշենուն: Նա ուղում էր, վոր իր աղջիկն էլ
կանոնց ժողով վարել խմանա:

Գարուններ յեկան շատ: Առվակի ավի նշենին ծա-
ղիկներ տվեց: Ելֆոն նշենու նման հասակ քաչեց ու
հետո իրենց գյուղում կոմսոմոլ անցավ: Ու էլի լուսի-

նր սպիտակ սինու նման յեղնում եր բլրների ու արտե-
րի ուտերից: Քամին սուրում եր դաշտերում, չվչվա-
ցնում խոտերն ու ուտուլ յերգ եյին փափսում բարդինե-
րը, ուռինները լուսնի լուսի ստվերներով թեքվում ե-
յին քչքչան ջրերի վրա ու լավում հեռվում ճոճացող
ու մեռնող ճպուռի ճռինչը խուլ: Լուսինը հեռանում
եր բարդիների կատարներից:

Արտերում սրորվում եյին, ծփծփում դարու հա-
փերը՝ հարսների պես հզի:

1929. Գարուն:

ԳՈՒՆԱՎՈՐ ՄԵՋԻԴԻ ԹԱՂԸ

Նրանց սուները գունավոր մեջիդի կողքին եր կպած և
նման եր հարևան մյուս բոլոր տներին: Իսկ չուրջն ա-
մեն ինչ գորշ եր՝ քանդված ու հին: Փողոցներ ծուռ,
խճճված իրար, բարձրանում եյին դիք, հետո իջնում:
Փողոցներ ել կային նեղ, ուր մայթերին պատից-պատ
կպած քանդոտված սանդուխտներն եյին փոխարինում:
Դիմացից յեկողին ճամբա տալու համար անցնողը մեջ-
քը պիտի պատին սեղմեր: Յերկհարկանի խարխուլ տը-
ներ կային կապույտ ու դեղին փտած պատշգամբնե-
րով, վորոնք հեռվից նայողին թվում եյին ողբի մեջ
կտկտում: Տներն պատերը մոխրի դույն ունեյին, վո-
րոնց արանքից կարմիր աղյուսներ եյին դուրս թափ-
վել: Գալարվող փողոցներում մեկ-մեկ յերեվում եյին
չաղբաներով կանայք, պատերի ստվերների տակ լի-
զունները դուրս պառկած՝ չոզից հեացող մի քանի շներ:
Արեւի չողերը փոս փողոցների շենքերի վզից չեյին
թափվում նեղ մայթերին:

Քաղաքի այգ փողրիկ ծայրամասը խաղաղ եր ամա-
ռային նարնջադույն անդորր իրիկվա նման և ամեն ինչ
գորշ ու առորյա:

Գունավոր մեջիդի մոտ գտնվող տան մեջ եր ծնվել
Միրզան, հետո մեծացել, հասակ եր քաշել բակի թթե-
նու պես: Դալլաքի բարակ ածելին յերբորդ տարին եր

Թրաշում նրա շատամ դեմքին ծլած նոսր աղվամաղը : Այն տան մեջ եր մեծացել զեղին միրուքով, սեխի նրման գլխով ու կեռ թի լոբիաձև խորչերի արանքից կախված բարակ ու յերկար բեղերով հայրը—Աբասը : Միրզայի մայրը, Նազըմ հանըմը, դեռ տարիներ առաջ եր յեկել այդ տունը, վորպես հնազանդ հարս պարսկական հաղբայի մեջ փաթաթված :

Միանման խաղաղ տարիներ եյին անցել իրար յետեից : Նրա կլոր ու գեղեցիկ դեմքը թառամել էր, ամեն տարի մի նոր կնճիռ նվեր ստանալով : Նա իր մագերին վոսկեմուշէ հինա յեր դնում : Պապական այն հընամյա տանը, վորտեղ սերունդներ եյին փոխարինել միմյանց ու ապրել հայրերի ավանդով, Միրզայի ամուսնությունից հետո՝ առաջին անգամ խռովություն տիրեց :

Գեղեցիկ էր Նաստիրլան : Նրա ծիծեռնակաթել բարակ հոնքերի տակ նստել եյին քաղցր սև թղի պես աչքերի կլոր բիբերը, արտեանունքների յերկար մազերը նման եյին գարնան արեգակի առաջին ճառագայթներին : Զույգ թրերի պես չրթեր ուներ, սուր ու բարակ : Կարճ կտրած մազերի խոպոպիկները ծոծրակից բաժանվելով կոր գծով վերջանում եյին նրա ափանջների ըլթակների մոտ : Նաստիրլան Միրզայի նման КИМ ուներ կըպցըրած ձախ կրծքին, հենց սրտի վրա :

Հնամյա տան կարիքն էր, վոր Աբասին նետել էր «համամ» քիսա քսելու, վաղ առավոտից մինչև ուշ յերեկո, մինչ թավազուլն դուրընու միջից կախված ելեկտրական լամպը թարթում էր իր լուսաչափը : Միրզան «գաբախանում» մեջքն աղեղած դունավոր կաշիք էր սարքում : Այն դադգյահի առջևից էր, վոր կյանքը նրան նետել էր ուրիշ միջավայր :

Յերեկոները, յերբ քաղաքի այդ փոքրիկ ծայրամասին փոքրիկ, բայց գլխավոր փողոցում այնքան լույսեր կլաուկէյին, Աբասը կերթար այն «չայխանեն», վորի թեքված ու ծխից սեփացած ցուցանալի վրա դըրված էր. «Շիրին չայ, քյաբար—տակն էլ մեծ—մեծ տոտերով—իրան» : Ներսում, դռան հենց յետևը, յերկու գեղին ինքնայեռ, ճերմակ գոգնոց կապած մի մարդ, վորը նման էր թեյի դդալին : Յերկար սեղաններ, անվերջ հաճախորդներ, «չիրին չա՛յ», բաթակներ, նարդու չիկ—չիկոց, պատին նախշուն մի խալիչա ու ելի նկարներ ծուռ, փոշով ծածկված, իսկ այդ բոլորի վրա ծուխ ու խանձահոտ :

Աբասը յերկար սեղաններին քսվելով կանցներ խորքի մի դռնից ներս, վորտեղից դուրս էր գալիս վշտացող Գռի վրա կախված պատգամբը «չիրին չայ» խմելու : Մուգ թեյով լի ափսեն չրթերին մոտեցնելիս բեղերի ծայրերը փովում եյին թեյի մեջ : Աբասի թի վրա ու աչքերի մոտ, ճաղատի դլխի նման անհավատար անել եյին մաղերը, վորոնց առկ միշտ լճացած եյին քրտնքի կաթիլները : Ընտանիքի խռովությունը նրա գեղին միբուքին ճերմակ փոշի յեր ցանում :

«Չայխանում» մի գաղտնի անցք կար, կոտրաված սանդուխքներով վերնահարկն էր տանում : Վերնահարկում մի փոքրիկ սենյակ կար մրոտ պատերով ու մի քանի հին թախտեր, մի ճրագ ձեթի՝ փշրված ապակիով : Այդ անցքի մասին «չայխանի» տերը ղիտեր, Աբասը, մեկ էլ մի քանի պարսիկ : Ու հաճախ Աբասը, վշտերը մոռանալու համար, կոտրոված սանդուխքներով վերնահարկը կեններ թաքուն : «Չայխանի» մի անկյունում կծկված այն դունատ մարդը կնկատեր աչքի անկյունով, հետո դեմքի մկանները խաղացնելով կհաս-

կացներ, թաղբէյր ձեռքին, գոգնոցափոր մարդուն.
«Աբասն ուրիշում ե ուզում»: Ու մտքում կմտածեր, «ե՛ր,
աշխարհը դաւրացաւ, տղեն ուրանում ե հորը»:

Յերբ Աբասն ամեն որ «չիրին չայ» խմելու կերթար,
Միրզան ու Նաստիլլան յերխտակումբում եյին լինում,
խսկ Նազըմ հանըմը հին տան պատերի մեջ նստած իր
վերջին որերն եր կծկում, պառաւ կառովի պէս մոռա-
լով:

Մի որ Աբասը յերկար պատշգամբի անկյունում նստ-
ած «չիրին չայ» եր խմում, ու Քոնի մարմանդ հովը
չփում եր նրա քրտնաթոր ճակատը, իսկ վարը, պատը-
գամբի հենց տակը, նեղ ու յերկար նստակից կանաչ
ուռկան եյին գցում ջուրը: Յերկու պարսիկ յեկան և
նստեցին Աբասի հարեման սեղանի առջև: Նրանք ծա-
նոթ եյին Աբասին, գուցե և բարեկամ, բայց ալամ չը-
տային, չնկատեցին, վորովհետեւ արդեն թանձր մթնշաղ
եր իջել: Նրանցից մեկն իր կեռ մորձն ուսից վար դնե-
լուց հետո, հողոտ ձեռքով չոր՝ ճակատի քրտինքը սրբ-
բեց ընկերոջը դառնալով:

—Ե՛ր, Իբադ, մարդիկ վաղուց են պղծվել, կորց-
րել են նամուս ու աղաթ, աչիք չունեն և վայ նրան, ով
մեզնից հետո պիտի ապրի: Մեռնելը կյանք ե:

—Տալա՛կ, — ծոր տվեց մյուսը, ուռած փորով բա-
ժակի մուգ թեյը խմելով. — քիսաչի Աբասի ոջախն ել
պղծվեց, տղեն գլխուր ե, հարսը՝ լիբբ, յերեսը բաց,
քաշալ գլխով խալխի մեջ ե գնում: Մի ձեռքով դեմքի
կես մասը ծածկելուց հետո, ուն ընկերոջը թեքեց. —
Ասում են, թե ուրիշի հետ ե ապրում. խե՛ղձ, խե՛ղձ
Աբաս:

—Ե՛ր, ջանձ, Աբասը նամուսը կորցրել ե:

Աբասն ահանջները սրած լսում եր: Նա գեռ չստ-
րան կլսեր, յեթե իրեն չգղար ձկնորսի ուռկանում թր-
պրտացող ձկան նման: Նա ձեռքը կծկեց, ամուր խփեց
սեղանին. դատարկ բաժակը գլորվեց ու ընկավ հատա-
կին, փշո՛ւր-փշո՛ւր դատավ: Աբասի սիրտն ել կտորը-
վեց բաժակի նման: Նա յերկար սեղաններին քայլելով
դուրս գնաց շուրթերը կրծոտելով. «Ո՛ջախը չայխանի
մարդկանց խորաթա՞ դատավ... նամուսը կորցրե՞լ ես...
չե՛, հերիք ե՛... յես չեմ թողնի՛, յես մարդ եմ, դըլ-
խիս ֆես ունեմ»: Չայխանեն խառնվեց իրար, ու անծա-
նոթ մարդիկ զարմացան. մի բոպե բոլոր չարժուները
կանդ առան և բոլորի հայացքները չըջվեցին գլալի նա:

—Հարսին ելի առանց չաղբաչի տեսալ, — խոսեցին
«չայխանի» մարդիկ: Իբադն ու իր ընկերն ամսթով ի-
բար նայեցին: Քիչ հետո կտորված սանդուխքի մոտ
նստող գունատ մարդը, վորն Աբասին ուրիշում եր տալիս
թաքուն, «չայխանի» անկյունում հավաքված մարդ-
կանց նրա վիշտն եր պատմում, միբուրը չփելով ու
ձեռքով ողի մեջ կիսաչրջան քաշելով: Հավաքված բոլոր
մարդկանց գլուխներն որորվեցին ու մի միմեք մեկից
շնցալ մյուսին:

—Ե՛հ, ի՞նչ պիտի անի, աշխարհքը հիմի եղպես ե:

Աբասը փողոցում վոնց վոր դինովյա՞ծ, կայում եր
մարդկանց ու որորվելով գնում առն: Նա տուն հա-
նելուն պէս հալաքեց Միրզայի ու Նաստիլլայի իրերն ու
բակը թափեց:

—Ելի սկսեցին, — մտածեց բակում ըլացք անող հա-
րան կինը:

—Նրանք իմ տանն արժանի չեն. յես նամուս ունեմ,
թող «չայխանի» մարդիկ չխոսեն, հերիք ե:

—Աբա՛ս, աչիք ե՛, — առում եր Նազըմ հանըմը:

—Մուս, եղ քո գործը չե՛, յետ չեմ ուզում նրանց հետ ապրել:

Թ՛վում եր, սիրտը բարձրացել եր մինչև կոկորդը, ձայնը խզում եր:

— Աբա՛ս, ի սեր ալլահի, ջահել են, կուղղվեն, մոլլեն ու մեջիդը կողեն:

— Կուղղվե՞ն:—Աբասը ձայնը մեղմացրեց:

— Ես մի անդամն ել բաշխի, ել չի ըլի, հալատա:

Քիչ հետո Միքդան ու Նասուրլլան յեկան, յերր Ֆրասն ու Նազըմ հանձմը դեռ վիճում էին իրար հետ:

— Կորե՛ք դուրս իմ անից, դուք իմ նամուսը ծախել եք խալխին:

— Բաբա՛, մի գոռա, ես մի չարաթ ել կապրեմ, հետո ինքս կերթամ, նոր տուն են շինում:

— Ես մի անդամն ել բաշխի, ել չի ըլի, հալատա: դաթը չուրանա:

— Բաբա՛, քո պատերն աղաթից սափահի վոչին: չեն թողել:

Նասուրլլան պատին կայցնում եր Լենինի մեծ նկարն ու Նազըմ հանձմը հուլմունքից գլուխն եր ճոճում ուսերի վրա: «Ո՞վ ե այդ մարդը» մտածում եր նա: Թ՛վաց, թե «այդ մարդը կլինի տունը քանդողը»: Յեվ նա վորոշեց. «քնելուց առաջ «չար» մարդու նկարը կրակը դցի, վոր տան կառուրից նրա ծուխը բարձրանա ու կորչի գիշերվա խավարի մեջ:

— Քանի յես ապրում չեմ ես տանը, թող ձեռնից մեկը չմոտենա ես նկարին:

— Տունն իմն ե,— մոտայլված ասաց Աբասը:

— Նկարն՝ իմը:

— Կիջեցնեմ:

— Զեռքդ պատիցը կմխեմ:

Յեվ այդպիսի՝ ամեն գիշեր խռովում էին ու կռվում պապական աջն տան անդամները:

Գիշերները, յերբ մայթերը դատարկվում էին ու լուսնի յեղջյուրը նեղ փողոցների ժապավենանման լողուր յերկնակամարից ընկնում եր քանդված բերդի պաթիսպների յետև, այն անցած դարերում շինված բարձր պատերն իրենց ստվերներն էին տարածում ցածում թափված տների վրա: Այն անհիշելի ժամանակվանից շինված կիսավեր տներում, ուր մարդիկ ապրել ու դվարճացել էին իրենց նախորդների նման, վաղուց արդեն փոխվել եր հին կյանքը և մտել եր հուշըն այս մեր նոր կենցաղի: Յեվ կյանքն ամեն վայրկյան դործում եր, բարձրանում ու պայքարում աջն դորչագույն կղմինկաուրների տակ:

Մյուս ուրը նեղ փողոցներով չադրայի մեջ փաթթված մի կին եր դնում: Նազըմ հանձմն եր: Նա դնում եր իր խռոված ընտանիքի «սրբությունը» բերելու: Գորշ փողոցների միանման շենքերի առջևից անցնելով, հասավ կիսաքանդ փոքրիկ մի դարբասի, ապա կռանալով ներս մտավ ու մինչև վտարների հոգնելը նա իջնում եր քարե քանդրաթված սանդուխդներով կիսամուկ, տուփի նման փոս հայաթը, վորտեղ դադջահոտն եր նստել՝ կամարակաղ պատի տակ գիլված ազդի կույտի պես: Նազըմ հանձմը քայլերն ուղղեց մուկ հայաթի մի անկյունն ու գլուխը կրծքին խոնարհելուց հետո նեղ դռնից ներս մտավ:

Խորհրդավոր այն սենյակի սե պատերի անկյուններից մեկում, հատակի փոքրիկ քառակուսի խալիչի վրա, ծաղապատիկ նստած եր խունացած լեն թիկնոցով մի մոլլա: Գլխին փաթթված ճերմակ կտորի տակից

կախուկ էր նրա դեղնավուն միրուքը: Նայելիս թվում էր, խիտ հոնքերի տակ, մեջիդի մութ խորշերի նման աչքերի մեջ նստել էր խորհրդավոր ինչ վոր հանելուկ: Նա իր առջևի ժապավենանման թղթերի վրա՝ ծիածունի բոլոր գույներով նշաններ եր գրում:

Սենյակի հատակի տակը վաշտավուն էին Գոռի ալիքները. թվում էր, նա մի օր պիտի վարարեր և իր ուռնացող ալիքների հետ պիտի քշեր ու տաներ խորհրդավոր սենյակը՝ դորչագույն միրուքավորի հետ միասին, փոքի մասին դեռ ահով էին խոսում քաղաքի այդ ծայրամասի խաբիսուլ տների բնակիչները:

Նազըմ հանրմն իր ոջախի համար սրբություն եր հայցում մուլից:

— Ոխտն օր, ոխտը դիշերվա մեջ գիր կապեմ, վոր թուրն ել չկորի: Ալլահի ու փեղամբարի աջը դորեղ ե: Յերսզ տեսա, ասում ե.—խալիսը մոռացել ե մեջիդ ու դուռան, նամալ չի անում: Յես ել նոր պրծա նամաղա: Ղուռանի կողքին գրված ե.—ալլահը բարկացել ե սառախի:

Մուլեն յերեք կանգունաբոյ չիրուխը փստացրեց, իսկ նրա կրծքին փռված միրուքի մաղերի ծայրերին անդամ նստել էր՝ պահանջ: Նա գլուխը կախած, չիտում եր մաղերի ծայրերը:

Յերբ մուլեն չփում եր միրուքը, ամեն մի այցելու խմանում եր, վոր պարտք ունի վճարելու:

Նազըմ հանրմն յեա տարավ իր չադրայի քղանցքի ծայրը, դողացող ձեռներով հանեց ծաղկավոր մի թաշկինակ, քանդեց ծայրերի հանդույցը և դեղին վռակահնչյուն պարսկական մի դրամ դրեց մուլի աջը:

— Թող դիրը դորեղ լինի. խոստովանվեմ պիտի ալլահին, վոր եմ ել չունեմ:

Յերբ Նազըմ հանրմն դուռն իր յետևից ծածկելով դուրս յեկավ, խորհրդավոր սենյակի դեղին միրուքավորն ինքնադուռ ժպտաց, վռակահնչյուն դրամը մատնեց մեջ խաղացնելով:

Նազըմ հանրմն սանդուխդներից բարձրանալիս մրտածում եր «գրերի» գորության մասին: Իր միակ դրամը, վոր տարիներ շարունակ խնամել ու այնպես խորհեւր պահել նեղ օրվա համար, Աբասից թաքուն նա ալից մուլին, վոր տան խոտվությանը վերջ լինի:

Նեղ փողոցներից մեկում Նազըմ հանրմն պատահեց Նաստիլլային, սիրտն ալիքի կծկվեց, աչքերից շաղրան հեռացրեց ու գլուխն օրորելով նայեց Նաստիլլայի յետևից, իսկ նա գնում եր ահումբ, անաստվածների խմբակի պարապմունքին:

Սովորական մի իրեկուն եր: Տանը վու վոք չկար բացի Նազըմ հանրմնից: Նրան թվում եր, այդ յերեկո ինքը վերջ ե դնելու իրենց տան խոտվությանը: Նա դուռնությամբ բռնել եր մուլի «գրերը» և մեղրամոմի վրա սմբացրած՝ Միրզայի ու Նաստիլլայի մաղերից մի մի փունջ: Նա անհանգիստ եր, կարծես լսում եր մեկի փոխաձայնը: Նա իրենց տան դուռն չեմքի վրա կանդնեց, շուրջը գննեց. «Այնպես արա, վոր մարդ չտեսնի» — ասել եր մուլեն: Նա կռացավ, չեմքի հողը մատներով փորեց ու «գրերը» թաղեց դուռն տակը: Յերբ նա իր ձեռքը դրեց մեջքին ու աղեղած վողնաշարն ուղղեց... ապշանք... նրան թվաց, թե դիմացի քանդված պատի վրա նստած եր այլանդակ մի հրեշ, փորի ահանջները մեծանում ու փոքրանում էլին, բերնից ու աչքերից կայծ և բոց եր դուրս գալիս ծխի հետ խառնված:

— Սառանա՛, — ճչաց նա ուժասպառ ու աչքերն ալիքի լայն բաց արած բնկավ դեպին:

Քանդված տների խորշերից մարդիկ դուրս թափվեցին, Նազըմ հանրմին ողնության յեկան, իսկ նա մատը տնկած դեպի այն քանդված պարիսպը՝ կրկնում եր վախեցած։

— Սատանա՛, սատանա՛...

Ի՞նչո՞ր մարդկանց դեմքերի վրա նստել եր դարձանքի շեշտը, և բոլորը յերեսները յետ շրջեցին։ Ի՞նչ։ Քանդված պատի վրա մոխրագույն կատուն մեջքն եր տաքացնում իրիկնային արևի ջերմ ճառագայթների տակ։

Նազըմ հանրմը հիվանդացավ։

Ամեն ոք նա նիհարում ու դեղնում եր բարակ մոմի պես։

Նա իր մահը մոտ եր գտնում, թվում եր, դռան յեռեն ե կանգնած թե՛ իր մահը և թե իր խռոված ու ջախի հաշտությունն ու մի ուր դուռը կրկին վրա բախալով ներս կմտնի։

Յուրա քամին հոնդում, դարնվում եր քանդված պատերին ու փողոցներից մաքրելով քլում տանում ամեն ինչ, տերեաթափ ծառերի կատարները ճոճելով։

Աչուն եր։

Ամեն ոք Միրզան ու Նաստիրլան դնում եյին ափսոսք, իսկ Աբասը՝ «չայխանա»։

Յևրխտ-ափումբը դռնափոր տների ու խանութների դիմափոր ու լուսաշատ փողոցում եր գտնվում։ Մյուս բոլոր կիսաքանդ տներից տարբերվում եր նա իր անսովոր տեսքով։ Մի կայծ եր կարծես, փոր ընկել եր դռնափոր մեջիդի կողքին, կեսպափոր դիմարկներով մարդկանց մտքերը հրդեհելու։ Ափումբը մի մեծ դուռ ուներ, ու մարմարե լին սանդուխդները վերնահարկն եյին յերնում։ Սենյակներ կային անթիվ ու մի մեծ դահլիճ ե-

լեկտրական լուսով փողոցված։ Պատերին՝ նկարներ տնթիվ և թերթ։ Սենյակներում մաքուր՝ ամեն ուր ժողով կար, պարապմունք, իսկ շաբաթ կամ կիրակի սրերը՝ դահլիճում ներկայացում։

Մաքուր սենյակներից մեկի դռան վրա դրված եր՝ «Անաստվածների խմբակ»։ Դուռը բացվեց, Նաստիրլան դուրս յելավ Փաղեյտայի հետ. քիչ հետո՝ ուրիշ մի խումբ ել։

Նաստիրլան ու Փաղեյտան մտան դիմացի սենյակը, փորտեղ յերկար սեղանների առջև թերթեր ու գրքեր եյին կարդում։ Կողքի սենյակը մի բարակ պատով եր բաժանվում. ափումբի խաղասենյակն եր այն։ Ավելի հեռու մի սենյակ կար, փորտեղ նվազում եյին ու յերդում։ Ու ելի սենյակներ անթիվ, մեկում բջիջի կամ բյուրոյի ժողով, մյուսում գրամիմազիկի փորձ, յերբորդում պատի թերթն եյին խմբագրում։

Այլխատանք ու գործ բազմադան և վո՞ր մեկը թվեմ։ Ափումբը գիշերով փեթակի յեր նմանվում։ Ափումբի վարիչը բարակ բեղերով ընկերական մի տղա յեր։

Մի ուր Նաստիրլան ասաց.

— Փաղեյտա՛, դալիս ե՞ս ինձ հետ։

— Ո՞ւր։

— Տուն։

— Ինչո՞ւ։ Ձլինի՞ թե առանց Միրզայի չես կարող։

— Նազըմ անան հիվանդ ե։

— Բժիշկ կանչե՞լ եք սկի։

— Դեռ չե՛, բարան շարունակ կռվում ե Միրզայի հետ։

— Ինչո՞ւ։

— Ասում ե կնիկդ առ, գնա։

— Իսկ Միրզան ուղո՞ւմ ե։

— Սենյակ չկա՛ :

— Նառտիլյա, վաղը շուտ կգաս, վոր վերջին դասը սողորենք :

— Վո՞րն է վերջինը :

— «Կրօնը...»

— Հա՛, դիտեմ :

Նառտիլյան փողոցով դնում էր գետի տուն :

Քաղաքի աջ ծալրաժառի խորխուռ տների նոր ումն էր սամբարվում յերիտ-աղումբում :

Միրզան տանը նստած նյութեր էր հալածում . բջի-
ջում պետք է խոտեր նոր կենցաղի մասին :

Նազըմ հանրմը հիմադ՝ հոգու հետ կռիվ էր տա-
լիս :

Սենյակում մերթ մոր տնոցը, մերթ Միրզայի
զրչի ճռնոցն էր լավում :

— Միրզա՛, մեռնում եմ՝, սրհնանքս քեզ ասեմ :

— Հը՞ :

Մեռնում եմ, դնա մոլլային կանչի, թող հոգուս
համար նամազ ասի :

Միրզան չէր ուզում գնալ, ջղախուլթյունից ձեռքի
թաղթը ճմրթում էր : Նա մտքում մտածում էր . «Բջի-
ջում կնախատեն, վոր իմանան, կատեն . — ել ի՞նչ կոմյե-
րիտական է . գիշերով գնացել մոլլի դուռն է թակել» :
Մտքերը ծանր մուրճերի պես՝ Միրզայի գանդի պատե-
րը թակեցին : Նա տատանվեց . գնա՞լ, թե չէ : Վայր-
կա՞նք ծանր էր, կարծես ուզում էր, վոր մեկն իրեն
ողնուխյան դա : «Դուանը կկանգնեմ մի քիչ . կատեմ՝
գնացի», մտածեց Միրզան : Յերբ դուռս յիլավ, չկա-
րողացավ գուանը կանգնել : «Ե՛, գնամ, գիշեր է, ո՞վ
պիտի անոնի, մե՛րս է, մեռնում է, թող հանդիստ մեռ-

նի : Յեռ խո չե՞մ փոխվի, ելի կոմյերիտական եմ : Բայց
դուցե մոլլան ողնի : Յեռ վոր մնամ, հոգին խո յեռ
չե՞մ բերի» :

Միրզան գունավոր մեջիդն էր դնում :

Սենյակը քարացել էր . միայն Նազըմ հանրմն էր
անքում վիչացած ժամացույցի պես : Փողոցում է քա-
կում աշնան քամին էր պարում, դուռ ու լուսամուտ
ձեծեղով :

— Աբասը գնացել է վաղուց մոլլին կանչելու . Միր-
զան էլ յետևից գնաց : Ինչի՞ ուշացան :

Քամին պատահանը բացեց ու չրջեց սենյակում :
Լամպն ընկավ սեղանին . սենյակի լույսը խամրեց : Այր-
վում էին սիրոցի ծալրն ու սեղանը :

Նազըմ հանրմը շարժում էր ձեռները, կարծես թե
հողեարքի մեջ լիներ : Ուղեց բարձրանալ, բայց շարժ-
վել անգամ չկարողացավ :

— Ո՞վ կա եղտեղ, ալլովեց...

Սենյակը ծխով էր լցվում :

Նեղ փողոցով քայլում էր Նառտիլյան :

Դիմացի անկյունից ծովեց մեկը :

— Ինչքան Միրզային նման է, — մտածեց Նառտիլ-
յան :

— Միրզա՞ :

— Հը՞ :

— Դո՞ւն ես :

— Հա՛, մի վախենա, Նառտիլյա :

— Ձեմ վախում : Նո՞ր ո՞ր :

Տիրեց լուսթյուն :

— Բաբան էլի՞ կռվեց :

— Չէ՛ :

— Հապա ինչո՞ւ յետ թիվել:

— Անան մեռնում ե. առում ե՝ դեռ մոլորեալ կանչի:

— Մոլորեալ: Դու յետ դնում ես: Ձե՛, դու տուն դնա, յետ կերթամ, թե կուղես, դու յետ արի:

— Ձե՛, անան մենակ ե:

Սենյակը ծխով եր լցվում: Բոցը սեղանից իջել եր հատակին: Նազըմ հանրմը խեղդվում եր ծխի մեջ, յերբ Միրզան դուռը բացեց:

Բակի սանդուխտները վրա վրա մտնաձայն լսվեց: Նաստիլլան ու ակնոցավոր մի մարդ ներս մտան սենյակ:

Միրզայի համար, վորը տուն վերադառնալիս մտածում եր. «եղ վո՞նց, Նաստիլլան մոլորեալ կանչելո՞ւ դնաց», ամեն ինչ պարզվեց:

Ակնոցավոր մարդը մոտեցավ Նազըմ հանրմին, նույնց նրան ու գլուխը շարժեց: Նազըմ հանրմը դարձապես նայում եր ակնոցավոր մարդուն: Յերբ ակնոցավորը գլխաւորը ծածկեց գնալու, Նաստիլլան լամպը դուրս բերեց սանդուխտները լուսավորելու:

— Ձի ապրի, — սառը ձայնով առաց ակնոցավոր բռնեց:

Դիմացից դալիս ելին յերկու հոգի. մեկը Աբասն եր, մյուսը մոլորեալ: Նրանք մի վայրկյան անշարժ խորար նայեցին ու ակնոցավորը դնաց:

Նաստիլլան լամպը տվեց Միրզային ու առաջ անցավ:

— Գնա. քանի մենք ես տանն ենք, քո վոտըր թող մեր չեմքում չլինի. — առաց նա միրուքավոր մարդուն, մասը դեպի դուռը տնկած:

— Նաստիլլա, լի՛րբ, յետ քեզ ցույց կտամ մեծի

պատիվն իմանալ, — դուռաց Աբասը մարմինն առաջ թեքելով: Այդ պահին Միրզան կանգնեց յերկուսի մեջտեղը եւ ձեռներն ողի մեջ խաչ արեց:

— Չհամարձակվես, բարա՛:

Միրուքավորը սատանի նման անհետացել եր:

Այն յերեկո Աբասը «Հայխանի» կոտորած սանդուխտներով վերահարկն եր յեղնում:

Մարդիկ յեկան քաղաքի այդ ծայրամասը, փողոցները չափեցին, գոլավոր քառանկյունի յերկար սյուներ տնկեցին: Այնուհետև նորից յեկան, քանդեցին նեղ փողոցները, պատերը հարթեցին ապակու նման: Քանդեցին եւ Միրզայեց տան դրսի պատերը:

Բանլորները քանդված պատերի հոգերի մեջից ինչ վոր յերկար թղթեր գտան անհասկանալի գրերով. մի քանիսը հայհոյեցին ու ժպտացին. բայց մեկն իր գլուխը խոթեց խորհրդավոր թղթերը: Քիչ հետո նա թղթերը ծայրից պատուելով իր թուխուր փաթաթեց, քանդված քարերի վրա նստած:

Այն հին տան նման՝ ինչ վոր մեկը քանդում եր Նազըմ հանրմի հոգին եւ նա մինչեւ իր վեջին շունչը փչելիս հալատացած եր, վոր այն թղթերը հաշտություն կրեբեն խոսված ընտանիքին: Մի լուսադեմի նրա արջունը յերակներում սատեց, յերբ նրանց տան դիմացը նոր շինքի հիմքեր ելին դնում:

Նազըմ հանրմի մահից հետո Աբասն ամեն ոք գնում եր «Հայխանի» վերահարկը. պատահում ելին գիշերներ եւ, վոր տուն չեր գնում. քնում եր հենց այնտեղ:

— Են տունը յետ չեմ երթա՛, թող խալխը չասի, թե Աբասը նամուս չունի:

Այն որը «Հայխանեն» թափառական աշուղներ եյին յեկել հեռո՛ւ-հեռո՛ւ յերկրներից։ Սեխանման գլուխները - շրջապատել եյին նրանց։ «Չայխանի» խանձահոտ ողն այն որը լցված էր աշուղների սաղաֆավոր թառի ճկուն լարերի, հնչյուններով։ Աբասը նստած էր «Հայխանի» մի անկյունում, լսում էր գլուխը խոնարհած կրճքին և նրան թվում էր՝ իր հոգուն մոտ ու հարազատ յերգերի միջով կարող է հասնել յերկրներ ուրիշ։

Մի շաբթից հետո դերվիշի նման աշուղները գնացին։ Աբասը վորոշել էր ու ինքն էլ գնաց հեռո՛ւ-հեռո՛ւ յերկրներ։ Վերջին անգամ, յերբ նայեց իր խոռված տանը, նրա աչքերի անկյուններից մի գույզ կաթիլներ հուլունքների պես պոկվեցին ու ընկան մազոտ ալոտերին։ Մի վերջին հայացք էլ դեցեց նաղրձ հանձմի գերեզմանին ու մեջքը շրջելով քայլեց աշուղների հետ։ Նա գնում էր ուրիշ յերկրներ, ուր կինն իր չաղրայի մեջ դեռ նման էր բերանը կապ քսակի մեջ լցրած վոսիլու, ուր մարդիկ ապրում են պապերի աղաթով։

Ամիսներ անցան, նրանք տեղափոխվեցին նոր քնակարան։

Կյանքը փոխվում, կորցնում էր իր հնամյա յերանգը և մի նոր ուժ իլրատումով աճում էր քաղաքի այդ խաբխուլ ծայրամասում։

1928

ՍՈՍԻՆԵՐՆ ԱՂՄԿՈՒՄ ԵՆ

Ա.

Մանուկը ծնվելիս լացեց, իսկ ծնողները ժպտացին...

Կոմյերիտ Յուդիկը փոքրիկ տիկին դարձավ, անեց մանկան ու կառավարեց խոհանոցը։ Նա թողեց աշխատանքը դրսի, ընկերներին իրա ու կյանքն սկսված—սոսինների պես աղմկուն։ Յեվ մայրությունն ամփոփեց նրան—հին տնակի նեղ պատերի ներսը։

... Լուսնի պոռնկը կառվի պես մեջքը կոր՝ նստում էր փոքրիկ տնակի պարտեզի ակացիի ուսերին ու նրա վրա վռնում էր լուսնահաչ մի շուն։

Բ.

Փոքրիկ տիկինն ամեն առավոտ ցողի հետ ջրում էր պատուհանների ծաղկամանները և ցանկապատի կողերի տակ բուսած չեկ արեվածաղիկներն ու անուշ խնձորենին։

Հետ հրով վառված հորեգոնից յերկու չչակ տաքածվում եյին քաղաքի սպիտակ շենքերի վրա. ճանապարհին դոփում եյին ինչ վոր ուժեղ վոտքեր ու քայլում շառալ-շառալ։ Փոքրիկ տիկինը խոհանոց էր մըտնում, պատից մի գույզ հին կոշիկ կար կախ, նա նստում էր նրանց ու ինչ վոր բան հիշում։ Փոքրիկ տիկինը նայում էր ծաղկանոցի արեվածաղիկների ու սիմֆոնի

տերեյներին մըսող, իշում եր հեռու մի դադգյա՛հ,
գունավոր չթեր հիշում: Հետո նա մանկան հաղցնում
եր չթից կարված մի շապիկ, վորի վրա այնպես ծանոթ
գործած յերկու կիսված արևածաղիկ կար կախ:

Յողիկը վորբաշխարհից գնաց գործարան, յոթը
տարի դադգյահի մոտ գունավոր չթեր գործեց ու հետո
ամուսնացավ Տաբասի հետ:

Գ.

Թափվում էյին պատի որացույցի թերթիկները և
աճում եր մանուկը:

Իրիկունն իննում էր փոքրիկ տնակի ու ծաղկանո-
ցի ցանկապատի ուսերին:

Նրանք բոլորվում էյին սպիտակ սեղանի շուրջը,
վորի վրա յեռում եր դեղին ինքնայեռը:

Պատի վրայից ժպտում եր Իլիչը խորն աչքերով:

Տաբասը մանկանն առնում եր ծնկների վրա ու նա-
յում Իլիչին: Թվում եր նրան. կախվում է ճեմակ մի
կտավ, թուած որերից պայծառանում է վրան նորից
կապույտ մի դիշեր. աղմկում են փոքրիկ քաղաքի սո-
սիները ովսվուն ու յեղեղնուտը հեռու: Յեվ քավելով
պատերին՝ ինքը վերադառնում է տուն—կտրված ա-
կանջը թշնամուն թողած:

Յերկրի պայքարում հերոսական այն սե բեղերով
վախտ տղան ալկանջը գոհեց թշնամու սրին: Ու հետո
հիշում եր նա, թե ինչպես մագուլթոտ հողի վրա ար-
յան կարմիր հետքեր մնացին...

Յանկապատի մոտ որորվում էյին արևածաղիկնե-
րը, Իլիչը նորից ժպտում էր մանկան, իսկ սպիտակ
կտավի վրա ամբի պայծառանում արյան կարմիր
հետքերը...)

Հետո քնււմ եր մանուկը, վոր աճի, իսկ Տաբասը
կարդում եր ու դրքի թերթերի միջից բարձրանում եր
Իլիչը:

Յողիկը կարոտով հիշում եր խոհանոցի դրսի աշ-
խարհն ու Տաբասին հարցնում նրա մասին:

... Որորոցում արթնանում և լալիս եր մանուկը:

Դ.

Յողիկը մտածում եր հաճախ, թե կյանքն ինչքան
առաջ է տարել Տաբասին ու ինչ վոր բան փոխվել է
նրա մեջ, նա թողել է իր նախկին ընկերներին:

Այո՛, Տաբասը դարձել եր լուսկյաց, առաջվա պես
կատակներ էլ չեր սիրում, կարծես մոռացել եր ամե-
նը, ինչ յեղել եր սկզբում:

Տաբասը փոքրիկ մանկանն էլ չեր նստեցնում ծընկ-
ների վրա: Ինչ վոր բան ճնշում եր նրան և թվում այն-
պես նեղ ու փոքրիկ:

Ժպտում եր Յողիկը, իսկ Տաբասը լուռ նայում
հատակին: Տխրում եր տիկինը:

Տաբասին թվում եր միայն, վոր դպում է արդեն
լայն կյանքի խորությունն ու յերկու ձեռքով ուզում
եր ամուր դրկել այն, սակայն փոքրիկ ընտանիքը քա-
շում եր նրա ուսերից:

Փչում եր խոհանոցի հոտը: Ու հաճախ վիճում էյին
նրանք: Խոհանոցում այրվում եր ինքնայեռը:

Ե.

Գունառտ աչուն:

Պայծառացած արեւը յեւալ, հալվեց քամու դեմ
ծեծվող ծառերի վրա, թափվեց ծառերի վոսկին: Սառը
քամին պարեց թիթեղե տանիքների, բակերի ու յերկա-
թե լարերի վրա, որորեց ծաղկանոցի ցանկապատի տակ

բուսած սիմինդի ու արևածաղիկներին չորացած տերևները: Յեկավ աշնան անձրևը, թափվեց ծառերի ու շենքերի վրա:

Յեվ որորվեցին գիշերային լույսերը պայծառ՝ փողոցների թաց ու տաքի մայթերի վրա:

... Տարասի յետևից, յերեսան կրծքին սեղմած գողեգող զնում եր փոքրիկ տիկինը: Գնում եր ու մտածում:

Գնում եր Տարասը:

Նա ծովեց ու թրջված ուսերով ներս մտավ սրբիչ տան ոտար դռներից:

Կանգնեց փոքրիկ տիկինը և նրա կրծքի տակ ինչ վոր տաք բան ծանրանալով բարձրացավ ու սեղմեց կողորդը: Հետո բերանի անկյունները կախվեցին ու կողորդը շարժվեց: Նա հենվեց փողոցի անկյունի ելեկտրական սյանը, յերկար-յերկար նայեց այն դռներին, ուր ներս մտավ Տարասը:

Գիշերը սև վարսերը թափեց քաղաքի վրա ու անձրևի տակ ծեծվեցին—սոսիներն աղմկող... Հեռու ինչ վոր տեղ աջլորները կանչեցին, մեկը ներսում պտտեցեց ելեկտրական լույսի կոճակն ու ամոթից սևացան պատահանների ապակիները: Ներսում դատարկ չէրը դրորվեցին հատակին և փչրվեց մերկ կնոջ մի քանդակ:

Կարծես որորվեցին փողոցի լույսերն ու մայթերը և փոքրիկ տիկինը յերեսան զրկած բնկավ մայթերի վրա:

2.

Մի որ Տարասը փող թողեց, նայեց մանկան ու հեռացավ դժգոհ: Նա և՛ հեռանում եր, և՛ մնում: Տարասին թվում եր կորվում և ինչ վոր խորը բան: Ստո-

րակեաի նման փոքրիկ յերեսան, վորը տիկնոջը բաժանում եր դրսի աշխարհից, կամուրջի պես կապում եր Տարասին նրա հետ:

... Բայց Տարասը յերեալով անցավ կամուրջի մյուս ափը:

Փոքրիկ տիկինը խուռ նայեց հեռացող մարդու ծուռ ուսերին, նայեց յերեսայի որորոցին. տիկինը լույսեց ու յերեսան:

Ցողիկը նայեց փոքրիկ սենյակի պատից վար ժողտացող ու խորն աչքերով Ելլիչին: Նա նորից հիշեց այնպես հեռվից դռնավոր չթեր ու կամյերիտ աշխարհ:

Իջավ ու ծանրացավ խորը տխրություն:

Իսկ կանաչ ցանկապատի ուսերին որորվեց տըխուր ախացին:

3.

Աշնան առավոտը յերբ լուսանում և քաղաքի վրա, թվում և գիշերվա անձրևը լվացել և մաքրել և շենքերի ու ծառերի փոշին:

Յեվ մի առավոտ, յերբ ճեղքվում եր խավարն ու սոսիներն Ելլին աղմկում, փոքրիկ տիկինն անցավ խոհանոցի նեղ պատերի կամուրջից դեպի հինը, վորն սկսվելու յեր նորից:

Այն լուսափայլալուր առավոտյան, յերբ կանչեցին չչակները հորիզոնից ու դուրեցին այնքան վտառ, փոքրիկ տիկինն ևլ չնայեց խոհանոցի պատից կախած կոշիկներին մաշված: Նա մանկանը թողեց գործարանի նոր մանկատանը և նորից գործեց գոնավոր չթեր, գործեց ու հիշեց բակի ծաղիկանոցի սիմինդները, մանկան չափի վրա կիսված յերկու արևածաղիկն ու այն մութ ապակիները:

Ը.

Բանփորական փոքրիկ քաղաքի վրա հալչում եր արևը ըրոնդե ու քայլում եր տիկինը—այն մայթերի վրայով, ուր ինքն ընկավ մի դեղեր: Քայլում եր տիկինը, ուռչում եր սիրտը նրա և ուսերի վրա տանում ինչ վոր խորը թեթեմություն: Բարձրանում եր արևը և մանկատան նոր աշխարհում աճում խաղաղաչափեր մանուկը, վորը դեռ նոր—նոր եր հասունանալու—սև բրնդի սիրված մանուկը:

Յեվ շուտով, շատ շուտով կղա նա, կենի մանկատան պատերից, այս հին ու նոր սերնդի մանուկը, վորը չի տեսել դասակարգի պայքարը մեր: Կբարձրանա նա, դալիքի նոր մարդը, յերբ չեն լինի սև ու մութ ապակիներ:

Սմառական լիալուսնի արծաթե սառն ափսեհ կախվում եր չեկ բլրների ու հասուն արտերի վրա: Հանդերում կակաչն որորվեց լուսնի դեմ ու ծնվեցին ի՞նչքան մանուկ... Գիշերաչյա լճակի յեղերքին հեռու՝ յեղեգը վորպես գունաչի փչեց հարթած յեղանակ, զորտերը պարեցին ու յեղավ լուսնի հարսանիք:

Թ.

Տարասը վոչ—վոքի չպատմեց այն մասին, թե ինչպես պատահեց, վոր մի քր ինքը լքեց այն՝ ինչ ըսկըղում քաչում եր իրեն ու յետեվից դնաց: Տարասը լքեց ու պարտված զինվորի ամոթով վերադարձավ տուն: Նա նայեց հին ծաղկանոցի արևածաղիկներին, սիմֆոնիկներին որորվող և այլ բոլորը կարոտով քաչում եյին նրան ու թվում այնպես հարապատ:

Նա մտավ խոհանոց ու մաքրեց կոչիկները փոշին:

Տարասն ու Յողիկը նայեցին իրար: Փոքրիկ տիկինը ժպտաց: Տարասը դուրսը քարչ նայեց յերեխայի դատարկ որորոցին: Նրանք ժպտացին, բայց տրեւր եր ինչ վոր բան: Յողիկը չխանդեց վերադարձած Տարասին, վորն իր հետ բերել եր վիշտ ու դեղջում:

Յերկու չչակ կանչեցին, Տարասը նայեց խոհանոցի պատից կախ կոչիկներին մաշված, հետո նրանք խոսեցին յերկար:

Յեկ հեռացավ Տարասը՝ նայելով չեկ արեածաղիկներին ու փոքրիկ տիկինն անթախիժ նայեց հեռացող սև բեղերով մարդու ուսերին:

Գնում եր Տարասն ու մտածում...

Յեթե պայքար լինեք դասակարգի համար, Տարասը դրոհ կտար և կգրավեր թշնամու դերքերը, բայց նա գնում եր պարտված:

Գնում եր Տարասը, իսկ փոքրիկ տիկինը մտածում.— ո՞ւր և ինչի՞ համար եր գնում նա, և կամ կվերադառնա՞ր նորից:

... Իսկ սոսիներն աղմկում եյին փոքրիկ տիկնոջ առաջ և քաղաքի վրա:

Ց Ա Ն Կ

1. Բարձր ժառանգի	3
2. Մանուկ	75
3. Կանաչագետ	82
4. Երես	90
5. Գուգարձի մեծից խոսք	99
6. Մարտիրոս Գրիգորյան	115

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0358941

49488

123_

446 40 409. (3³/₄ d.)

ПАЯЗАТ
МЕЛКИЕ ЛЮДИ

Госиздат ССР Армении
Эривань 1931